
ЮРИДИЧНА НАУКА
JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 11(77)/2017

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Шморгун О.С. Конституційне право особистості на працю
в сфері новітніх технологій 4

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

Касимова А. Проблема дотримання державами
і збройними формуваннями норм міжнародного гуманітарного права
під час збройних конфліктів 12

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Ярмол Л.В. Світові інституційно-діяльнісні
міжнародно-правові гарантії
забезпечення свободи вираження поглядів 24

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Астахова О.О. Витоки та генеза обстановки вчинення злочину
як ознаки об'єктивної сторони злочину 38

Гмирін А.А. Відмежування злочину незаконне виготовлення,
зберігання, збут або транспортування з метою збуту
підакцизних товарів від суміжних злочинів
та аналогічного правопорушення 58

Матвійчук В.В. Кваліфікуючі ознаки злочину
порушення недоторканності приватного життя
(частина 2 статті 182 Кримінального Кодексу України) 72

Харь І.О. Витоки та генеза суб'єкта злочину
в п'ятому—восьмому періодах за кримінальним законодавством
на теренах України 82

ПЕРСОНАЛІЇ 102

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 11(77)/2017

СОДЕРЖАНИЕ

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

Шморгун О.С. Конституционное право личности на труд
в сфере новейших технологий 4

МЕЖДУНАРОДНОЕ ГУМАНИТАРНОЕ ПРАВО

Касимова А. Проблема соблюдения государствами
и вооруженными формированиями норм международного
гуманитарного права в период вооруженных конфликтов. 12

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО

Ярмол Л.В. Мировые институционально-деятельностные
международно-правовые гарантии
обеспечения свободы выражения мнения 24

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Астахова А.А. Истоки и генезис обстановки совершения
преступления как признаки объективной стороны преступления 38

Гмирин А.А. Отграничение преступления незаконное изготовление,
хранение, сбыт или транспортировка с целью сбыта
подакцизных товаров от смежных преступлений
и аналогичного правонарушения. 58

Матвейчук В.В. Квалифицирующие признаки преступления
нарушение неприкосновенности частной жизни
(часть 2 статьи 182 Уголовного кодекса Украины) 72

Харь И.А. Истоки и генезис субъекта преступления
в пятом—восьмом периодах по уголовному законодательству
на территории Украины 82

ПЕРСОНАЛИИ 102

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL

№ 11(77)/2017

CONTENTS

CONSTITUTIONAL LAW

Shmorgun O. The Constitutional Right to Work
in the Sphere of Emerging Technologies 4

INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

Gasimova Aytaj. The Problem of Observance of the Norms
of International Humanitarian Law by States
and Armed Forces in the Period of Armed Conflicts 12

INTERNATIONAL PUBLIC LAW

Yarmol L. Universal Institutional International Legal Guarantees
of Freedom of Expression 24

CRIMINAL LAW

Astahova A. The Backgrounds and Genesis of a Crime Situation
as an Element of an Actus Reus of a Crime 38

Gmirin A. The Distinction between a Crime of Unlawful
Manufacturing, Storage, Sale or Transportation
for Selling Purposes of Excisable Goods, Related Offenses,
and Similar Administrative Delinquency 58

Matviichuk V. The Constituent Elements of a Crime
of Violation of Inviolability of Private Life
(Part 2, Article 182 of the Criminal Code of Ukraine) 72

Khar I. The Backgrounds and Genesis of a Perpetrator
of a Crime during the Fifth—Eights State-Building Periods
According to the Criminal Legislation in the Territory of Ukraine 82

PERSONALITIES. 102

УДК 342.7

О. Шморгун

THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO WORK IN THE SPHERE OF EMERGING TECHNOLOGIES

*О.С. Шморгун,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри господарського права
факультету підприємництва та права
Київський національний університет
технологій та дизайну
м. Київ*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ОСОБИ НА ПРАЦЮ У СФЕРІ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Проблема дослідження конституційного права людини і громадянина на працю, його поняття, зміст та забезпечення реалізації постійно знаходиться у полі зору науковців. З урахуванням сучасних реалій правового статусу особи конституційне право на працю в умовах здійснення сучасних новітніх технологій має важливе теоретичне і практичне значення для юридичної науки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З публікаціями щодо поняття і змісту зазначеного конституційного права можна познайомитися в працях таких авторів: Л.О. Боровицька, О.Л. Войно-Данчишина, Л.М. Ємельяненко, М.І. Кагадія, А.Ю. Олійника, В.Ф. Погорілка, О.В. Совгіря, Ю.М. Тодики, В.Л. Федоренка, Н.Г. Шукліної та ін. Конституційне право особи на працю досліджувалося в Україні разом з іншими конституційними правами та окремо. Самостійно конституційні право на працю у сфері новітніх технологій в Україні ще не досліджувалися.

Метою дослідження є поняття і зміст конституційного права особи на працю, що закріплене в Конституції України та деталізується у діючому законодавстві і його реалізація в сфері новітніх технологій.

Відповідно до мети завданням даного дослідження є: а) аналіз праць авторів щодо конституційного права особи на працю; б) формулювання поняття та змісту конституційного права особи на працю у сфері новітніх техноло-

гій; в) реалізація конституційного права особи на працю у сфері новітніх технологій; г) пропозиція висновків і рекомендацій.

Основний матеріал. На думку О.М. Ємельяненко, «сучасний розвиток земної цивілізації характеризується радикальною трансформацією суспільства, до основних ознак якої необхідно віднести: технологічну та інформаційну революцію, перехід до економіки знань, збурення глобалізації та нерівномірності розвитку країн, руйнування ієрархічних і ствердження мережових структур, гомогенізацію та гетерогенізацію, самоідентифікацію людини» [1, с. 82]. Звідси висновок, що поява новітніх технологій у сфері забезпечення конституційного права людини і громадянина на працю — це виклик часу. Щоб це зрозуміти слід проаналізувати поняття та зміст конституційного права особи на працю та проблеми його забезпечення в сучасних умовах розвитку ринкової економіки.

Нині в Україні більшість людей заробляють собі на життя власною працею. Конституція України (ст. 43) закріплює, що «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» [2]. Назване конституційне право різними авторами визначається не однаково. Так, А.Ю. Олійник визначає його як економічне право, що передбачає можливість кожної особи заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується [3, с. 136]. О.В. Совгира і Н.Г. Шукліна відносять це конституційне право до групи соціальних прав [4, с. 177]. Такої думки дотримуються В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко, які вважають, що джерелом законних матеріальних і соціальних цінностей є праця, тому Конституція України в ст. 43 визначає первинним соціальним правом людини і громадянина право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку кожен вільно обирає або на яку погоджується [5, с. 227]. Ю.М. Тодика конституційне право на працю відносить до групи економічних, соціальних та культурних прав без їх деталізації. Він визначає його як право кожного на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку кожен вільно обирає або на яку вільно погоджується. У ст. 43 Конституції України містяться принципові положення, які характеризують елементи змісту названого права: а) кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом; б) використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється; в) громадянам гарантується захист від незаконного звільнення; г) право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом. Нерідко право на своєчасне одержання винагороди за працю державою порушується [6, с. 152–153]. На мою думку, слід погодитися з аргументами А.Ю. Олійник, який відносить назване право до конституційних економічних прав, мотивуючи це тим, що право на працю від права на підприємницьку діяльність відрізняється лише приналежністю засобів виробництва [3, с. 136]. А.Ю. Олійник характеризує зміст зазначеного конституційного права і включає такі елементи: 1) заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; 2) вимагати від держави, її органів і посадових та службових осіб: а) створювати умови для повного здійснення свободи на працю; б) гарантувати рівні можливості у вибо-

рі професії та роду трудової діяльності; в) реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб; 3) на заборону: а) використання примусової праці; б) використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах; 4) на користування: а) належними, безпечними і здоровими умовами праці; б) заробітною платою не нижчу від визначеної законом; в) своєчасними винагородами за працю; 5) звертатися за захистом порушеної свободи та прав до компетентних органів чи посадових або службових осіб та суду [7, с. 131].

З урахуванням вищезазначеного, ознаками конституційного права особи на працю є: 1) конституційно закріплені вид і міра можливої поведінки людини і громадянина; 2) можливості: а) заробляти собі на життя працею; б) вільно обирати або вільно погоджуватися на працю; в) вимагати від держави забезпечення реалізації зазначеного права; г) користуватися соціальними благами своєї праці; ґ) задовольняти свої інтереси і потреби в праці; д) відшкодування за рахунок держави, органів місцевого самоврядування, роботодавців матеріальної та моральної шкоди.

Модель поведінки особи щодо виду і міри праці закріплюється міжнародними стандартами, нормами конституції, діючими законами та підзаконними нормативно-правовими актами. Серед міжнародних стандартів виділяють універсальні і регіональні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких в Україні надана Верховною Радою України (ст. 9 Конституції України). Основними з них є: а) Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.; б) Про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. В «Загальній декларації прав людини» від 10.12.1948 р. закріплюється, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття, на рівну оплату за рівну працю, на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людині існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення (ст. 23). Європейська конвенція «Про захист прав людини і основоположних свобод» від 04.11.1950 р. забороняє рабство або підневільний стан. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю. Для цілей цієї статті значення терміна «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється: а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення; б) на будь-яку службу військового характеру або — у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, — службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби; с) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю суспільства; д) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків (ст. 4).

Конституція України (ст. 43) закріплює основні принципи конституційного права на працю людини і громадянина. Закони України [8] деталізують і закріплюють процедури реалізації цього конституційного права. Підзаконні нормативно-правові акти встановлюють механізми реалізації норм конститу-

ції і законів щодо конституційного права на працю. Л.О. Боровицька підкреслює той факт, що з процесом еволюції людини, її світосприйняття і, безумовно, діяльності, як розумової, так і фізичної, з'явилася потреба у створенні норм, які б її координували. Соціальна необхідність праці людей — як чоловічої, так і жіночої, а в багатьох випадках і дитячої, — створила систему суспільних відносин — трудових, які стали вимагати регулювання за допомогою норм спочатку цивільного права, а пізніше створення самостійної галузі — трудового права. Воно зародилося внаслідок усвідомлення суспільством необхідності забезпечення соціальних прав людини у процесі наймання праці. Це дало можливість трудовому праву набути статус самостійної галузі права [9].

Отже, вид і міра можливої поведінки людини і громадянина на підставі міжнародних стандартів закріплюється і регулюється нормами Конституції і законів України та деталізується підзаконними нормативно-правовими актами в яких можуть встановлюватися і механізми реалізації конституційного права особи на працю в умовах новітніх технологій.

Ознакою конституційного права особи на працю є можливість заробляти собі на життя працею. Відповідно до ст. 6 «Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права» визнається право на працю, включаючи право кожного на одержання можливості заробляти собі на життя працею. Держава, що підписала зазначений пакт бере на себе зобов'язання забезпечити людині таку можливість. На мою думку, в ст. 43 Конституції України є певна конкуренція норм. У ч. 1 статті мова йде про право кожного (тобто людини і громадянина), а в ч. 2 закріплюється норма, що держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, що не відповідає ст. 6 «Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права». Пропоную замінити термін «громадянами» на термін «людиною і громадянином» і далі по тексту [2].

Важливою конституційною гарантією права на працю є те, що особа має вільно обирати або вільно погоджуватися на працю. Конституція України забороняє використання примусової праці. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан [2].

Кожен має право вимагати від держави забезпечення реалізації свого конституційного права на працю. Держава зобов'язана створювати умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [2].

Особа, що працює має право користуватися соціальними благами своєї праці, мати право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом. Конституція забороняє використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах. Знову, на мою думку, допущена неточність у конституційному гарантуванні особі щодо рівності користування соціальними благами людини і громадянина, де закріплюється, що «громадянам гарантується захист від незаконного

звільнення» [2]. Пропоную внести зміни до ч. 7 ст. 43 Конституції України замінивши термін «громадянам» на терміни «людині і громадянину».

Задовольняючи свої інтереси і потреби в праці особа має право на своєчасне одержання винагороди за працю. Таке право захищається Законом України «Про оплату праці» від 24 березня 1995 р., де закріплюється, що оплата праці має здійснюватися не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата (ст. 24) [10].

За порушення законодавства про оплату праці винні особи притягаються до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної та кримінальної відповідальності згідно з законодавством. Так, кримінальна відповідальність винної особи настає за: а) грубе порушення законодавства про працю (ст. 172); б) грубе порушення угоди про працю (ст. 173); в) невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175).

Особи, які спричинили матеріальну чи моральну шкоду мають відшкодувати її. Конституція України закріплює право кожного на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56).

Таким чином, конституційне право особи на працю у сфері новітніх технологій — це закріплена міжнародними договорами, нормами Конституції та законами України та деталізована підзаконними нормативно-правовими актами і забезпечена державою і суспільством можливість людини і громадянина заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджуватися, задовольняючи свої інтереси і потреби в умовах новітніх технологій праці.

Зміст конституційного права особи на працю у сфері новітніх технологій включає такі елементи: 1) можливість здійснювати такі дії: а) заробляти собі на життя працюю; б) вільно обирати або вільно погоджуватися на працю; в) обирати професію та рід заняття; г) отримувати професійно-технічне навчання, підготовку і перепідготовку відповідно до суспільних потреб; г) своєчасно одержувати винагороду за працю; 2) можливість вимагати від держави і суспільства діяти відповідним чином, а саме: а) створювати умови для повного здійснення особою права на працю; б) гарантувати рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності; в) реалізовувати програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб; г) забезпечувати належні, безпечні і здорові умови праці, заробітну плату, не нижчу від визначеної законом; 3) можливість вимагати від держави і суспільства утримуватися від певних дій, а саме: а) від використання примусової праці; б) від використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах; в) захисту від незаконного звільнення; 4) можливість користуватися соціальними благами своєї праці та задовольняти свої інтереси і потреби в праці; 5) можливість відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди.

Отже, конституційне право особи на працю у сфері новітніх технологій має певні особливості як характеристики його поняття так і в кількості і якості змістовних елементів у процесі його реалізації.

Реалізація конституційного права особи на працю у сфері новітніх технологій передбачає нові форми його здійснення. Розвиток ринку праці, проблеми з працевлаштуванням, а також широке поширення тимчасової і часткової зайнятості викликали поява нових технологій у сфері трудових стосунків. Для управління підприємствами і організаціями сьогодні важливі гнучкість, уміння адаптуватися, здатність знаходити швидко і точну відповідь у виниклій ситуації. Ці процеси торкнулися і сфери управління людськими ресурсами [11]. В сучасних умовах розвитку Інтернету і телебачення неухильно збільшується використання інноваційних форм зайнятості в європейських країнах. Як зазначає Л.М. Ємельяненко, передові технології надають можливість працювати за межами офісу. За даними дослідження, презентованого у квітні 2013 р. компанією «uSampr», 65% компаній дозволяють своїм співробітникам працювати віддалено. У дослідженні розглядається офісна культура і звички 1000 бізнес-професіоналів США, щоб дізнатися, як сприймається телеробота самими працівниками. Визначено, що більшість співробітників (67%) вважають, що вони є більш продуктивними при віддаленій роботі, на відміну від 7%, які оцінюють свою телероботу як непродуктивну. Найчастіше інноваційні форми зайнятості впроваджуються у сфері послуг, але також поширюються і на промислових підприємствах. За наявними даними, за такою системою працюють близько 17% робітників і службовців Німеччини, близько 33% у Швейцарії, понад 1 млн. у Великій Британії та Франції. У багатьох корпораціях США поширений інший варіант інновації у сфері праці — 4-денний робочий тиждень з десятигодинним робочим днем, що дало підприємцям значні вигоди [1].

Отже, слід зазначити що використання новітніх технологій при реалізації конституційного права особи на працю сприяє вирішенню проблеми зайнятості населення та створення нових робочих місць.

Висновки. Підводячи підсумки, можемо зробити наступні висновки:

1. Ознаками конституційного права особи на працю є: 1) конституційно закріплені вид і міра можливої поведінки людини і громадянина; 2) можливість: а) заробляти собі на життя працею; б) вільно обирати або вільно погоджуватися на працю; в) вимагати від держави забезпечення реалізації зазначеного права; г) користуватися соціальними благами своєї праці; г) задовольняти свої інтереси і потреби в праці; д) відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди.

2. Конституційне право особи на працю в у сфері новітніх технологій — це закріплена міжнародними договорами, нормами Конституції та законами України та деталізована підзаконними нормативно-правовими актами і забезпечена державою і суспільством можливість людини і громадянина заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджуватися, задовольняючи свої інтереси і потреби в умовах нових технологій праці.

3. Пропоную для приведення ст. 43 Конституції України у відповідність до ст. 6 «Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права»: а) в ч. 2

замінити термін «громадянами» на термін «людиною і громадянином» і далі по тексту; б) в ч. 7 замінити термін «громадянам» на терміни «людині і громадянину».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Ємельяненко Л.М.* Формування та регулювання новітніх форм зайнятості в Україні / Л. М. Ємельяненко // Український соціум. — 2015. — № 1(52). — С. 82–91.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141. Поточна редакція від 30.09.2016 р.
3. *Олійник А.Ю.* Курс лекцій з конституційного права України : навч. посібник. / А.Ю. Олійник, М.І. Кагадій. — К. ; Дніпро : Ліра ЛТД, 2016. — 384 с. 4. Совгира О.В. Конституційне право України: Навч. посібник / О.В. Совгира, Н.Г. Шукліна. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 632 с.
5. *Погорілко В.Ф.* Конституційне право України : Підручник / За заг. ред. проф. В.Л. Федоренка. — 3-вид., перероб. і доопр. ; передмова проф. В. В. Коваленка. — К. : КНТ, Видавництво Ліра-К, 2011. — 532 с.
6. Конституційне право України : Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора Ю.М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В.С. Журавського. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. — 544 с.
7. *Олійник А.Ю.* Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : Монографія / А.Ю. Олійник. — К. : Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. — 472 с.
8. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1971. — № 50 (додаток). — Ст. 375. Поточна редакція від 30.04.2017 р.
9. *Боровицька Л.О.* Проблеми забезпечення права на працю в Україні / Л.О. Боровицька // Електронний доступ: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=13592>
10. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 17. — Ст. 121. Поточна редакція від 01.01.2017 р.
11. *Войно-Данчишина О.Л.* Новые технологии на рынке труда: правовое регулирование / О.Л. Войно-Данчишина // Електронний доступ: <http://radnuk.info/statti/253-trydpr/14839->

REFERENCES

1. *Yemelianenko L.M.* Formuvannia ta rehuliuвання novitnikh form zaniatosti v Ukraini / L.M. Yemelianenko // Ukrainskyi sotsium. — 2015. — № 1(52). — S. 82–91.
2. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1996. — № 30. — St. 141. Potochna redaksiia vid 30.09.2016 r.
3. *Oliinyk A.Yu.* Kurs lektsii z konstytutsiinoho prava Ukrainy : navch. posibnyk. / A.Yu. Oliinyk, M. I. Kahadii. — K. ; Dnipro : Lira LTD, 2016. — 384 s.
4. *Sovhyria O.V.* Konstytutsiine pravo Ukrainy: Navch. posibnyk / O.V. Sovhyria, N.H. Shuklina. — K. : Yurinkom Inter, 2008. — 632 s.
5. *Pohorilko V.F.* Konstytutsiine pravo Ukrainy : Pidruchnyk / Za zah. red. prof. V.L. Fedorenka. — 3-vyd., pererob. i doopr. ; peredmova prof. V.V. Kovalenka. — K. : KNT, Vydavnytstvo Lira-K, 2011. — 532 s.
6. Konstytutsiine pravo Ukrainy : Pidruchnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv / Za red. akademika APn Ukrainy, doktora yurydychnykh nauk,

profesora Yu.M. Todyky, doktora yurydychnykh i politychnykh nauk, profesora V.S. Zhuravskoho. K. : Vydavnychii Dim «In Yure», 2002. — 544 s.

7. *Oliinyk A.Yu.* Konstytutsiino-pravovyi mekhanizm zabezpechennia osnovnykh svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini : Monohrafiia / A.Yu. Oliinyk. — K. : Alerta, KNT, Tsentr navchalnoi literatury, 2008. — 472 s.

8. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10 hrudnia 1971 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1971. — № 50 (dodatok). — St. 375. Potochna redaktsiia vid 30.04.2017 r.

9. *Borovytska L.O.* Problemy zabezpechennia prava na pratsiu v Ukraini / L.O. Borovytska // Elektronnyi dostup : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=13592>

10. Pro oplatu pratsi: Zakon Ukrainy vid 24 bereznia 1995 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1995. — № 17. — St. 121. Potochna redaktsiia vid 01.01.2017 r.

11. *Vojno-Danchishina O.L.* Novye tehnologii na rynke truda: pravovoe regulirovanie / O.L. Vojno-Danchishina // Elektronnij dustup : <http://radnuk.info/statti/253-trydpr/14839->

Шморгун О.С. Конституційне право особистості на працю в сфері новітніх технологій

В статті досліджуються поняття і зміст конституційного права особи на працю у сфері новітніх технологій. Аналізуються різні позиції авторів щодо названого конституційного права. Дається авторське визначення і зміст конституційного права на працю у сфері новітніх технологій. Пропонуються висновки і рекомендації.

Ключові слова: конституційні права, конституційне право особистості на працю, зміст конституційного права особистості на працю, сфера новітніх технологій, реалізація конституційного права особистості на працю в сфері новітніх технологій.

Шморгун О.С. Конституционное право личности на труд в сфере новейших технологий

В статье исследуются понятие и содержание конституционного права личности на труд в сфере новейших технологий. Анализируются разные позиции авторов относительно названного конституционного права. Дается авторское определение и содержание конституционного права на труд в сфере новейших технологий. Предлагаются выводы и рекомендации.

Ключевые слова: конституционные права, конституционное право личности на труд, содержание конституционного права личности на труд, сфера новейших технологий, реализация конституционного права личности на труд в сфере новейших технологий.

Shmorgun O. The Constitutional Right to Work in the Sphere of Emerging Technologies

In the article, a concept and content of the constitutional right of a person to work in the field of the emerging technologies are researched. Different scientific viewpoints on the topic are analyzed. The author's definition of the constitutional right to work is formulated, its content is stated. The conclusions and recommendations are offered.

Keywords: Constitutional Rights, Constitutional Right of a Person to Work; Content of the Constitutional Right of a Person to Work; Sphere of Emerging Technologies; Realization of the Constitutional Right of Person to Work in the Sphere of Emerging Technologies

Стаття надійшла до редакції: 4.10.2017.

**МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО
МЕЖДУНАРОДНОЕ ГУМАНИТАРНОЕ ПРАВО
INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW**

УДК 341.3 (076.5).

A. Gasimova

**THE PROBLEM OF OBSERVANCE OF THE NORMS
OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW
BY STATES AND ARMED FORCES IN THE PERIOD
OF ARMED CONFLICTS**

A. Касимова

докторант кафедри ЮНЕСКО

По правам человека и

информационного права БГУ

(agasimova@pasha-holding.az)

г. Баку, Азербайджан

**ПРОБЛЕМА СОБЛЮДЕНИЯ ГОСУДАРСТВАМИ
И ВООРУЖЕННЫМИ ФОРМИРОВАНИЯМИ НОРМ
МЕЖДУНАРОДНОГО ГУМАНИТАРНОГО ПРАВА
В ПЕРИОД ВООРУЖЕННЫХ КОНФЛИКТОВ**

Правовой основой соблюдения государствами норм международного гуманитарного права является общепринятый в международном праве принцип добросовестного выполнения международных обязательств. Положение о необходимости выполнения обязательств по международному гуманитарному праву закреплено в общей для Женевских конвенций от 1949 года статье 1. В этой статье указывается, что высокие договаривающиеся стороны обязуются при любых обстоятельствах соблюдать настоящую Конвенцию (1). В соответствии с главой 9 Первой Женевской Конвенции и главой 12 Второй Женевской Конвенции, для предотвращения насилия и нарушений, государства-участники берут на себя следующие обязательства: ввести в действие законодательство, необходимое для обеспечения эффективных уголовных наказаний для лиц, совершивших или приказавших совершить те или иные серьезные нарушения настоящей Конвенции: разыскивать лиц, обвиняемых в том, что они совершили или приказали совершить то или иное из упомянутых серьезных нарушений и, каково бы ни было их гражданство, предавать их своему суду; при наличии оснований для обвинения лиц, нарушивших нормы между-

народного гуманитарного права, в соответствии с положениями своего законодательства передать их для осуждения другому заинтересованному государству; принять меры, необходимые для пресечения всех иных действий, противоречащих положениям настоящей Конвенции (2).

А в Протоколе № 1 к Женевским конвенциям отмечается, что Высокие Договаривающиеся Стороны и стороны, находящиеся в конфликте, без промедления принимают все необходимые меры по выполнению обязательств, возлагаемых на них Конвенциями и настоящим Протоколом. Одновременно, Высокие Договаривающиеся Стороны и стороны, находящиеся в конфликте, отдают приказы и распоряжения с целью обеспечения соблюдения Конвенций и настоящего Протокола и осуществляют контроль за их выполнением (ст. 80) (3). Вопрос соблюдения норм международного гуманитарного права в вооруженных конфликтах закреплен, наряду с системой Женевских конвенций, и в других документах международного права. Необходимость соблюдения норм международного гуманитарного права личным составом вооруженных сил государств, распространения знаний по этому вопросу среди военнослужащих и гражданского населения нашли свое отражение в Кодексе Поведения, касающемся военно-политических аспектов безопасности. Отметим, что этот документ был принят на 91-м пленарном заседании ОБСЕ по вопросам безопасности, состоявшемся в 1994 году.

В соответствии с указанным Кодексом, государства-участники будут широко распространять в своих странах документы международного гуманитарного права, касающегося военных действий. Они в соответствии со своей национальной практикой будут отражать свои обязательства в этой области в своих военных учебных программах и правилах. Каждое государство-участник будет обеспечивать, чтобы личный состав его вооруженных сил был ознакомлен с положениями международного гуманитарного права, международными гуманитарными правилами, нормами и обязательствами, касающимися вооруженных конфликтов, а также осведомлен о том, что он несет индивидуальную ответственность согласно национальному законодательству и международному праву за свои действия (4). Государства-участники Конвенции 1972 года о запрещении разработки, производства и накопления запасов бактериологического (биологического) и токсинного оружия и об их уничтожении обязуются в соответствии со своими конституционными процедурами принять необходимые меры по запрещению и предотвращению разработки, производства, накопления, приобретения или сохранения агентов, токсинов, оружия, оборудования и средств доставки (ст. 4) (5). Государства-участники Конвенции о запрещении химического оружия для выполнения положений Конвенции учредили Организацию по запрещению химического оружия. При этом каждое государство-участник не позже 30 дней с момента вступления в силу этой Конвенции для него обязано представить информацию в Организацию. В Конвенции по запрещению химического оружия закреплены положения, касающиеся национальных мероприятий по ее реализации. Каждое государство-участник в соответствии со своими конституционными процедурами должно принимать необходимые меры по выполнению своих обязательств. К

числу таких мер относятся: государство-участник запрещает физическим и юридическим лицам, находящимся где бы то ни было на его территории или в любом другом месте под его юрисдикцией, проводить любую деятельность, запрещаемую государству-участнику по настоящей Конвенции, в том числе принимает уголовное законодательство в отношении такой деятельности; не разрешает проводить в любом месте под его контролем любую деятельность, запрещаемую государству-участнику по настоящей Конвенции; распространяет свое уголовное законодательство, на любую деятельность, запрещаемую государству-участнику по настоящей Конвенции, которая проводится, где бы то ни было, физическими лицами, обладающими его гражданством, в соответствии с международным правом (6).

Анализ содержания тех или иных актов международного права показывает, что соблюдение обязательств по международному гуманитарному праву означает осуществление различных мер на внутригосударственном уровне, как в мирное время, так и в период вооруженных конфликтов. В целом, под соблюдением норм международного гуманитарного права в ходе вооруженных конфликтов подразумевается реализация следующих мер: принятие законов и других актов, направленных на предотвращение нарушения норм и принципов международного гуманитарного права в период вооруженных конфликтов; проведение просветительской работы, различных тренингов и семинаров по международному гуманитарному праву; не допустить размещение военных объектов на территориях компактного проживания населения; обеспечить максимальную защиту гражданского населения; проведение работ по подготовке квалифицированного медицинского персонала; в период вооруженных конфликтов обеспечить размещение медицинского персонала на территориях с тем, чтобы не подвергся прямым военным воздействиям (взрыв, атаки и т.д.); активизировать работы, направленные на поиск пропавших без вести, их регистрацию и т.д.; охрана санитарного состава и персонала гражданской обороны, отличающихся специальными знаками; создание условий для работы юри-консультагов; точное определение границ незащищенных, нейтральных и санитарных территорий и т.д.

На наш взгляд, проблему соблюдения государствами норм международного гуманитарного права в ходе вооруженных конфликтов целесообразно рассматривать в практике различных государств.

В вооруженных силах США правовое обеспечение военных операций регулируется нормами международного гуманитарного права и нормами внутреннего права в этой сфере, получившими название «оперативное право». Его формирование и развитие началось с середины 1970-х годов, то есть со времен реформ в вооруженных силах и начала изучения опыта Вьетнамской войны. В то время проводилась работа по совершенствованию направлений деятельности правовой службы вооруженных сил США. В правовой службе каждого военного органа управления действовала отдельная бригада, состоящая из офицеров по специальностям оперативного и международного права.

Также следует особо подчеркнуть, что США до сих пор не ратифицировали Дополнительные протоколы I и II к Женевским конвенциям 1977 года

(7). Так называемое оперативное право в США — это комплексная отрасль права, объединяющая в себе составные части норм внутреннего федерального законодательства, законодательства иностранных государств и международного права. Вооруженные силы США во время боев соблюдают нормы оперативного права. Оперативное право — это основа использования вооруженных сил. Отметим также, что оперативное право сочетает в себе нормы административного права, национальной безопасности и гражданского права.

Принципы оперативного права соответствуют принципам проведения военных операций, принятым в вооруженных силах США (инициативность, мобильность, гибкость, глубина, многосторонность). С правовой точки зрения, основное назначение оперативного права состоит в том, чтобы определить, что и как нужно делать в ходе военных действий.

Применение оперативного права в вооруженных силах США регулируется нормативными документами (директивы, инструкции и т.д.) Министерства Обороны США. Вопросам правового обеспечения боевых действий посвящено около 50 нормативных документов. Одним из наиболее важных таких документов является Директива Министерства Обороны США от 10 июля 1979 года. Этот документ также называется Программой Министерства Обороны США по праву войны. В 1995 году были внесены изменения в эту Программу с учетом опыта проведения операций «Буря в Пустыне» (1991) и «Внезапный гнев» (1983) (8). Основная идея, закрепленная в Директиве, заключается в выполнении требований всех законов и обычаев войны. Согласно Директиве, в ходе проведения военных операций вооруженные силы США обязаны соблюдать законы и обычаи войны, а также, во всех вооруженных конфликтах, независимо от того, как их называют, руководствоваться этими законами и обычаями. В 1983-м и 1988-м годах Объединенный Комитет начальников штабов США, в развитие указанной Директивы подписал два важных меморандума по праву войны. Эти меморандумы требуют от военных юристов предоставить командованию необходимые консультации об использовании вооруженных сил (9).

С этой точки зрения особое значение представляет Директива от 1984 года «О пересмотре планов проведения операций». Согласно этой Директиве, юрисконсультанты обязаны предоставить командирам и штабам консультации по все оперативным планам и приказам. Они должны держать контакты непосредственно с помощником начальника штаба по операциям и планированию. Министерством Обороны США приняты многочисленные нормативные акты по вопросам правового обеспечения военных операций и деятельности юридических служб. Например, Полевая Инструкция под названием FM 100-25 от 1991 года выступает в роли доктрины для определения задач юридической службы в силах особого назначения. Инструкция о Военной юридической службе под названием AR.№ 27-1 от 1995 года определяет ответственность за несоблюдение норм международного права. Таким образом, можно сделать вывод, что основной функцией юридической службы вооруженных сил США является правовое обеспечение военных действий. В связи с этим, на разных уровнях командования возлагают на юридическую службу задачи по подготовке планов боевых (военных) действий.

Великобритания является влиятельным экспортером военных и охранных услуг в зоны боевых действий во всем мире. Различные органы власти — от Министерства Обороны до Министерства Транспорта — активно пользуются услугами частных компаний. Этот процесс интересен тем, что на территории Великобритании частная охранная деятельность является объектом регулирования национального законодательства. Однако частная военная и охранная деятельность, осуществляемая английскими компаниями за пределами британской юрисдикции, не попадает под регулирование законодательства Соединенного Королевства. Существуют около 40 частных военных и охранных компаний, обслуживающих территорию Великобритании на международном уровне. Эти компании принимали участие во многих интенсивных военных операциях в Ираке, Сирии и Афганистане. До начала боевых действий в Ираке сумма доходов таких компаний составляла около 320 миллионов долларов США. К середине 2004 года значение этого показателя достигло 1,6 миллиарда долларов (10). Великобритания признает значение соблюдения норм международного гуманитарного права и распространения знаний об этих нормах. В Великобритании существуют различные направления имплементации норм международного гуманитарного права: международное право и практика; национальное законодательство; имплементационные меры не законодательного характера; распространение знаний о международном гуманитарном праве.

Основные принципы проведения боевых операций во всех вооруженных конфликтах с участием вооруженных сил Великобритании, методы подготовки личного состава и другие смежные вопросы должны соответствовать нормам международного права. После завершения таких боевых операций проводится анализ всех действий, опыт которых можно будет использовать в будущем. При этом также обязательно учитывается возможное влияние этого опыта на нормы международного гуманитарного права. В Великобритании вступление договоров в силу происходит не сразу с момента их ратификации. Например, Женевские конвенции 1949 года в этой стране до сих пор не действуют в полном объеме. Дополнительные протоколы от 1977 года, хотя и были утверждены Великобританией, а вступили в силу на территории этой страны только в 1995 году, после принятия соответствующего законодательного акта. Относительно других документов, например, Конвенции ООН от 1980 года об ограничении или запрещении применения конкретных видов обычного оружия и ее Дополнительных Протоколов, можно отметить, что эти документы, хотя и были ратифицированы Великобританией, но до сих пор не включены в состав внутригосударственного законодательства.

Под имплементационными мерами не законодательного характера подразумеваются отдельные нормы, предусмотренные Женевскими конвенциями, которые приводятся в действие с помощью нормативных документов, принятых соответствующими органами власти, осуществляющими контроль за соблюдением этих норм. Например, в соответствии с Актом о Женевских конвенциях, принятом в 1957 году, Совет по защите уполномочил Британский Комитет Красного Креста пользоваться специальной эмблемой.

Как известно, нарушителями норм международного гуманитарного права в вооруженных конфликтах бывают не только государства, но и различные вооруженные соединения. В частности, такие факторы, как рост числа вооруженных конфликтов не международного характера в XXI веке, проведение различными вооруженными формированиями активных военных действий свидетельствуют о важности указанного вопроса. Современные вооруженные конфликты международного и не международного характера, как по форме, так и по содержанию отличаются от «классических» войн. Однако это обстоятельство не освобождает конфликтующие стороны от обязанности соблюдать IV Женевской Конвенции 1949 года «О защите Жертв Войны». Согласно IV Женевской Конвенции, государство-участник, независимо от объявления войны, обязано соблюдать нормы международного гуманитарного права, как в отношении других государств, так и в отношении вооруженных формирований, принимающих участие в вооруженном конфликте (11). Современные методы и средства ведения вооруженных конфликтов диктует необходимость усовершенствования нормативно-правовой базы по защите жертв этих вооруженных конфликтов. Старые нормы создают коллизии, открывают путь к определенным пробелам, и, в конечном итоге, добиться полной эффективности в вопросе защиты жертв конфликта оказывается невозможным. Доктрина международного гуманитарного права не демонстрирует единства в подходах к решению этой проблемы. Чрезмерная жестокость, применение тяжелого оружия и методы ведения боевых действий, нарушающие сформировавшиеся стандарты гуманитарного обращения лицами, находящимися под опекой международного гуманитарного права — таковы характерные признаки современных вооруженных конфликтов.

В научной литературе встречаются различные мнения о правовом статусе сторон конфликта. Некоторые специалисты по международному праву (например, Юваль Шейни) считают, что настало время пересмотреть вопрос о равенстве сторон вооруженного конфликта (12). По мнению других специалистов (например, Марко Сассоли), в вооруженных конфликтах правительственные силы нельзя приравнивать к вооруженным формированиям (13). Так называемое Исламское Государство Ирака и Леванта (ИГИЛ), являющееся самой большой и наиболее опасной современной террористической группировкой, не только не соблюдает нормы международного гуманитарного права, а также, прибегая ко всем средствам насилия, совершает массовые убийства, разрушает исторические и культурные памятники, широко использует малолетних детей в боевых операциях и т.д. В целом, одним из способов принуждения государств соблюдать нормы международного гуманитарного права является применение возможностей международных уголовных трибуналов. Безнаказанность лиц, совершивших военные преступления, открывает путь к повторным нарушениям международного гуманитарного права. В научной литературе существует мнение о том, что, философия международного уголовного правосудия, в целом, формируется исходя из общих принципов международного права, и эти же принципы могут применяться как в международном, так и в национальном праве (14).

События, имевшие место на территории бывшей Югославии и в Руанде, которые привели к большим человеческим жертвам и нарушению норм международного гуманитарного права, обусловили необходимость обсуждения на уровне международной общественности вопроса о повышении эффективности мер защиты прав человека в случае их грубого и систематического нарушения. В 1993 и 1994 годах Совет Безопасности ООН в экстренном порядке учредил два международных трибунала: 1) Международный Трибунал по судебному преследованию лиц, ответственных за серьезные нарушения международного гуманитарного права с 1991 года на территории бывшей Югославии; и 2) Международный Трибунал по Руанде. Основная задача этих трибуналов заключалась в судебном преследовании лиц, ответственных за геноцид и другие серьезные нарушения норм международного гуманитарного права, а также в восстановлении справедливости в отношении жертв вышеуказанных событий.

Отметим также, что правовую основу учреждения таких трибуналов составляет статья 29 Устава ООН. Согласно этой статье, Совет Безопасности может учреждать такие вспомогательные органы, какие он найдет необходимыми для выполнения своих функций (15). Кроме этого, в соответствии со статьей 34 Устава, Совет Безопасности ООН уполномочивается расследовать любой спор или любую ситуацию, которая может привести к международным трениям или вызвать спор, для определения того, не может ли продолжение этого спора или ситуации угрожать поддержанию международного мира и безопасности. В соответствии с положениями Уставов указанных трибуналов, их юрисдикция распространяется и на физических лиц. При этом, официальное положение обвиняемого, даже если это лицо является главой государства, не освобождает его от уголовной ответственности. Кроме того, такие лица несут ответственность также за то, что они не предотвратили совершение преступления.

Международный Уголовный Суд, *de facto* будучи необходимым органом для современного международного уголовного права, имеет важное значение для реализации норм международного права. Одна из целей создания Международного Уголовного Суда состояла в том, что этот орган должен служить как основной механизм предостережения совершения тяжких преступлений. Этот Суд призван выступить в качестве гаранта реализации основных принципов международного уголовного права, и уполномочен привлечь к персональной уголовной ответственности лиц, совершивших наиболее серьезные преступления, представляющие угрозу международному сообществу. Международный Уголовный Суд вправе самостоятельно осуществлять преследование лица, совершившего уголовное преступление, даже в том случае, если государством, подписавшим и ратифицировавшим Римский Статут об учреждении Международного Уголовного Суда, не проведены меры по розыску и преследованию данного преступника.

Наряду с указанными судебными институтами, для осуществления международного уголовного судопроизводства могут быть учреждены смешанные (гибридные) суды и трибуналы. Правовую основу этих институтов составляют соглашения между отдельными странами и ООН (например,

Специальный Суд по Сьерра-Леоне, Специальный Трибунал по Ливану) или временные решения администрации ООН на территориях проведения миротворческих операций (например, смешанные судебные коллегии по Косово и т.д.). Кроме того, следует также особо отметить интернационализованные суды на базе национальной системы правосудия. Как правило, в качестве судей в таких судах выступают международные арбитры. Здесь, как и в прежних судах, цель состоит в наказании лиц, совершивших международные преступления. В качестве примеров судов такого типа можно отметить Судебную Палату по расследованию военных преступлений в Боснии и Герцеговине, а также чрезвычайные палаты в судах Камбоджи (16). К указанным методам судебного преследования государства обращаются только в наиболее тяжких и сложных случаях. Под наиболее тяжким и сложным случаем имеется в виду серьезные нарушения норм международного права, представляющие угрозу всей международной общественности.

Как мы уже отметили, в настоящее время ИГИЛ является наиболее опасной группировкой. В отличие от других вооруженных соединений, преследующих конкретные цели, эта организация, прикрываясь под предлогом распространения исламской религии во всем мире, совершает военные преступления, грубо и в массовом порядке нарушая все нормы международного гуманитарного права. Так, в июне 2014 года эта террористическая группировка, захватив часть территории Сирии и Ирака, заявила о создании своего халифата на этой территории. По нашему мнению, одним из средств борьбы с террористической группировкой ИГИЛ может стать создание международного уголовного трибунала, деятельность которого будет направлена на преследование участников этой группировки. В частности, представляется целесообразным, на основании официального обращения правительства Сирии и Ирака в Совет Безопасности ООН, создать международный уголовный трибунал по Ближнему Востоку – аналог Трибунала по Бывшей Югославии или Трибунала по Руанде. Этот шаг вполне соответствовал бы статье 24 Устава ООН. Согласно этой статье, члены ООН возлагают на Совет Безопасности главную ответственность за поддержание международного мира и безопасности. Относительно вопроса о преследовании представителей ИГИЛ за нарушение норм международного права следует отметить, что эффективной и успешной борьбы с различными террористическими группировками, действующими на территории Ирака и Сирии, а также для привлечения к ответственности участников этих группировок необходимо обеспечить скоординированную деятельность всего мирового сообщества.

Международный трибунал по преследованию участников незаконных вооруженных формирований на Ближнем Востоке может стать реальным механизмом для восстановления справедливости и серьезного наказания нарушителей норм международного гуманитарного права и, в целом, для ликвидации этой организации. Безусловно, деятельность этого трибунала невозможна без активной помощи соответствующих государств. Уставы таких трибуналов, как правило, обязывают государства содействовать розыску обвиняемых, их задержанию и привлечению к трибуналу. Здесь основной вопрос

заключается в том, что политическая воля того или иного государства должна перейти на второй план, потому что в соответствии со статьей 25 Устава ООН, решения Совета Безопасности должны быть обязательным для членов ООН. Кроме того, решения Совета Безопасности, принятые в соответствии с главой VII Устава ООН, обязывают все государства принять меры для исполнения судебных приговоров (17).

Террористическая группировка ИГИЛ в боевых операциях активно использует детей. На севере Сирии существует даже особый лагерь под названием «Дети Халифата», где проводятся военные учения для детей младше 15 лет (18). По вопросу привлечения к ответственности преступников, занимающихся привлечением детей в вооруженные конфликты, уже сформировался определенный опыт. В целом, наибольшее число случаев привлечения детей в вооруженные конфликты зарегистрированы в Сьерра-Леоне, Бурунди, Конго, Либерии, Уганде, в Южном Судане и Мьянме. Такие действия, совершенные против детей, не всегда остаются безнаказанными. Согласно Римскому Статуту Международного Уголовного Суда, привлечение детей в вооруженные формирования во время вооруженных конфликтов как международного, так и не международного характера, является военным преступлением. Уставом Специального Суда по Сьерра-Леоне запрещено осуществление отбора детей, не достигших 15-летнего возраста для привлечения их в вооруженные группировки или использования в активных военных операциях (ст. 4) (19).

Среди дел соответствующей категории, рассмотренных Международным Уголовным Судом, можно отметить процесс Томаса Лубангу Дыло. Этот человек, будучи руководителем вооруженной группировки под названием «Героические силы за освобождение Конго», в принудительном порядке привлекал детей в возрасте до 15 лет в свою группировку и использовал этих детей в активных военных операциях (20). 14 марта 2012 года, после судебного процесса, продолжавшегося в течение шести лет, Первая Палата Международного Уголовного Суда, признав это лицо виновным в вовлечении детей в возрасте до 15 лет к вооруженным конфликтам не международного характера, приговорил его к 14 годам лишения свободы (21). С аналогичным процессом столкнулся также Специальный Суд по Сьерра-Леоне. Этот Суд признал бывшего президента Либерии Чарльза Тейлора виновным в пособничестве и подстрекательстве, направленном на совершение военных преступлений. Среди обвинений, в которых он был признан виновным, были также обвинения, связанные с привлечением детей до 15 лет в вооруженные группировки использованием их в активных военных операциях (22).

Такие решения формируют важную, и в то же время очень серьезную практику, как для международного сообщества, так и для нарушителей международного гуманитарного права. В этих решениях наглядно показано, что такие серьезные нарушения норм международного гуманитарного права, допущенные не только простым командиром, но даже главой государства не останутся безнаказанными. В таком случае государства, на территории которых происходят вооруженные конфликты, будут уделять больше внимания предотвращению привлечения детей в вооруженные группировки, а также вопросам

недопущения нарушения норм международного гуманитарного права. Что касается судьбы этих детей, возвращение таких детей к нормальной жизни после участия в боевых операциях представляет собой отдельную проблему. К сожалению, на детей-солдат не всегда смотрят как на жертвы. Большинство из них после военных действий проводят немало лет в исправительных учреждениях. Безусловно, необходимо работать над продвижением различных программ по санации и реставрации, воссоединению этих детей с семьями — только в таком случае можно вернуть их к нормальной жизни в обществе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Commentary on the First Geneva Convention: Volume 1: Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. International Committee of the Red Cross, Cambridge University Press, 2016, P. 123.

2. *Bruce Oswald, Helen Durham, Adrian Bates* Documents on the Law of UN Peace Operations. Oxford University Press, 2010, P. 209.

3. Christine van den Wyngaert, Steven Dewulf. International Criminal Law: A Collection of International and Regional Instruments. Fourth Revised Edition. Martinus Nijhoff Publishers, 2011, P. 569.

4. *Arie Bloed* The Conference on Security and Co-Operation in Europe: Basic Documents, 1993—1995. Martinus Nijhoff Publishers, 1997, P. 165.

5. *Selçuk Çankaya, Mustafa Kibaroğlu* Bioterrorism: Threats and Deterrents. IOS Press, 2010, P. 86.

6. *Walter Krutzsch, Eric Myjer, Jonathan Herbach, Ralf Trapp* The Chemical Weapons Convention: A Commentary. Oxford University Press, 2014, P. 195—200.

7. <https://www.icrc.org/eng/assets/files/annual-report/current/icrc-annual-report-map-conven-a3.pdf>

8. www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/operational-law-handbook_2015.pdf

9. Operational Law Handbook. International & operational law Department. The Judge Advocate General's School United States Army. Charlottesville, Virginia. JA 422. 1997. P. 6.

10. Report of the Working Group on the use of mercenaries as a means of violating human rights and impeding the exercise of the right of peoples to self-determination. A/HRC/10/14/Add.2. 19 February 2009. P. 2.

11. Leslie Alan Horvitz, Christopher Catherwood. Encyclopedia of War Crimes and Genocide. Infobase Publishing, 2014, P. 520.

12. https://www.icrc.org/rus/assets/files/review/2013/irrc_874-889_selection-2013_rus.pdf

13. *Marco Sassoli* Transnational Armed Groups and International Humanitarian Law. Program on humanitarian policy and conflict research. Harvard University. 2006, P. 24—28.

14. *Bin Cheng* General Principles of Law as Applied by International Courts and Tribunals. Cambridge, 1987. P. 4.

15. *Loraine Sievers, Sam Dawes* The Procedure of the UN Security Council. Oxford University Press, 2014, P. 460.

16. Право международных организаций: учебник / под ред. И.П. Блищенко, А.Х. Абашидзе. М.: РУДН, 2013. с. 536.

17. <https://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter.pdf>

18. <http://ru.euronews.com/2015/10/12/isil-training-children-to-kill>
 19. http://www.un.org/ru/documents/bylaws/charter_sierra.pdf
 20. *Drumbl M.A.* The Effects of the Lubanga Case on Understanding and Preventing Child Soldiering // Yearbook of International Humanitarian Law. Cambridge: Cambridge university press, 2012. Vol. 15. P. 87—116.
 21. *Dr U C Jha, Dr K Ratnabali* The Law of Armed Conflict: An Introduction. Vij Books India Pvt Ltd, 2017, P. 125.
 22. <http://www.scsldocs.org/documents/view/6662-6662>

Касимова А. Проблема дотримання державами і збройними формуваннями норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів

У статті, виходячи з розбіжності, існуючої в юридичній літературі, і з урахуванням міжнародної практики, докладно аналізується проблема дотримання державами і збройними формуваннями норм міжнародного гуманітарного права під час збройних конфліктів. Особливо наголошується значення норм міжнародного права в контексті необхідності захисту прав дитини (зокрема Женевських конвенцій 1949 року і Додаткових протоколів до них). Найбільш загальною правовою основою дотримання державами норм міжнародного гуманітарного права є загальноприйнятий в міжнародному праві принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань. З огляду на вищезазначене, в статті внесено низку теоретичних і практичних пропозицій, спрямованих на більш ефективний захист прав дітей в період збройних конфліктів, і на посилення заходів відповідальності.

Ключові слова: збройні конфлікти, гуманітарне право, випадки порушення, міжнародне право, національне законодавство, кримінальні трибунали, сторони конфлікту, держави-учасники.

Касимова А. Проблема соблюдения государствами и вооруженными формированиями норм международного гуманитарного права в период вооруженных конфликтов

В статье, исходя из разногласия, существующего в юридической литературе, и с учетом международной практики, подробно анализируется проблема соблюдения государствами и вооруженными формированиями норм международного гуманитарного права в период вооруженных конфликтов. Особо отмечается значение норм международного права в контексте необходимости защиты прав ребенка (в частности Женевских конвенций 1949 года и Дополнительных протоколов к ним). Наиболее общей правовой основой соблюдения государствами норм международного гуманитарного права является общепринятый в международном праве принцип добросовестного выполнения международных обязательств. Учитывая вышеотмеченное, в статье внесен ряд теоретических и практических предложений, направленных на более эффективную защиту прав детей в период вооруженных конфликтов, и на усиление мер ответственности.

Ключевые слова: вооруженные конфликты, гуманитарное право, случаи нарушения, международное право, национальное законодательство, уголовные трибуналы, стороны конфликта, государства-участники.

Gasimova Aytaj. The Problem of Observance of the Norms of International Humanitarian Law by States and Armed Forces in the Period of Armed Conflicts

In the article, the problem of observing the norms of international humanitarian law by States and armed forces in the period of armed conflicts is analyzed in detail on the basis

of the existing disagreements in the legal literature and international practice. In this connection, the importance of the norms of international law in the need to protect the rights of children (in particular, the Geneva Conventions of 1949 and the Additional Protocols to them) is particularly emphasized. In general, the legal basis for the enforcement of the international humanitarian law by States is the generally recognized principle of international law – the conscientious fulfillment of international obligations. Considering this, the article makes some theoretical and practical proposals related to more effective protection of the rights of a child in the period of armed conflicts and in the direction of strengthening the measures of response.

Keywords: *Armed Conflicts, Humanitarian Law, Violations, International Law, National Legislation, Criminal Tribunals, Parties to the Conflict, States Parties*

Стаття надійшла до редакції: 02.10. 2017.

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО
INTERNATIONAL PUBLIC LAW

УДК 340.12: [341.123:341.231.14]

L. Yarmol

**UNIVERSAL INSTITUTIONAL INTERNATIONAL
LEGAL GUARANTEES OF FREEDOM OF EXPRESSION**

Л.В. Ярмол

*канд. юрид. наук, доцент
кафедри теорії та філософії права
Національного університету
«Львівська політехніка»
м. Львів*

**СВІТОВІ ІНСТИТУЦІЙНО-ДІЯЛЬНІСНІ
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ**

Постановка проблеми. На універсальному (світовому) та регіональному рівнях створена дієва система міжнародних інститутів забезпечення прав людини. Визначальну роль щодо реалізації, захисту прав людини, зокрема свободи вираження поглядів, на універсальному рівні відіграють Організація Об'єднаних Націй (далі — ООН) та її спеціалізовані установи.

У системі міжнародно-правових гарантій ООН щодо забезпечення свободи вираження поглядів важливе місце займають інституційно-діяльнісні гарантії. Їх дослідження є невід'ємною складовою розвитку загальної теорії прав людини, а також науковою передумовою визначення шляхів та засобів підвищення ефективності міжнародного і державно-юридичного захисту свободи вираження поглядів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вивчення інституційно-діяльнісних міжнародно-правових гарантій забезпечення свободи вираження поглядів важливе значення мають доповіді Спеціального доповідача з питання заохочення і захисту права на свободу поглядів та їх вираження Ради з прав людини ООН, укладені за результатами його діяльності, зокрема відвідування ним певних держав.

Дослідження окремих аспектів світових інституційно-діяльнісних міжнародно-правових гарантій забезпечення прав людини, а також гарантій щодо свободи вираження поглядів здійснили вітчизняні та зарубіжні вчені М. Грем-

за [1], Т. Мендель, А. Улен [2], Д. Нурумов [3], К. Панова [4], П. Рабінович [5], Н. Фаяд [6], О. Шульц [7] та інші.

Попри доволі значну кількість праць, комплексні дослідження, присвячені саме загальнотеоретичним аспектам світових інституційно-діяльнісних міжнародно-правових гарантій забезпечення свободи вираження поглядів, у вітчизняній юриспруденції відсутні.

Мета статті — аналіз теоретико-правових аспектів світових інституційно-діяльнісних міжнародно-правових гарантій забезпечення свободи вираження поглядів.

Основні результати дослідження. Дослідниця О. Шульц зазначає, що створення ООН започаткувало міждержавне співробітництво в галузі прав людини, розвиток якого відбувався у два основних етапи. На першому етапі (1945 — початок 80-х рр.) формувалися міжнародні стандарти з прав людини. Другий етап (початок 80-х рр. — по теперішній час) характеризується пошуком шляхів підвищення ефективності наявних стандартів, а саме створенням міжнародних контрольних органів і проведених ними заходів (міжнародних процедур) з формування умов для забезпечення міжнародних стандартів з прав людини [7]. Саме на другому етапі найбільш повно проявляються інституційно-діяльнісні гарантії ООН.

Дослідник Д. Нурумов констатує, що основною формою контролю з боку міжнародних структур стало представлення звітів, доповідей, встановлення фактів і розгляд суперечок. Встановлення фактів порушення прав людини спочатку не входило в компетенцію міжнародних інститутів з прав людини, однак з середини 70—х років ці наглядові механізми почали активно вводитись і використовуватися [3].

Дослідник М. Гремза також дійшов висновку, що роль міжнародних організацій та органів зводиться в основному до здійснення моніторингу за дотриманням державами своїх зобов'язань, а також до сприяння, спонукання і у виняткових випадках примусу держав до виконання ними міжнародних зобов'язань у галузі прав людини [1].

У сфері забезпечення прав людини ООН приділяє значну увагу такій фундаментальній можливості людини як свобода вираження поглядів.

На нашу думку, світові міжнародно-правові гарантії забезпечення свободи вираження поглядів — це правові засоби, встановлені та застосовувані ООН та її спеціалізованими установами для сприяння реалізації, охорони та захисту свободи вираження поглядів. За формою зовнішнього вираження ці засоби діляться на письмові (документи ООН і її спеціалізованих установ) та інституційно-діяльнісні (діяльність ООН і її спеціалізованих установ).

Об'єктом уваги у пропонованій публікації є інституційно-діяльнісні гарантії забезпечення свободи вираження поглядів ООН.

Світові інституційно-діяльнісні міжнародно-правові гарантії забезпечення свободи вираження поглядів — це діяльність ООН (її органів, комітетів, комісій, спеціалізованих установ тощо), спрямована на забезпечення реалізації, охорони та захисту свободи вираження поглядів. Це, наприклад, діяльність Генеральної Асамблеї ООН, Ради Безпеки ООН, Ради з прав людини ООН, її Спеціального доповідача з питання заохочення і захисту права на свободу поглядів та їх виражен-

ня, Комітету ООН з прав людини, Комітету з інформації ООН, Комітету з прав дитини ООН, ЮНЕСКО як спеціалізованої установи ООН.

Діяльність кожного органа і структури ООН, спрямована на забезпечення свободи вираження поглядів, детально розглядатиметься у наведеному нижче матеріалі.

1. Комітет з інформації ООН. Відповідно до резолюції 33/115 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1978 р., був заснований Комітет з огляду політики та діяльності ООН у сфері суспільної інформації [8]. Згідно з резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 34/182 від 18 грудня 1979 р. він названий «Комітетом з інформації» і наділений такими повноваженнями [9]:

- вивчати політику і діяльність ООН у сфері суспільної інформації в світлі розвитку міжнародних відносин (п. «а»);
- оцінювати і розвивати зусилля і прогрес, досягнутий системою ООН в сфері інформації й зв'язку (п. «b»);
- сприяти встановленню нового, справедливішого і ефективнішого міжнародного порядку в сфері інформації й зв'язку (п. «с»).

Отже, Комітет з інформації є утвердженням Генеральною Асамблеєю ООН допоміжним органом, який займається питаннями суспільної інформації. Він також здійснює нагляд за роботою Департаменту суспільної інформації і забезпечує його керівництво в сфері політики, програми і заходів.

На даний час до складу Комітету серед 66 членів-держав входить і Україна [10].

2. Спеціальний доповідач з питання заохочення і захисту права на свободу поглядів та їх вираження. У системі ООН функціонують спеціальні процедури Ради з прав людини — це незалежні експерти в галузі прав людини, які уповноважені поширювати інформацію і давати консультації з конкретних питань у галузі прав людини або по ситуаціях з можливостями людини в певних країнах. Станом на 1 серпня 2017 р. експертам надано 44 тематичних мандатів і 12 мандатів по країнах [11]. Серед них і Спеціальний доповідач з питання заохочення і захисту права на свободу поглядів та їх вираження (далі — Спеціальний доповідач) — його мандат ухвалений Комісією ООН з прав людини резолюцією 1993/45 у 1993 р. [12].

Після зміни Комісії ООН з прав людини Рада з прав людини ООН продовжувала мандат Спеціального доповідача. Так, 27 березня 2014 р. вона пролонгувала його мандат ще на три роки (резолюція 25/2 від 27.03. 2014) [13]. Девід Кайе був призначений Спеціальним доповідачем у серпні 2014 року [12].

У 2017 р. прийнята резолюція Ради з прав людини ООН 34/18, згідно з якою мандат Спеціального доповідача був продовжений ще на один трирічний термін [14].

Варто зауважити, що посади доповідачів з питань свободи вираження поглядів, свободи слова були створені також на рівні регіональних міжнародних організацій. Так, наприкінці 1997 р. Постійною радою Організації з безпеки і співробітництва в Європі (далі — ОБСЄ) було закладене Бюро Представника з питань свободи засобів масової інформації (далі — ЗМІ) ОБСЄ. У жовтні 1997 р. Міжамериканська комісія з прав людини на черговому 97-му, засіданні створила посаду Спеціального доповідача з питань свободи слова

Організації американських держав. У 2004 р. Африканська комісія з прав людини і народів прийняла рішення про створення посади Спеціального доповідача з питань свободи слова (згодом назву посади змінено — на Спеціальний доповідач з питань свободи слова та доступу до інформації в Африці) [2].

Повноваження Спеціального доповідача зафіксовані в резолюції Ради з прав людини ООН 7/36 від 28.03. 2008 р. [15]. Згідно з нею, Спеціальний доповідач має право:

- збирати необхідну інформацію про порушення свободи вираження поглядів, у першочерговому порядку щодо журналістів та інших фахівців у сфері інформації;

- просити, отримувати інформацію від урядів, неурядових організацій та будь-яких інших сторін із питань свободи вираження поглядів і реагувати на неї;

- вносити рекомендації й давати пропозиції щодо шляхів та засобів ефективнішого заохочення і захисту права на свободу вираження поглядів.

У рамках здійснення свого мандату Спеціальний доповідач

- а) направляє державам-членам листи-заклики до негайних дій, а також листи з переліком передбачуваних порушень свободи вираження поглядів;

- б) відвідує країни з метою встановлення фактів;

- в) представляє Раді з прав людини ООН та Генеральній Асамблеї ООН щорічні доповіді, в яких висвітлює пов'язану з мандатом діяльність.

В останні роки Спеціальний доповідач підготував важливі доповіді зі сформульованими у них висновками, рекомендаціями щодо свободи вираження поглядів з різних питань. Так, 18 серпня 2017 р. на 72-й сесії Генеральної Асамблеї ООН Спеціальний доповідач Девід Кей представив доповідь, у котрій дав оцінку стану справ щодо доступу до інформації про діяльність міжнародних організацій, в тому числі ООН [16]. У ній він зазначив, що для ефективності роботи міжнародних організацій необхідно дозволяти громадськості здійснювати пильніший контроль за їх діяльністю і брати в ній активнішу участь.

Спеціальний доповідач сформулював ряд рекомендацій для міжнародних організацій, особливо ООН:

- почати здійснення багатостороннього процесу для залучення громадянського суспільства, у тому числі ЗМІ і держав-членів, до визначення ключових елементів політики щодо доступу до інформації;

- забезпечити, щоб така політика охоплювала: ініціативний, чіткий пошук і безпечно розкриття інформації; чіткі правила щодо того, яка інформація не може підлягати розголошенню; ефективні механізми для розгляду скарг та апеляцій; ефективні системи здійснення, огляду і моніторингу.

На нашу думку, доступ до інформації про діяльність міжнародних організацій, у тому числі ООН (її органів, комітетів, комісій тощо) є важливою гарантією свободи вираження поглядів людини; позитивним також є те, що Спеціальний доповідач окремо виділив ці питання у своїй доповіді.

На 35-й сесії Ради з прав людини ООН (6–23 червня 2017 р.) була представлена доповідь Спеціального доповідача Девіда Кея про питання ролі приватних суб'єктів, що займаються наданням доступу до Інтернету та телекомунікаційних ресурсів [17]. У ній Спеціальний доповідач наголосив на зобов'язаннях

держави щодо захисту і заохочення свободи вираження поглядів в електронних мережах; оцінив значення індустрії цифрового доступу і сформулював принципи, які могли б бути покладені в основу заходів щодо дотримання прав людини, застосовуваних у приватному секторі.

Одним із ключових питань у сфері реалізації свободи вираження поглядів є підстави для її обмеження. Будь-яке право людини не може бути абсолютним — воно має межі своєї дії. Питання встановлення меж свободи вираження поглядів є доволі болючим, тому потребує особливого підходу, котрий і відображається в доповіді Спеціального доповідача Девіда Кея (представлена на 71-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, 6.09. 2016 р.) [18]. У ній він дав оцінку тенденціям щодо допустимих обмежень свободи вираження поглядів, викладених в пункті 3 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (ООН, 1966) (далі — МПГПП), і виклав рекомендації, котрими можуть скористатися ООН, держави і громадянське суспільство з метою сприяння і захисту свободи поглядів та її вільного вираження.

Такі важливі питання, як взаємодія державного регулювання, приватного сектора і свободи вираження поглядів в епоху цифрових технологій, висвітлюються у доповіді Спеціального доповідача (представлений на 32-й сесії Ради з прав людини ООН, 11.05. 2016 р.) [19].

Особливою категорією суб'єктів вираження поглядів є діти — з огляду на їх фізичний та психологічний стан. Вони потребують надійної підтримки з боку інших суб'єктів — батьків, учителів, держави тощо — щодо реалізації ними свободи вираження поглядів. У доповіді, присвяченій свободі вираження поглядів дітьми (2014 р.), Спеціальний доповідач закликав міжнародне співтовариство і держави приділяти більше уваги дотриманню права дітей на вільне вираження поглядів і сприяти розширенню їх доступу до інформації [20]. Доповідач стурбовано відзначив випадки прийняття державами різних обмежувальних заходів під приводом захисту дітей від шкідливої інформації.

Важливі питання порушуються також у доповіді Спеціального доповідача, присвяченій свободі вираження поглядів у виборчому контексті (2014 р.) [21]. У ній Спеціальний доповідач перелічив випадки порушення свободи вираження поглядів під час виборів, котрі трапляються особливо часто; дав рекомендації щодо приведення національних правових систем у відповідність з найбільш значущими міжнародними стандартами у сфері прав людини, наголосивши на важливості забезпечення плюралізму, прозорості та звітності.

Отже, доповіді Спеціального доповідача — це документи, в яких висвітлюються різні аспекти забезпечення свободи вираження поглядів. В них розглядаються питання щодо форм, способів та підстав обмеження свободи вираження поглядів, посягань на неї, реалізації її конкретними суб'єктами (наприклад, дітьми, працівниками ЗМІ) тощо. Ці доповіді є документами, в яких детально аналізуються норми міжнародного права з аналізованих питань, дається оцінка конкретних ситуацій, формулюються висновки та рекомендації для держав-членів ООН щодо сприяння реалізації та захисту свободи вираження поглядів.

Як уже зазначалося, серед основних напрямів діяльності Спеціального доповідача є і відвідування ним різних держав з метою встановлення фактів,

пов'язаних з реалізацією та захистом свободи вираження поглядів. Так, у 2016 р. Спеціальний доповідач відвідав такі держави: Таджикистан (3–9 березня 2016 р.) [22]; Японію (12–19 квітня 2016 р.) [23]; Туреччину (14–18 листопада 2016 р.) [24].

Розглянемо конкретні приклади відвідування держав Спеціальним доповідачем, з метою встановлення фактів, пов'язаних з реалізацією та захистом свободи вираження поглядів.

У листопаді 2016 р. Спеціальний доповідач відвідав Туреччину на запрошення її уряду. Його поїздка відбулася лише через кілька місяців після здійсненої в цій країні в липні 2016 р. спроби державного перевороту, в результаті якої загинуло більше 200 людей. Після цього уряд Туреччини оголосив надзвичайний стан, заявив про відступ від положень МПГПП і прийняв ряд постанов, спрямованих на усунення загроз, які призвели до спроби перевороту. Ці постанови доповнили значну кількість турецьких антитерористичних законів і заборон висловлювати критичні зауваження на адресу президента й інших урядових посадових осіб. У своїй сукупності закони, що передували спробі державного перевороту і були прийняті після нього, надали владі широкі і все більш невідконтрольні повноваження вживати заходів щодо преси, письменників, університетів, юристів, державних службовців, правозахисників та інших осіб. Вони створили одні з найгірших за останні десятиліття в Туреччині — якщо не безпрецедентні в її сучасній історії — умови для свободи вираження поглядів. Опираючись на результати своєї поїздки й оцінку правової і політичної ситуації в державі, Спеціальний доповідач дійшов висновку, що для того, щоб діяти відповідно до міжнародних зобов'язань, уряду Туреччини необхідно в пріоритетному порядку вжити низку заходів, щоб зупинити кризу і повернути державу на демократичний шлях. Спеціальний доповідач наполегливо закликав уряд Туреччини негайно вжити найбільш пріоритетний гуманітарний захід — звільнити всіх осіб, затриманих в останні роки за здійснення свободи вираження поглядів [24].

14–18 травня 2007 р. Спеціальний доповідач відвідав Україну і за результатами своєї поїздки підготував доповідь, яку представив на одній із сесій Ради з прав людини ООН у 2008 р. [25]. Під час візиту у нашій державі він зустрівся з посадовими особами різних державних органів, представниками ЗМІ, у тому числі з тими, які піддавалися залякуванню і переслідуванню за свою професійну діяльність, з профспілок, неурядових організацій, які працюють у сфері прав людини і представниками громадянського суспільства.

Спеціальний доповідач констатував, що журналісти в Україні, як і раніше, є мішенню політичних і громадських діячів, які повинні бути готові до сприйняття критики і громадському контролю в силу свого стану в державі.

У ході своєї місії Спеціальний доповідач з'ясував подробиці низки дивних обставин, пов'язаних із розслідуванням і судовим процесом у справі Г. Гонгадзе, а саме те, що матеріали і документи щодо вбивства журналіста поступово зникали, перша група слідчих була замінена новою, якій довелося починати розслідування заново. Незважаючи на міжнародний тиск, спрямований на позитивне вирішення цієї справи, представники влади намагалися

постійно затягувати судовий розгляд і створювати хибне уявлення про справжні мотиви злочину та про осіб, які його вчинили.

Спеціальний доповідач також з'ясував, що журналісти, видавці й інші працівники ЗМІ в Україні нерідко відчувають серйозний тиск з боку керівників державних органів, представників економічних кіл і неофіційних асоціацій, які мають зв'язки зі злочинним світом і часто співпрацюють з ним. Безпека і незалежність ЗМІ, їх працівників часто перебувають під загрозою.

За результатами свого візиту в Україну Спеціальний доповідач сформулював низку важливих для нашої держави рекомендацій:

- головним політичним партіям України та їхнім лідерам — при досягненні своїх законних політичних цілей пам'ятати про важливість поваги міжнародних зобов'язань в галузі прав людини, зокрема свободи вираження поглядів;

- здійснити широкий і всеосяжний перегляд усього законодавства про ЗМІ, особливо про телебачення і радіомовлення, оскільки існування на національному рівні великої кількості законів про ЗМІ призвело до виникнення певної плутанини щодо обов'язків та відповідальності низки установ, чия діяльність може перешкоджати реалізації свободи вираження поглядів;

- наполегливо закликав уряд України і відповідні національні органи надалі розвивати заходи, спрямовані на забезпечення того, щоб злочини щодо працівників ЗМІ та осіб, які формують громадську думку, не залишалися безкарними;

- Міністерство внутрішніх справ і Міністерство юстиції повинні охопити навчальними програмами в галузі прав людини весь персонал, що перебуває в їх підпорядкуванні, у тому числі посадових осіб правозастосовних органів. У рамках цих навчальних програм особлива увага повинна приділятися також принципам свободи вираження поглядів, підзвітності державних органів перед суспільством і боротьбі з расизмом;

- для підвищення якості журналістики і поширення принципів професійної етики за підтримки міжнародних організацій створити школу журналістської етики з метою проведення навчальних курсів для українських журналістів та інших працівників вітчизняних ЗМІ;

- уряд повинен активізувати заходи щодо усунення наслідків правопорушень, включаючи надання відповідної фінансової компенсації всім працівникам ЗМІ та особам, що формують громадську думку, які стали жертвами насильства і залякування, особливо в тих випадках, коли в скоєнні цих злочинних діянь брали участь посадові особи правоохоронних органів;

- парламент повинен законодавчо закріпити необхідність прийняття конкретних і невідкладних заходів, спрямованих на сприяння розвитку преси, яка в період великої технологічної революції надалі відіграє основну просвітницьку роль;

- уряд України повинен розглянути питання про прийняття відповідного законодавства для створення незалежної національної комісії з прав людини, яка буде доповнювати діяльність бюро Омбудсмена, чії функції є надто численними і різноманітними [25].

Окремі рекомендації Спеціального доповідача Україна втілила в життя, однак значна частина пропозицій ще не врахована.

3. *Комітет ООН з прав людини.* У сфері забезпечення прав можливостей людини важливу роль відіграють договірні органи (конвенційні комітети) ООН, які діють на підставі універсальних міжнародних договорів про права людини. Безпосередньо перед ними стоїть завдання контролювати виконання державами взятих на себе договірних зобов'язань з прав людини і приймати рекомендації щодо належного виконання державами договірних зобов'язань [1].

Серед договірних органів (конвенційних комітетів) ООН є і Комітет з прав людини, діяльність котрого також спрямована на сприяння реалізації та захист свободи вираження поглядів.

Згідно з Факультативним протоколом до МПГПП (ООН, 1966) (набув чинності для України 25 жовтня 1991 р.), держава, яка стає учасницею цього протоколу, визнає компетенцію Комітету з прав людини приймати і розглядати повідомлення від осіб, які підпадають під його юрисдикцію і які стверджують, що вони є жертвами порушень певною державою якогось із прав, викладених у МПГПП (ст. 1).

На розгляд Комітету ООН з прав людини (далі – Комітет) особи можуть подати письмові повідомлення, якщо вичерпані всі внутрішні засоби правового захисту (ст. 2). Отже, Комітет розглядає також звернення осіб щодо порушення свободи вираження поглядів. Він може визнати неприйнятним анонімне повідомлення або таке, що, на його думку, становить зловживання правом на подання таких повідомлень чи несумісне з положеннями МПГПП (ст. 3). Про порушення положень МПГПП Комітет повідомляє державі, яка протягом шести місяців повинна дати роз'яснення з цього приводу (ст. 4).

У Заключних зауваженнях щодо сьомого періодичного звіту по Україні, ухвалених Комітетом ООН з прав людини (2013 р.) [26], акцентована увага на суттєвих порушеннях, обмеженнях свободи вираження поглядів у нашій державі та подані рекомендації щодо їх усунення. Так, Комітет висловив занепокоєння повідомленнями про погрози, напади, переслідування та залякування журналістів і правозахисників через їх професійну діяльність та вираження критичних поглядів (ст. 2, 6, 7, 9 та 19 МПГПП). Комітет рекомендував державі Україна забезпечити журналістам, правозахисникам та окремим особам можливість вільно здійснювати своє право на свободу вираження, наголошуючи, що будь-які його обмеження мають відповідати чітким вимогам ч. 3 ст. 19 МПГПП. Держава також має забезпечити розслідування актів агресії, погроз та залякування проти журналістів, покарання винних осіб та надання жертвам відповідного відшкодування (п. 20 Заключних зауважень).

Комітет також наголосив на отриманні повідомлень про дискримінацію, мову ворожнечі та акти насильства стосовно лесбійок, геїв, бісексуалів і трансгендерів (ЛГБТ) та порушення їхніх прав на свободу вираження та мирні зібрання (п. 10 Заключних зауважень). Комітет рекомендував нашій державі вжити необхідних заходів для гарантування практичного застосування права на свободу вираження та мирних зібрань ЛГБТ-особам і захисникам їхніх прав (п. 10).

У наступному періодичному звіті (який має бути представлений у 2018 р.) Україна повинна подати найновішу інформацію з усіх пунктів рекомендацій Комітету (зокрема, і з вищезазначених) та щодо виконання МПГПП загалом (п. 23).

Дослідник К. Панова стверджує, що рішення Комітету, відображене в повідомленні певній державі чи особі, має рекомендаційний характер, однак думка Комітету настільки авторитетна, що на практиці багатьох держав намагаються дотримуватися цих рекомендацій. На думку дослідниці, висловлювання Комітету з приводу конкретних прав і свобод чи по МПГПП загалом, не є тлумаченням цих положень — їх треба розглядати лише як кваліфіковану думку незалежних експертів, що в підсумку сприяє адекватному виконанню державами своїх зобов'язань по МПГПП [4].

На нашу думку, слухним є положення дослідника Н. Фаяда, що успіх контрольних органів залежить як від їх взаємодії з державами-учасниками, так і від тісного контакту з неурядовими організаціями, котрі зазвичай є джерелом більш об'єктивної і повної інформації. При цьому варто вказати на відсутність дієвої міжнародно-правової основи, котра б регулювала взаємини неурядових організацій з міжнародними контрольними органами. На думку Н. Фаяд, вирішення цих питань повинно бути викладене в новому універсальному міжнародному договорі — Хартії прав людини для XXI ст. [6].

Висновки. У межах своїх повноважень ООН, розробила належний правовий механізм забезпечення одного з фундаментальних прав людини — свободи вираження поглядів, який має світовий, універсальний характер. У його системі ключове місце посідають інституційно-діяльнісні міжнародно-правові гарантії забезпечення свободи вираження поглядів.

Світові інституційно-діяльнісні міжнародно-правові гарантії забезпечення свободи вираження поглядів — це діяльність ООН (її органів, комітетів, комісій, спеціалізованих установ тощо), спрямована на забезпечення реалізації, охорони та захисту свободи вираження поглядів. Особливе значення у сприянні реалізації та захисту свободи вираження поглядів людини має діяльність Ради з прав людини ООН, її Спеціального доповідача з питання заохочення і захисту права на свободу поглядів та їх вираження, Комітету ООН з прав людини, Комітету з інформації ООН.

Рекомендації контрольних органів ООН для України в сфері забезпечення свободи вираження поглядів мають важливе значення для нашої держави і обов'язково повинні братися до уваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гремза Н.Ю. Конвенционные комитеты в области международной защиты прав человека : Автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право, Европейское право» / Никита Юрьевич Гремза. — Москва, 2006. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.dissercat.com>.

2. Мендель Т. История Совместных деклараций / Тоби Мендель // Совместные декларации представителей межправительственных органов по защите свободы СМИ и выражения мнения; ред. А. Улен. — Вена : Представитель ОБСЕ по вопросам свободы СМИ, 2013 г. — 111 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.osce.org/ru>.

3. Нурумов Д.И. Становление и развитие международной системы защиты прав человека : Автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное

право» / Дмитрий Игоревич Нурумов. — Алматы, 2000. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.dissercat.com>.

4. *Панова Е.В.* Международно-правовые основы деятельности комитета по правам человека : Автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право, Европейское право» / Екатерина Викторовна Панова — Москва, 2005. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.dissercat.com>.

5. *Рабинович П.М.* Міжнародні стандарти прав людини (загальнотеоретична характеристика) / Петро Мойсейович Рабинович // Право України. — 2015. — № 10. — С. 58—64.

6. *Фаяд Н.Ю.* Контрольный механизм по международным пактам о правах человека: Сравн. Анализ : Автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право» / Насер Юсеф Фаяд — Москва, 1998. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.dissercat.com>.

7. *Шульц О.Г.* Механизм Верховного комиссара ООН по правам человека в международном праве: Автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право, Европейское право» / Ольга Геннадьевна Шульц — Москва, 2005. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.dissercat.com>.

8. Резолюция 33/115 Генеральной Ассамблеи ООН от 18.12. 1978 г. «Вопросы, касающиеся информации» [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/33/115>.

9. Резолюция 34/182 Генеральной Ассамблеи ООН от 18.12. 1979 г. «Вопросы, касающиеся информации» [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.un.org/ru/ga/34/docs/34res.shtml>

10. Доклад Комитета по информации Генеральной Ассамблеи ООН (39 сессия, 24 апреля — 5 мая 2017 г.). [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.un.org/ru/ga/coi/documents/gareports.shtml>

11. Специальные процедуры Совета по правам человека ООН. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/SP/Pages/Welcome-page.aspx>.

12. Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression. [On-line resource]. — Entered from : <http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/OpinionIndex.aspx>

13. Резолюция 25/2, принятая Советом по правам человека ООН «Свобода мнений и их свободное выражение: мандат Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение», 54—е заседание 27 марта 2014 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/132/95/PDF/G1413295.pdf?OpenElement>

14. Резолюция 34/18, принятая Советом по правам человека ООН 24 марта 2017 г. «Свобода мнений и их свободное выражение: мандат Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение». [Электронный ресурс]. Режим доступа : http://spinternet.ohchr.org/_Layouts/SpecialProceduresInternet/ViewAllCountryMandates.aspx?Type=TM&Lang=Ru

15. Resolution 7/36 Human Rights Council «Mandate of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression» (28 March 2008). [On-line resource]. — Entered from : http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_7_36.pdf.

16. Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение Дэвида Кэя (представленный на семьдесят второй сессии Генеральной Ассамблеи ООН, 18.08. 2017) [Электронный

ресурс]. Режим доступа : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/72/350&referer=http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/Annual.aspx&Lang=R.

17. Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение Дэвида Кэя (представленный на тридцать пятой сессии (6–23 июня 2017 г.) Совета по правам человека ООН) [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/077/50/PDF/G1707750.pdf?OpenElement>.

18. Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение Дэвида Кея (представленный на семьдесят первой сессии Генеральной Ассамблеи ООН, 6.09. 2016 г.) [Электронный ресурс]. Режим доступа : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/71/373&referer=http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/Annual.aspx&Lang=R.

19. Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение (представленный на тридцать второй сессии Совета по правам человека, 11 мая 2016). [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/095/14/PDF/G1609514.pdf?OpenElement>.

20. Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение (представленный на 69 сессии Генеральной Ассамблеи ООН, 21.08. 2014 г.). [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/512/74/PDF/N1451274.pdf?OpenElement>.

21. Доклад Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение Франка Ла Рю (представленный на 26 сессии Совета по правам человека 2 июля 2014 г.). [Электронный ресурс]. Режим доступа : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/071/52/PDF/G1407152.pdf?OpenElement>.

22. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression on his mission to Tajikistan: comments by the State (Human Rights Council, thirty-fifth session, 6–23 June 2017). [On-line resource]. – Entered from: http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=85.

23. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression on his mission to Japan from 12 – 19 April 2016 (Human Rights Council, thirty-fifth session, 6–23 June 2017). [On-line resource]. – Entered from : http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=85. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression on his mission to Turkey from 14 to 18 November 2016 (Human Rights Council, thirty-fifth session 6–23 June 2017). [On-line resource]. – Entered from : http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=85.

24. Report of the Special Rapporteur on the right to freedom of opinion and expression, Ambeyi Ligabo Addendum – Mission to Ukraine (14 to 18 may 2007) (seventh session Human Rights Council, 28 February 2008). [On-line resource]. – Entered from : <http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/Visits.aspx>.

25. Заключні зауваження щодо сьомого періодичного звіту по Україні, ухвалені Комітетом з прав людини ООН на 108-ій сесії (8–26 липня 2013). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Заклучні зауваження та рекомендації Комітет ООН з прав людини 2013 укр. (1) pdf. file:///C:/Users/ПК/Downloads/

REFERENCES

1. *Gremza N.Ju.* Konvencionnye komitety v oblasti mezhdunarodnoj zashhity prav cheloveka : Avtoref. dis. kand. jurid. nauk : spec. 12.00.10 «Mezhdunarodnoe pravo, Evropejskoe pravo» / Nikita Jur'evich Gremza. — Moskva, 2006. [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <http://www.dissercat.com>.
2. *Mendel' T.* Istorija Sovmestnyh deklaracij / Tobi Mendel' // Sovmestnye deklaracii predstavitelej mezhravitel'stvennyh organov po zashhite svobody SMI i vyrazhenija mnenija; red. A. Ulen. — Vena : Predstavitel' OBSE po voprosam svobody SMI, 2013 g. — 111 s. [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <http://www.osce.org/ru>.
3. *Nurumov D.I.* Stanovlenie i razvitie mezhdunarodnoj sistemy zashhity prav cheloveka : Avtoref. dis. kand. jurid. nauk : spec. 12.00.10 «Mezhdunarodnoe pravo» / Dmitrij Igorevich Nurumov. — Almaty, 2000. [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <http://www.dissercat.com>.
4. *Panova E.V.* Mezhdunarodno-pravovye osnovy dejatel'nosti komiteta po pravam cheloveka : Avtoref. dis. kand. jurid. nauk : spec. 12.00.10 «Mezhdunarodnoe pravo, Evropejskoe pravo» / Ekaterina Viktorovna Panova — Moskva, 2005. [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <http://www.dissercat.com>.
5. *Rabinovyh P.M.* Mizhnarodni standarty prav liudyny (zahalnoteoretychna kharakterystyka) / Petro Moiseiovych Rabinovyh // Pravo Ukrainy. — 2015. — № 10. — S. 58—64.
6. *Fajad N.Ju.* Kontrol'nyj mehanizm po mezhdunarodnym paktam o pravah cheloveka: Sravn. Analiz : Avtoref. dis. kand. jurid. nauk : spec. 12.00.10 «Mezhdunarodnoe pravo» / Naser Jusef Fajad — Moskva, 1998. [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <http://www.dissercat.com>.
7. *Shul'c O.G.* Mehanizm Verhovnogo komissara OON po pravam cheloveka v mezhdunarodnom prave : Avtoref. dis. kand. jurid. nauk : spec. 12.00.10 «Mezhdunarodnoe pravo, Evropejskoe pravo» / Ol'ga Gennad'evna Shul'c — Moskva, 2005. [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <http://www.dissercat.com>.
8. Rezoljucija 33/115 General'noj Assamblei OON ot 18.12. 1978 g. «Voprosy, kasajushhiesja informacii» [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/RES/33/115>.
9. Rezoljucija 34/182 General'noj Assamblei OON ot 18.12. 1979 g. «Voprosy, kasajushhiesja informacii» [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <http://www.un.org/ru/ga/34/docs/34res.shtml>
10. Doklad Komiteta po informacii General'noj Assamblei OON (39 sesija, 24 aprelja — 5 maja 2017 g.). [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <http://www.un.org/ru/ga/coi/documents/gareports.shtml>
11. Special'nye procedury Soveta po pravam cheloveka OON. [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/SP/Pages/Welcompage.aspx>.
12. Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression. [On-line resource]. — Entered from : <http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/OpinionIndex.aspx>
13. Rezoljucija 25/2, prinjataja Sovetom po pravam cheloveka OON «Svoboda mnenij i ih svobodnoe vyrazhenie: mandat Special'nogo dokladchika po voprosu o pooshhrenii i zashhite prava na svobodu mnenij i ih svobodnoe vyrazhenie», 54—e zasedanie 27 marta 2014 g. [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/132/95/PDF/G1413295.pdf?OpenElement>
14. Rezoljucija 34/18, prinjataja Sovetom po pravam cheloveka OON 24 marta 2017 g. «Svoboda mnenij i ih svobodnoe vyrazhenie: mandat Special'nogo dokladchika po

voprosu o pooshhrenii i zashhite prava na svobodu mnenij i ih svobodnoe vyrazhenie». [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : http://spinternet.ohchr.org/_Layouts/SpecialProceduresInternet/ViewAllCountryMandates.aspx?Type=TM&Lang=Ru

15. Resolution 7/36 Human Rights Council «Mandate of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression» (28 March 2008). [On-line resource]. – Entered from : http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_7_36.pdf.

16. Doklad Special'nogo dokladchika po voprosu o pooshhrenii i zashhite prava na svobodu mnenij i ih svobodnoe vyrazhenie Djevida Kjeja (predstavlenyj na sem'desjat vtoroj sessii General'noj Assambleii OON, 18.08. 2017) [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/72/350&referer=http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/Annual.aspx&Lang=R.

17. Doklad Special'nogo dokladchika po voprosu o pooshhrenii i zashhite prava na svobodu mnenij i ih svobodnoe vyrazhenie Djevida Kjeja (predstavlenyj na tridcat' pjatoj sessii (6–23 ijunja 2017 g.) Soveta po pravam cheloveka OON) [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G17/077/50/PDF/G1707750.pdf?OpenElement>.

18. Doklad Special'nogo dokladchika po voprosu o pooshhrenii i zashhite prava na svobodu mnenij i ih svobodnoe vyrazhenie Djevida Keja (predstavlenyj na sem'desjat pervoj sessii General'noj Assamblei OON, 6.09. 2016 g.) [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/71/373&referer=htt://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/Annual.aspx&Lang=R.

19. Doklad Special'nogo dokladchika po voprosu o pooshhrenii i zashhite prava na svobodu mnenij i ih svobodnoe vyrazhenie (predstavlenyj na tridcat' vtoroj sessii Soveta po pravam cheloveka, 11 maja 2016). [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/095/14/PDF/G1609514.pdf?OpenElement>.

20. Doklad Special'nogo dokladchika po voprosu o pooshhrenii i zashhite prava na svobodu mnenij i ih svobodnoe vyrazhenie (predstavlenyj na 69 sessii General'noj Assambleii OON, 21.08. 2014 g.). [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/512/74/PDF/N1451274.pdf?OpenElement>.

21. Doklad Special'nogo dokladchika po voprosu o pooshhrenii i zashhite prava na svobodu mnenij i ih svobodnoe vyrazhenie Franka La Rju (predstavlenyj na 26 sessii Soveta po pravam cheloveka 2 ijulja 2014 g.). [Jelektronnyj resurs]. Rezhim dostupa : <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/071/52/PDF/G1407152.pdf?OpenElement>.

22. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression on his mission to Tajikistan: comments by the State (Human Rights Council, thirty-fifth session, 6–23 June 2017). [On-line resource]. – Entered from : http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=85.

23. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression on his mission to Japan from 12 – 19 April 2016 (Human Rights Council, thirty-fifth session, 6–23 June 2017). [On-line resource]. – Entered from : http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=85. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression on his mission to Turkey from 14 to 18 November 2016 (Human Rights Council, thirty-fifth session 6–23 June 2017). [On-line resource]. – Entered from : http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?m=85.

24. Report of the Special Rapporteur on the right to freedom of opinion and expression, Ambeyi Ligabo Addendum – Mission to Ukraine (14 to 18 may 2007) (seventh session Human Rights Council, 28 February 2008). [On-line resource]. – Entered from : <http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomOpinion/Pages/Visits.aspx>.

25. Zakliuchni zauvazhennia shchodo somoho periodychnoho zvituu po Ukraini, ukhvaleni Komitetom z prav liudyny OON na 108-ii sesii (8–26 lyupnia 2013). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : Zakliuchni zauvazhennia ta rekomendatsii Komitet OON z prav liudyny 2013 ukr. (1) pdf. file:///C:/Users/ПК/Downloads/

Ярмол Л.В. Світові інституційно-діяльнісні міжнародно-правові гарантії забезпечення свободи вираження поглядів

У статті визначене поняття світових інституційно-діяльнісних міжнародно-правових гарантій забезпечення свободи вираження поглядів. Охарактеризовано діяльність Спеціального доповідача ООН з питання заохочення і захисту права на свободу поглядів та їх вираження. Висвітлені рекомендації міжнародних органів ООН для України в сфері забезпечення свободи вираження поглядів.

Ключові слова: права, ООН, свобода вираження поглядів, інституційно-діяльнісні гарантії, Спеціальний доповідач ООН з питання заохочення і захисту права на свободу поглядів та їх вираження, Комітет ООН з прав людини.

Ярмол Л.В. Мировые институционально-деятельностные международно-правовые гарантии обеспечения свободы выражения мнения

В статье определено понятие мировых институционально-деятельностных международно-правовых гарантий обеспечения свободы выражения мнения. Охарактеризована деятельность Специального докладчика по вопросу о поощрении и защите права на свободу мнений и их свободное выражение. Освещены рекомендации международных органов ООН для Украины в сфере обеспечения свободы выражения мнения.

Ключевые слова: права, ООН, свобода выражения мнения, институционально-деятельностные гарантии, Специальный докладчик ООН по вопросу поощрения и защите права на свободу мнений и их свободное выражение, Комитет ООН по правам человека.

Yarmol L. Universal Institutional International Legal Guarantees of Freedom of Expression

The author defines a notion of universal institutional international legal guarantees of freedom of expression. Also, it is characterized the activity of Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression. The recommendations of universal bodies of the UN for Ukraine in the sphere of freedom of expression are highlighted.

Keywords: Rights; UN; freedom of Expression; Institutional Guarantees; Special Rapporteur on the Promotion and Protection of the Right to Freedom of Opinion and Expression; United Nations Committee for Human Rights

Стаття надійшла до редакції: 07.10. 2017.

УДК 343

A. Astahova

THE BACKGROUNDS AND GENESIS OF A CRIME SITUATION AS AN ELEMENT OF AN ACTUS REUS OF A CRIME

О.О. Астахова

аспірант кафедри

кримінального права,

кримінології, цивільного та господарського права

ВНЗ «Національна академія управління»

м. Київ

ВИТОКИ ТА ГЕНЕЗА ОБСТАНОВКИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ

Постановка проблеми. Питання, що стосується витоків та історії обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину, має важливе значення для теорії кримінального права та кваліфікації злочинів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема витоків та генези обстановки вчинення злочинів не отримала свого місця в існуючих публікаціях. Це й спонукає нас на проведення цього надто важливого дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні витоків та генези обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину.

Основні результати дослідження. Одним із завдань науки кримінального права України та інших держав є дослідження пам'яток і шкіл кримінального права, що діяли на теренах України, оскільки їх положення і напрацювання можуть бути використані в сучасний період при втіленні принципу наступництва в кримінальній справі. Це впливає по-перше, з того, що кримінальне право є продуктом практичних владних потреб і панівних теоретичних концепцій у певний проміжок (період) часу; по-друге, що кримінально-правові положення відрізняються в різні часові періоди суспільного і державного життя; по-третє, що ретроспективний аналіз норм кримінального права його інститутів, понять і ознак складу злочинів використовуються в кожній сучасній науковій праці з кримінального права.

Дослідження витоків та генези такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка вчинення злочину доцільно почати з «Руської правди» — збірника стародавнього руського права, складеного у Київській Русі в XI—XX століттях на основі звичаєвого права [2, с. 72]. Значення цієї пам'ятки високо оцінюється як істориками так і юристами, оскільки її положення були сприйняті всіма пам'ятками литовського періоду історії, а також позитивно вплинули на правничий розвиток суміжних слов'янських народів [3, с. 109]. Крім того, як стверджує В.К. Матвійчук, історико-правовий метод дослідження явищ кримінально-правового характеру є важливим: він сприяє недопущенню помилок у законотворчій діяльності, висвітлює її позитивні моменти, є певною гарантією позитивного поступу в цьому важливому для держави і суспільства процесі [4, с. 109]. В.К. Матвійчук справедливо наголошує, що розвиток кримінального законодавства — це безперервний, історичний, часовий процес, у перебігу якого воно, змінюючись, зберігає свої основні характеристики, сприймаючи попередній правовий досвід [5, с. 33—34].

Таким чином, дослідження витоків та генези такої ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка його вчинення, дозволить зрозуміти суспільну небезпечність такої ознаки при вчиненні того чи іншого злочину або її як пом'якшуючої ознаки вчинення злочину, зумовленість її з'явлення, вплив певних історичних подій на виникнення нормативних актів, які передбачали таку ознаку, а також вплив інших держав на розвиток українського кримінального законодавства, яке містило чи містить таку обов'язкову ознаку об'єктивної сторони того чи іншого злочину.

Слід погодитися з думкою В.К. Матвійчука, що перед тим, як розпочати дослідження проблеми, в нашому випадку задекларованої, необхідно звернутися до понять, що використовуються в назві статті [4, с. 139]. Такими термінами є «витоки», «генеза», «історія», «сучасний стан проблеми», їх тлумачення у деякій мірі, дійсно можна знайти в «Словаре русского языка» С.І. Ожегова [4, с. 139; 5, с. 45]. Скажімо, таке поняття, як «витоки» у переносному розумінні слова означає початок; першоджерело чого-небудь [4, с. 40; 5, с. 45]. Звертає на себе увагу й те, що Великий тлумачний словник сучасної української мови тлумачить термін «початок», як: «...Перший момент (перші моменти) вияву якої-небудь дії, явища, процесу; прот. кінець. 3. Те, з чого починається твір, фільм, спектакль, і т.ін. 4. перев.—ми. Зародок, першоджерело чого-небудь...5. Основа, першоеlement чого-небудь» [6, с. 1096; 5, с. 45]. Цей же словник термін «першоджерело», як зазначає Т.І. Волкова, трактує, як «... 1. Те, що дає початок чому-небудь, є основою чогось...» [6, с. 940; 7, с. 38]. Слід погодитися з думкою, яка є в юридичній літературі, що Українсько-російський словник термін «початок» роз'яснює так: «... начало; лит. зачин... первопричина зарождения, исток ... в самом начале ... первоначально...» [8, с. 617; 7, с. 38].

Важливо також погодитися з думкою Т.І. Волкової, що ще необхідно звернутися до Російсько-українського словника, який термін «исток» роз'яснює наступним чином «... (действие) витік, — току; вихід, — ходу; со. истекать 1; 2. «начало реки, ручья» початок, — таку, витік... 3. Перек. Джерело, початок; у — ков цивілізації; — коло (біля) джерел (початків) цивілізації; — ки перво-бытної культури» [9, с. ; 7, с. 38—39].

Підводячи підсумки тлумаченню терміна «витоки» можна стверджувати, що він означає початок, перший момент, виявлення якої-небудь дії або явища.

Наступний термін, який нами використовується у назві статті, це «гене-за». Його роз'яснення ми знаходимо в довідковій літературі і він має таке значення як походження, виникнення, становлення [6, с. 230].

На наш погляд, правильним буде підхід до проблеми, коли термін «гене-за» та «витоки» ми будемо розглядати у їх взаємозв'язку з поняттям «історія». Врахувавши зазначене, це останнє поняття означає — сукупність фактів і подій, які належать до минулого [6, с. 507].

Четверте поняття «сучасний стан проблеми» можна з'ясувати, як вірно зазначає В.К. Матвійчук, за допомогою тлумачення трьох термінів «сучасний», «стан» і «проблема» [5, с. 45]. Якщо врахувати, що «сучасний» означає «теперішній», який відноситься до нинішнього часу (теперішній стан науки) [9, с. 605; 5, с. 45], а «стан» — це положення, в якому хто-небудь або що-небудь знаходиться [9, с. 613; 5, с. 45], в той же час «проблема» вказує на складність питання, завдання, що потребує вирішення, дослідження [9, с. 613; 5, с. 45], то стосовно нашого інтересу можна розпочати аналіз витоків та генези обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. Проте перед цим слід акцентувати увагу на тому, що з'ясуванням термінів ми задекларували як простір (межі) нашого дослідження, що допоможе провести всебічне з'ясування зазначеної проблеми в цій статті.

У дослідженні витоків, генези, сучасного стану проблеми стосовно обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочинів ми схиляємося до періодизації, запропонованої істориками та юристами, а саме: про існування шести (загальнолюдських) та восьми — не території нашої держави, періодів, різних за часом і впливу на людей в правовому забезпеченні виборності [10, с. 40; 11, с. 112; 12, с. 1—736]. Вони, на наше переконання, не протирічать історичній періодизації, яку пропонують вчені в сфері історичної науки. До такої періодизації ми схиляємося в нашому дослідженні, виходячи з того, що закони суспільства, його розвитку дають нам можливість бачити, що людина завжди прагнула до належного забезпечення умов з охорони різних сфер її життєдіяльності, а отже норм, що містять таку ознаку об'єктивної сторони, як обстановка вчинення злочину.

Існуючі погляди на періодизацію суспільного розвитку, державної і правової розбудови ґрунтуються на достовірних джерелах. Тому ми зупинимося в своєму пошуку на запропонованій для нас історіографії. Вона нам необхідна, тому, що допоможе виявити і пояснити витоки та генезу обстановки вчинення злочину як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони того чи іншого злочину. В той же час слід зробити застереження, що питання про періодизацію розвитку кримінального законодавства (окрім В.К. Матвійчука), а на момент підготовки і опублікування цієї статті стосовно обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину не було з'ясовано. Це зумовлено тим, що: 1) зазначені проблеми дослідники намагалися з'ясувати відокремлено від історичного розвитку суспільства та державотворення; 2) це викликано і тим, що

Україна мала надто складний шлях історичного розвитку, де відбувалося нашарування законодавства різних державних утворень на теренах нашої держави. Про це цілком справедливо згадував В.К. Грищук, відзначивши, що історія Української кримінально-правової науки (а ми відзначили: положення кримінального права стосовно такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка вчинення злочину) залишається до цього часу належним чином не з'ясована. [13, с. 158].

Отже зазначена нами періодизація базується на закономірностях розвитку суспільства, державності та права, як об'єктивно існуючих і таких, що повторюються, істотних зв'язках буття і свідомості, що визначили хід становлення права через глибинні процеси правової комунікації (взаємовідносин) суспільства і людини [14, с. 265]. Це також властиво і для обстановки вчинення злочину як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони окремих злочинів, що ми і спробуємо прослідкувати і обґрунтувати.

На підставі дослідження різних історичних та правових джерел можна констатувати, що в IX–X стст. на Русі існувала система норм усного звичаєвого права (це *другий період*). Частина цих норм, пізніше не була зафіксована у збірниках і літописах, які були складені у XI–XII стст., тому й не дійшла до нас. Проте не слід відкидати й того, що еволюція такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони окремих злочинів, як обстановка їх вчинення на теренах нинішньої України безпосередньо зв'язана з виникненням і розвитком кримінально-правових інститутів, понять і ознак, історія яких коріннями входить у перші століття існування Давньоруської держави.

Третій період охоплював час, коли Українська держава була під управлінням князів (XI–XIV ст.ст.) [15, с. 28]. Як відомо, до нас не дійшло не тільки будь-якого писаного закону, але навіть і згадки про будь-який писаний закон до кінця X ст. [15, с. 7; 16, с. 37; 17, с. 17]. Тому необхідно зосередитися на пошуках витоків ознаки об'єктивної сторони окремих злочинів як обстановка вчинення злочину на теренах нашої держави з XI століття [18, с. 28]. Як свідчить аналіз різних джерел, у тому числі і нормативних актів, що в «Краткой редакции текста по академическому списку Русская Правда» такої ознаки обов'язкової об'єктивної сторони як обстановка не було [19, с. 47–49], а також відсутня така ж ознака не зустрічається і в нормах «Пространной редакции Русской Правды» [19, с. 64–73]. Не знайшла свого місця обстановка вчинення злочину в «Княжеских уставах и уставных грамотах» [19, с. 139–140, с. 148–150, 168–170, 189–193, 213–217, 236–237]. Також відсутня назва ознаки об'єктивної сторони злочину в Новгородській Судній грамоті та Псковській Судній грамоті [19, с. 304–308; с. 331–342]. Наше дослідження підтверджується монографічним дослідженням Е. В. Георгієвського [20, с. 170–187]. Крім того, наші висновки знайшли підтвердження і в інших джерелах [21, с. 227–228].

У той же час обстановка вчинення злочину як така, що зменшує відповідальність у зв'язку зі специфікою обстановки вчинення злочину була властива першим нормативним актам Стародавньої Русі. Так ст. 21 Короткої редакції Руської Правди встановлювала: «Аще убиют огнищанина у клети, или у коня, или у говяда, или у норовье татьбы, то убити в пса место; а тоже и покон и

тивуниці» [19, с. 48]. Коментатори цієї правової норми пояснюють: «Ст. 21 дозволяє вбити вбивую огнищанина зразу, тобто без наслідків, причому в цьому випадку мається на увазі розправа, аналогічна розправі з нічним злодієм (ст. 38). Причому ст. 21 дозволяє вбити вбивую огнищанина в будь-який час доби, в той час як ст. 38 допускає, розправу тільки з нічним, не зв'язаним злодієм [19, с. 59–60]. Ст. 38 Короткої редакції Руської Правди приписувала: «Аще убьют татя на своем дворе, либо у клети, или у хлева, то тои убит; аще ли до света держат, то вести его на княжь двор; оже ли убьют, а люди будут видети связан, то платити немь» [19, с. 49]. Стосовно цих двох випадків можна говорити про обставини, що виключають злочинність діяння, тобто тут йдеться умови, які є обставинкою вчинення злочину. У багатьох аспектах повторювала ст. 38 Короткої редакції Руської Правди, ст. 40 Просторової Редакції Руської Правди [19, ст. 66–67]. Ст. 26 цього документа, що вказувала, на некаранність відповідаючого удару, нанесеного образнику особою, що ображена, зокрема в цій статті говорилося: «Не терпяли противу тому ударить мечем, то вини ему в томь негуть» [19, с. 65]. Из змісту ст. 26 видно, що відповідь мечем на образі не є злочином, а отже не підлягає покаранню, тобто це є стан сильного душевного хвилювання ображеного, тобто його реакція є наслідком впливу на останнього обставинки, в якій відбувається позбавлення життя такої особи.

Слід звернутися до ст. 6 Просторової редакції Руської Правди, яка зазначала: «Но оже будет будет убил или в сваде, или в пиру явлено, то тако ему платити по верви ныне, иже ся прикладывають вирую» [19, с. 64]. Слід погодитися з тлумачами цієї норми, що «стаття відмежовує вбивство, вчинене в громадському місті, на очах присутніх, від убивства в розбої, очевидно в корисних цілях. Воно розцінюється як менш тяжкий злочин...» [19, с. 86]. Фахівці також зазначають: «Правда вводить свій принцип відповідальності, заснований не на розумінні умисного і неумисного вбивства, а на тому, чи було це вбивство вчинене відкрито, в чесному поединку (праву честі приділено багато уваги в Правді, під час сварки «на пиру» коли вимоги до поведінки його учасників були дещо знижені, або таємно при вчиненні злого діла» [19, с. 87], тобто тут зовнішні умови грали роль привілейованих обставин.

Четвертий період (XIV ст. і до поч. XVIII ст.) в історії має назву «Козацька ера». Необхідно акцентувати увагу, що названий період характеризувався застоєм до XIV ст., пов'язаним з татаро-монгольським ігом [5, с. 58]. З метою належного дослідження зазначеного періоду розвитку суспільства та державності, важливо погодитися з думкою, що існує в юридичній літературі, що для усвідомлення наявності такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка вчинення злочину в зазначений період необхідно з'ясувати, які джерела права на теренах нашої держави в той час діяли [5, с. 58]. Це можливо зробити, коли ми скористаємося методом виключення частини з цілої сукупності, до яких ця частина входить, спираючись на законодавчі та інші історичні джерела того часу. Це необхідно для того, щоб з'ясувати, які нормативні акти не діяли на території нашої держави. До таких нормативних актів слід віднести: Судебник 1497 р. [22, с. 54–62]; Судебник 1550 р. [23, с. 97–120]; Кримінальне Уложення 1649 р. [24, с. 83–257]; Литовський статут 1529 р. [25, с. 1–125].

Проведений нами аналіз джерел права, що діяли на теренах України, свідчить, що сила їх та значення змінювалися. Виходячи з цього необхідно погодитися з думкою А.П. Ткача, що їх краще класифікувати за походженням: 1) звичаєве право; 2) польсько-литовське законодавство; 3) законодавчі акти автономної влади України; 4) царське законодавство і судова практика; 5) нормативні акти церковного права; 6) джерела права Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття [25, с. 1–170].

Зазначений період свідчить про наявність такої обов'язкової ознаки об'єктивної сторони злочину, як обстановка вчинення злочину на теренах України Першим прикладом правового регулювання на теренах України військової служби можна вважати чинний на той час Литовський статут 1529 року [25, с. 110]. У відповідності з положеннями одного із його розділів «Об обороне земской» встановлювалася відповідальність вищого керівництва і командування армії в період збирання війська і проведення військової компанії. Караними були ухилення від явки на службу, не вмілі (бездарні) дії в ході бою [27, с. 144], а насильницькі дії одного військовослужбовця по відношенню до іншого, зокрема, напад на нього, на його обоз або стоянку, поранення, таке інше, у воєнний час каралися смертною карою [28, с. 16].

Стаття 61-2 «Судебника 1550» зрадникам, що здали місто ворогу, встановлювалося покарання «живота не дати, казнити его его смертной казньою» [23, с. 108; 27, с. 58], тобто тут обстановка позначалася, як бойові умови. Важливо, що ці положення цим Судебником були сприйняті з Литовського статуту 1529 р. Характерно, що в Росії з необхідністю зміцнення і впорядкування служби на стеновій сторожевій лінії держави підштовхувало до розробки, складання і затвердження царем в лютому 1571 р. статуту цієї служби — «Боярского приговора о станичной и сторожевой службе», де одним із положень «Приговора» було встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від військової служби в бойовій обстановці, зокрема смертній карі підлягали «сторожа», які пішли із зміни з вказаних для несення служби місць у той час, коли на кордон відбудеться напад ворога [29, с. 3] тобто тут обставкою є ухилення від військової служби під час бойової обстановки.

З метою зменшення обсягу відповідальності у зв'язку зі специфікою обстановки вчинення злочину важливо звернутися до положень ст. 48 Псковської судної грамоти, яка передбачала: «А кто почнет на волостелях посула сачить, да и портище соймет, или конь свел, ино бытии ему в грабежи, хто в посули снял, или коня свел» [19, с. 311]. Слід погодитися з думкою Ю.Г. Алексеева, що: «Розуміння цієї статті зв'язано з певними труднощами. Проте, в будь-якому випадку, безсумнівно, що в ній мова йде про посули, які вимагаються волостелем, і про відповідні дії з боку місцевих жителів» [30, с. 14]. Цей же фахівець переконує: «Волостель, повинный под реальной угрозой расправы со стороны людей. Эта расправа, очевидно, столь же распространена, как и сами вымогательства, и псковский закон пытается защитить не в меру жадного волостеля от возмездия со стороны его «подопечных» [30, с. 15]. Тут, на наш погляд, можна говорити про обмеження обсягу кримінальної відповідальності, викликане «возмездием» стосовно вимагателя.

З питань про те, коли відбулося запозичення норм Литовського статуту, висунуто три наукові версії: згідно першої, воно мало місце в період діяльності Уложеної комісії [31, с. 375]; у відповідності з другим припущенням, провести таку масштабну і важку роботу занадто в короткий строк було нереально, тому рецензія Литовського статуту була проведена раніше, в порядку судової практики наказів [32, с. 30–33]; третя, компромісна точка зору виражалася в тому, що частина статей Литовського статуту попала в Уложення безпосередньо в ході його підготовки, а інша частина уже до цього знаходилася у використанні в «московських приказах» [33, с. 126–127].

У Статуті ратних, пушкарських та інших справ, що стосуються військової науки 1621 р., містилися положення про відповідальність за військові злочини, серед яких непомірною суворістю кримінальної репресії аж до смертної кари вирізнялися діяння, вчинені в умовах бойових дій (самовільне залишення місця служби, відсутність пушки в постійній бойовій готовності до вистрілу, втрата бойових припасів у безпосередній близькості до неприятеля [28, с. 18]. Іншими словами йдеться про таку ознаку об'єктивної сторони, як обстановку, тобто вчинення названих дій в бойовій обстановці.

Слід звернути увагу на те, що обстановка як обов'язкова ознака об'єктивної сторони знайшла своє місце в Соборному уложенні царя Олексія Михайловича 1649 р. У ньому була здійснена більш чітка диференціація військових злочинів, серед яких найбільш суворим покаранням за них відрізнялися злочини, вчинені під час війни, тобто в бойовій обстановці. Зокрема, ст. 3 гл. II «О государьской чести, как его государское здоровье оберегать» смертною «казню» каралася здача міста ворогу зрадою, а кваліфікованою смертною «казню» через спалення карався підпал міста або його частину в ході «сражения» з метою здачі ворогу [24, с. 86], тобто тут йдеться про обстановку як ознаку об'єктивної сторони, тобто вчинення зазначених дій в обстановці війни.

У ст. 8 глави VII Уложення «О службе всяких ратных людей Московского государства» передбачалася відповідальність за дезертирство або ухилення від служби, а ст. 19 — за втечу військовослужбовця з поля бою, а також каралися загально кримінальні злочини проти мирного населення і сослуживцев» (згвалтування, убивство, крадіжка, грабіж і т. інш.), вчинені у той час, коли «война зачнется» [24, с. 95]. Виходячи зі змісту цих статей йдеться про дії в певній обстановці, тобто здійснення дій в обстановці збройного конфлікту.

Щодо зменшеного обсягу відповідальності в зв'язку із специфікою обстановки вчинення злочину за статтями Соборного уложення 1649 року, то характерним для нас є те, що в ньому регламентувалися питання необхідної оборони. Так, ст. 200 глави X «Про суд» встановлювала: «А будет тот, к кому они таким умышлением приедут, бороняся от себя, и дом свой обороняя, кого из них убьет до смерти и привезет тех побитых к судьям, и сыщется про то допряма, что он то убийство учинил поневоле, от себя бороняся, и ему того вину не ставит. А кого он убьет, и ему то убойство учиниться от себя, не приезжай на чужой дом насильством» [24, с. 53]. Ст. 201 тієї ж глави приписувала: «А будет кто сам кого задерет, и учиниться меж ними бой, и на том бою того, кто напередь задерет, кто ранит, и он на того, кто его ранит, учинет бити

челом в увечье, а тот, на кого он учинет бити челом, в том не запрется и скажет, что он его ранил, от себя бороняся, а сыщется про то допряма, что тот бой почался от того челобитчика от самого, и ответчика в том бою не винить, и за увечье на нем раненому ничего не указывать потому, что тот раненый сам неправ» [24, с. 53]. Слід погодитися з думкою, що: «Необхідна оборона у всякому випадку виключає відповідальність незалежно від її співрозмірності нападу і своєчасності» [34, с. 314]. Зазначається також, що «в обох випадках необхідна оборона, що призвела до смертельного наслідку або пораненню, не тягла за собою ніяких наслідків для того хто оборонявся, якщо він виконав вимоги закону — зразу заявив про — це в приказ або околним людям. У випадку поранення власне заява могла і не мати місця, якщо потерпілий признався, що він почав бійку першим» [24, с. 212]. Ст.283 глави X Собооного уложення встановлювала: «А будет кто собаку убьет ручным боем, не из оужья, бороняся от себя, и ему за ту собаку цены не платить, и в вину ему того не ставитъ» [34, с. 150]. Тут розкриті умови необхідної оборони і визначається стан крайньої необхідності — каране знищення чужих тварин при захисті від них, але так звана» ... презумпція необхідної оборони давала право вбити чужу тварину при її нападі, наприклад, собаку, але тільки ручним боем, не зброєю боронячись від себе». Вартість тварин не відшкодовувалася [35, с. 221].

Ст. 21 глави XXII, яка носила назву «Указ за наше вины тому чинить смертная казнь и за наше вины смертию не казнить, а чинить наказанье» Уложення, приписувала: «А будет чей человек убьет кого и будь до смерти или ранит, обороняя кого, кому он служит, и тому человеку того в вину не ставитъ, а спрашивать того убийства на том, кому он служит» [35, с. 131]. Як пояснює А.Г. Маньков, що «... холоп в силу своего положения обязан защищать господина в случае нападения на него, т.е. использовать допускаемую законом необходимую оборону. За последствия убийство или ранение нападающего холоп ответственности не нес. Она целиком ложилась на господина и соотносилась с фантом необходимой обороны» [35, с. 389]. Ст. 225 глави X «О суде» Соборного уложення приписувала: «А будет по сыску такое положение учинится без хитрости, что свои нивы или траву зажег в тихое время, а после того огонь разжегся от ветру, а ветер пришел бурею или вихром вскоре, и за такое пожжение на ответчиках исцовых исков не правити потому, что такое запаление учинится изволением божим, а не ответчиковым умышлением» [35, с. 56–57]. Наведене положення, на наш погляд, свідчить, що зовнішні умови вчинення діяння законодавець у певних випадках надавав вирішальне значення у вирішенні питань відповідальності. Це означає, що тут обстановка вчинення посягання була тим фактором, який дозволяв бачити відсутність вини.

П'ятий період (XVIII ст. — початок XIX ст.) дістав назву «Під імператорської владою». Подальший розвиток військового кримінального законодавства зв'язано з реформами у військовій сфері Петра I. Підсумком цієї роботи став «Артикул воинский», який став фактично військово-кримінальним кодексом. У ньому містили всі склади злочинів, вчинених військовослужбовцями по службі, як спеціально військових, що посягали на порядок проходження військової служби, так і загально кримінальних, певну частину з яких

складали злочини, вчинені в обстановці, обумовленій воєнним фактором. Велика увага зверталася на обстановку вчинення злочину: «під час походу проти неприятеля або в лагері, де караули розставлені» (Арт. 26); невиконання наказу начальника «когда с неприятелем в бой вступят» (Арт. 29); втеча з поля бою або з частини безпосередньо перед боєм («стоя перед неприятелем или в акции» (Арт.94)). В Артикулі 97 говориться про втечу цілої військової частини, «которая с неприятелем в бой вступит...». Артикул 101 встановлював відповідальність за здачу укріплень, «когда крепости штурмованы будут», а Артикул 103 за дезертирство, «если» полк или рота на поход с неприятелем в бой вступят [36, с. 333, 344, 347, 348, 367].

Артикул 117 передбачав покарання у виді «лишення чести, пожитков и живота» — офіцерському составу, а «из рядовых всегда десятого по жребию повесиних, прочих же жестоко шпиурутенами наказывать», «если пока, или рота дерзнут без ведома и указа его величества, или фельдмаршала, с неприятелем в трактат или капитуляцию вступить» [36, с. 348]. Таке ж покарання передбачалося і в Арт. 118, якщо «кто из офицеров, которому команда в крепости поверена, оное место без крайней нужды сдаст и оставит» [36, с. 348]. У якості пом'якшуючих обставин при здачі фортеці під час штурму в тій же главі Артикулу передбачена обстановка голоду («крайній голод, коли нічого не буде, чим чоловік харчуватися може») [36, с. 349]. Також до числа загальнокримінальних злочинів, що вчиняються по службі, були віднесені діяння проти населення в районі ведення військових дій проти життя і здоров'я, майнові злочини, пограбування і руйнування церков та інших духовних будинків, потрапи на полях хліба і т. ін. [36, с. 346]. Відповідальність за такі злочини, вчинені «когда город или крепость штурмом взяты будут», передбачені в Артикулах 104, 105, 106 [36, с. 346].

Слід звернути увагу, що певні зрушення щодо обстановки вчинення посягань, які істотно впливають на вирішення кримінальної відповідальності і, зокрема, на зменшення обсягу такої, відбулися в Артикулі Воїнському (1715 р). Так, арт. 37 «по раставлении караулу и после бою тапты, или в ночи, никто да не дерзает непотребную тревогу, или какой крик учинить, разве когда приказ, или нужда требовать будет. Кто против того погрешит, имеет живота лишен быть. Толкование при сем надлежит судье внимать и смотреть, что оная тревога из злости ли нарочно, или внезапно, или иных ради притчин учинена, и в таком случае надобно упомянутое в вышереченном артикуле наказание убавить, и по рассуждению наказать» [36, с. 335]. Арт. 41 встановлював: «А который в лагере, поле или крепости на карауле своем уснет, или напьется пьян так, что своего караулу отправит не может, или прежде смены с караула пойдет и оставит свое место: хотя б офицер или рядовой был, разстрелян быть имеет» [36, с. 336]. Тлумачення цього артикулу, свідчить, що він містив дуже широкий перелік обставин, в тому числі і ті, що характеризували обстановку вчинення злочину, при наявності: яких смертна кара могла бути замінена більш м'яким покаранням. Тут зазначалося: «буде же караул иногда не слепости или не от неосторожности, но за приключившеюся болезнью ему, или телесную слабость уснет, а не в опасном месте поставлен. Или случится в

такое время, что ни страху ниже неприятеля при том не будет: такожде есть ли караульный или приключенный той слабости, от другого караульного во отдалении стоит и не может о своей слабости оному сказать, дабы о том офицеру стоящему на карауле известить чтоб оный другого место больнова командовал» [36, с. 336]. Пом'якшення покарання в зв'язку із специфікою обстановки вчинення злочину було передбачено в Артикулі воїнському стосовно замаху на самогубство солдата, а також крадіжці. Так, в арт. 164 передбачалося: «Ежели солдат пойман будет в самом деле, что хотел сам себя убить, и в том ему помешали, и того исполнить не мог, а учинит от мучения и досады, чтоб более не жить, или в беспамятстве и за стыдом, оный по мнению учителей прав с бесчестием от полку отогнан быть имеет. А ежели ж кроме вышеупомянутых причин сие учинил, оного казнить смертию» [36, с. 358]. А в тлумаченні до Артикулу 195 приписувалося: «Наказание воровства обыкновенно умаляется, или весьма оставляется, ежели кто из крайней голодной нужды (которою он доказать имеет) съестное или питейное, или иное невеликой цены украдет...» [36, с. 363]. Арт. 156 регламентував умови правомірності позбавлення життя при обороні від посягання, що загрожує спричиненням смерті, зокрема, зазначалося: «Кто прямое оборонительное сопротивление для обороны живота своего учинит и оного, кто его к сему принудит, убьет, оный от всякого наказания свободен» [36, с. 356].

Шостий період охоплював кінець XIX – поч. XX ст. Для цього періоду характерна розробка цілої низки нормативних актів, що стосувалися кримінальної відповідальності. В Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 р., в ч. 3 ст. 275, при визначенні державної зради згадується вчинення злочину в обстановці війни. Натомість ст. 107 Уложення, визнаючи право на необхідну оборону разом з тим установлювала: «... всякий напрасный, сделанный нападающему после уже отвращения грозивший от него опасности, вред, признается злоупотреблением обороны, и виновный в том должен быть подвергаем наказанию, которое определяется по мере причиненного им вреда, по роду побуждения, коему он следовали другим обстоятельствам дела» [37, с. 195]. Коментатори пояснюють, що: «порушення меж необхідної оборони тягло покарання, але значно менше у порівнянні з тим, що було встановлено за бивство або завдання травм або ран (стст. 1938, 1942, 1964)» [37, с. 319].

Обстановка воєнного часу як обов'язкова ознака об'єктивної сторони злочину враховувалася і в частині норм наступного кримінального законодавства, що діяло на теренах України. Зокрема, в стст. 115 і 116 Кримінального Уложення від 22 березня 1903 року вказували на наступні види обстановки вчинення злочину, що цікавлять нас: «воєнне время», «в плену», «после объявления войны» [38, с. 305, 306].

Положення закону про необхідність врахування в процесі правозастосування обстановки вчинення злочину отримали подальший розвиток в названому Уложенні, зокрема, що стосується зменшення обсягу відповідальності у зв'язку із специфікою обстановки вчинення злочину. Так, більш широким стало право на необхідну оборону, зокрема, ч. 1 ст. 45 цього нормативного акту предписувалося: «Не почитается преступнымъ деяние, учиненное при необхо-

димой обороне противъ незаконного посягательства на личныя или имущественные блага самого защищавшегося или другого лица» [39, с. 32]. У той же час ч. 2 цієї статті встановлює зв'язок між загальними і спеціальними положеннями інституту необхідної оборони, зокрема, тут зазначалося, що: «Перевищення меж оборони надзвичайністю або несвоєчасністю закону карається тільки у випадках, особливо законодавцем указаних» [39, с. 32]. Такі випадки були описані в статтях 459, 473 Кримінального уложення [39, с. 217, 223]. Пом'якшення покарання передбачалося також в цілій низці статей за діяння, вчинені під впливом сильного душевного хвилювання (статті: 458, 470, 471, 479, 480) [39, с. 216, 221, 222, 223].

Сьомий період (охоплює початок ХХ ст. — 1991 р.) він має назву «Україна в радянський період». Характеризуючи на початку цього періоду українське державотворення (1917—1921 роки) слід зазначити, що кримінальне законодавство має задачу «шляхом репресій охороняти систему суспільних відносин [40, с. 14]. Так, в 1917 р. в умовах продовження першої світової війни і розв'язаної після неї в послідовучі роки громадянської війни необхідність регламентації в кримінальному законодавстві складів злочинів, що передбачали в своїх диспозиціях військовий фактор, який характеризував обстановку вчинення злочину як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони, залишалася нагальною. Тому вже в перших кримінально-правових актах Радянська влада приділяла увагу посиленню відповідальності за злочини, вчинені в обстановці, обумовленій веденням воєнних або бойових дій. Так, в Положенні про революційні військові трибунали 1919 р. серед таких злочинів значилися: 1) злочини в сфері порядку підлеглості і дотримання військової честі — невиконання бойових наказів (п. «Г» ст. 4); 2) злочини в сфері порядку проходження військової служби: а) дезертирство (п. «Г» ст.4); б) самовільне залишення поля битви (п. «Г» ст.4); 3) посягання на порядок ведення бойових дій — добровільна здача в полон (п. «Г» ст. 4); 4) злочини проти законів і звичаїв війни — мародерство (п. «б» ст.4) [41, с. 392].

У подальшому КК УСРР 1922 р. і КК УСРР 1927 р. пішли шляхом збільшення кількості форм досліджуваної нами обстановки. Так, для позначення тієї або іншої її форми, обумовленої тими або іншими подіями військового характеру, законодавець у кодексах скористався наступними поняттями воєнної обстановки: «місцевість, оголошена на воєнному положенні», «умови воєнного часу», «район воєнних дій», «час бою», «поле битви» [42; 43]. Деякі із перерахованих форм обстановки воєнного часу найшли відображення і в спеціальних «Положення про військові злочини» 1924 р. і 1927р. — це торкнулося, перш за все, злочинів у сфері порядку ведення бойових дій, злочинів проти законів і звичаїв війни і військових зрадницьких злочинів [41, с. 394—396].

Слід звернути увагу на те, що до прийняття КК УСРСР 1927 р. спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, зв'язаних з обставинами, що характеризують обстановку вчинення злочину не було фактично неправова підстава для звільнення від кримінальної відповідальності як такої з'явилася дещо раніше і торкнулося це, перш за все підстав звільнення від кримінально — правових наслідків злочинної поведінки, як позитивної посткримі-

нальної поведінки. Так, п. 6 Декрету РНК від 8 травня 1918 р. «Про хабарництво» проголошував: «Цей декрет має зворотну силу з тим, однак, що від переслідування за давання хабара, якщо таке було проведено до видання цього декрету, звільняються ті особи, які протягом трьох місяців з дня видання цього декрету заявлять судовим владам про дачу ними хабара» [44, с. 32].

У Постанові Ради робітничої і селянської оборони від 3 червня 1919 р. «О мерах к искоренению дезертирства» значилося наступне: «З метою остаточного викорінення злочинного і ганебного укриття від мобілізації і дезертирства з рядів Червоної армії, Рада оборони постановляє: «Дати можливість усім, хто ухилився від мобілізації і ті, що дезертирували з армії, заглидити свій злочин добровільною явкою до найближчого волостного, ... або міський комісаріат з військових справ; 2) ті, що з'явилися добровільно протягом 7 днів з дня опублікування цієї постанови звільняються від суду і покарання за ухилення від мобілізації і дезертирство [44, с. 49].

Слід звернути увагу на те, що жодна стаття Особливої частини першого КК УСРР 1922 року не передбачала підстав, для звільнення від кримінальної відповідальності. У розпорядженні правозастосовців залишилися все ті ж способи зменшення обсягу кримінальної відповідальності за окремі види злочинів у зв'язку зі специфікою обстановки посягання. Переважно це було пом'якшення покарання шляхом використання привілейованих ознак. Передбачалися тут і обставини, що виключають кримінальну відповідальність. Це можна прослідкувати з п. 7 Декрету РНК від 16 серпня 1921р. «Про боротьбу з хабарництвом»: «Особа, що дала хабар, не карається, якщо вона своєчасно заявить про вимагання або сприятиме розкриттю справи про хабарництво» [44, с. 92].

Інакше було охарактеризовано вплив вимагання хабара на відповідальність особи, яка дає хабар в КК УСРР 1927 р. тут йдеться, що притягнення до відповідальності у випадках: а) якщо у відношенні особи, що дала хабар було вимагання; б) якщо вони негайно після дачі хабара негайно заявляти про те, що сталося. Тому, в цьому Кодексі вперше було передбачено в якості самостійної умови звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка дає хабар (тут звільнення не ставилося в залежність від послідууючої поведінки особи), якщо хабар був запропонований і давався під впливом вимоги.

Період передвоєнного розвитку нашої держави і другої світової війни наклали свій респект на всі сторони життя України. Війна не могла не вплинути і на розвиток Особливої частини КК. Саме останньої стосувалися, прийняті в цей період майже всі постанови Державного Комітету Оборони, Укази Президії Верховної Ради СРСР, матеріали практики Верховного Суду СРСР, накази і роз'яснення прокуратури і НКЮСРСР. Під час війни 1941–1945 рр. виключенням в КК нових складів злочинів, внесенням змін в КК склади діянь, небезпечних для інтересів оборони, законодавець реагував на військову обстановку, що склалася. Наприклад «воєнна обстановка, згадувалася в низці статей, «під час війни» або «бойова обстановка».

Подальший розвиток обстановка, обумовлений воєнним фактором, як обстановка вчинення злочину отримала в Законі «Про кримінальну відповідальність за військові злочину» 1958 р. і КК УРСР 1960 р. Це пояснювалося

перш за все, тією політичною ситуацією, яка мала місце в СРСР на той момент. Напруженість у відносинах між соціалістичними і капіталістичними державами, гонка озброєнь, свідчили про наявність небезпеки розв'язання нової війни. Таке положення справ визначило включення в КК 1960 р. в низку статей глави «Військові злочини» і в окремі норми, що передбачали відповідальність за державні злочини, в якості конструктивної кваліфікуючої ознаки злочину — «бойової обстановки», а також близькі до неї за значенням «воєнний час», «час бою», «район воєнних дій». Найбільш часто обстановка, обумовлена воєнним часом, згадувалося цим Кодексом у нормах глави XI «Військові злочини». Тут можна розрізнати «воєнний час або бойова обстановка» в статтях 232, 233, 234, 235, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 249, 251, 252, 254, 255, 256 КК УРСР 1960 р., «під час бою» в ст. 257, «в полоні» в ст. 259, «на полі бою» в ст. 260, «в районі бойових дій» в ст. 261, «в районі бойових дій..., а рівно у воєнний час» в ст. 263 КК УРСР 1960 р. [45].

Восьмий період триває з 1991р. і до нашого часу (має назву Україна незалежна держава — для кримінального законодавства — це шостий період). Цей період характеризується тим, що Україна стала самостійною державою. Кримінальний кодекс України 1960 року продовжує діяти до 2001 р. До ст. 56 КК внесені зміни і доповнення, а саме положення, що стосуються обстановки під час державної зради «у воєнний час або в бойовій обстановці» [46]. Розділ «Військові злочини» був доповнений ст. 254-1 «Халатне ставлення до служби», де міститься така ознака об'єктивної сторони, як «воєнний час або бойова обстановка» [42]. Крім того КК України 1960 р. доповнено статтями 254-2 «Перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень», ст. 254-3 «Бездіяльність військової влади», де містяться положення, що стосуються такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка «воєнний час або бойова обстановка» [48].

Важливими кроками для цього періоду є зближення кримінального законодавства, що передбачає таку ознаку об'єктивної сторони злочину, як обстановка з міжнародно-правовими стандартами та прийняттям КК України 2001р. [49]. Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою дана проблема вирішена на законодавчому рівні і в КК деяких зарубіжних держав [50; 51; 52; 53; 54].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна дійти наступного: 1) витоки та генеза ознаки об'єктивної сторони злочину не були з'ясовані на теренах України до цієї праці; 2) витоки обстановки як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони не зустрічаються в Короткій редакції Руської Правди та Просторової Редакції Руської правди. Проте в цей час обстановка вчинення злочину як така, що зменшує відповідальність у зв'язку зі специфікою обстановки була властива першим нормативним актам Стародавньої Русі України; 3) перші витоки такої ознаки об'єктивної сторони злочину як обстановка зустрічаються в Литовських статутах, судовниках 1497, 1550 рр.; 4) у кримінальному законодавстві на теренах України спостерігається збільшення випадків застосування законодавцем у статтях Особливої частини такої ознаки, як обстановка вчинення злочину з розвитком державності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Фесенко Є.В.* Сучасні завдання кримінально-правової науки (загальна частина) / Є.В. Фесенко // *Право України*. — 2010. — № 9. — С. 66–72.
2. *Історія держави і права України* : Підручник : у 2-х томах / [В.Г. Гончаренко, Л.О. Зацев, В.М. Єрмолаєв та ін.] ; за ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина, В.Д. Гончаренка. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. — Т.1 / [В.Г. Гончаренко, А.Й. Рогожин, В.О. Рум'янцев та ін.] — 2003. — 656 с.
3. *Денісова Т.А.* Покарання : кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : [Монографія] / Т.А. Денісова. — Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2007. — 286 с.
4. *Матвійчук В.К.* Історія розвитку кримінального законодавства стосовно злочинів проти основ національної безпеки / В.К. Матвійчук // *Юридична наука*. — 2011. — №3. — С. 139–151.
5. *Матвійчук В.К.* Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : [Монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : «Азимут — Україна», 2005. — 464 с.
6. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Уклад, і голов. Ред. В.Т. Бусел. — К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
7. *Волкова Т.І.* Витоки та генеза кримінально-правової охорони рибних, звіриних або інших водних добувних ресурсів / Т.І. Волкова // *Юридична наука*. — 2013. — № 10. — С. 38–49.
8. *Українсько-російський словник* : видання четверте [В.С. Ільїн, К.П. Дорошенко, С.П. Левченко та ін.] ; відп. редактор Л.С. Паламарчук, Л. Г. Скрипник. — К. : Изд-во «Наукова думка», 1976. — 944 с.
9. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка : Ок. 5700 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. — 19 изд., испр. — М. : Рус. яз., 1987. — 846 с.
10. *Матвейчук В.К.* Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов : [учебное пособие] / В.К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1963. — 80 с.
11. *Субтельний Орест* Україна : Історія ; [перекл. з англ. Ю.Л. Шевчука. В ст. С.В. Кульчицького] / О. Субтельний. — К. : Либідь, 1991. — 512 с.
12. *Грушевський С.М.* Історія України-Руси : В 11 т., 12 кн. (Редкол. : П.С. Сохань (голова) та ін.) — К. : Наукова думка, 1991. — Т. 1. — 736 с.
13. *Гришук В.К.* Методологічні засади сучасної державної кримінальної політики України / В.К. Гришук // *Проблеми юридичної науки та правоохоронної практики* : (Збірник наукових праць). — К. : Укр. акад. внутр. справ, 1994. — С. 158–165.
14. *Пидопличко И.Г.* О ледниковом периоде / И. Г. Пидопличко. — М. 1951. — 280 с.
15. *Прокопий из Кесарии.* Война с готами. — Кн. VII (III), гл. 14, § 22 // *Памятники Русского права*. / Под. ред. С.Ю. Юшкова : Сост. А. А. Зимин. — М. : Юрид. лит., 1952. — Вып. 1. — 287 с.
16. *Фроянов И.Я.* Киевская Русь. Очерки социально-политической истории / И.Я. Фроянов — Л. : Из-во ЛГУ, 1980. — 325 с.
17. *Мунтян В.Л.* Правова охорона природи Української РСР / В.Л. Мунтян — К. : Вид-во Київського державного університету, 1966. — 103 с.
18. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : [Монографія] / В.К. Матвійчук. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2011. — 368 с.

19. Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 1. Законодательство Древней Руси — М. : Юрид. лит., 1984. — 432 с.

20. *Георгиевский Э.В.* Формирование и развитие общих положений древнерусского уголовного права : монография / Э.В. Георгиевский, — М. : Юрлитинформ, — 2013. — 320 с.

21. *Федорова А.Н.* Ретроспективная юридическая ответственность за правонарушения пот Русской Правде (А.Н. Федорова // Памятники русского права : В 35 т. Т. 1. Памятники права Древней Руси : учебно-научное пособие ; под общ. ред. докт. юрид. наук, проф. Р.Л. Хачатурова. — М. : Юрлитинформ, 2013. — с. 211— 277.

22. Судебник 1497 года // Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 2. Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 54—62.

23. Судебник 1550 года // Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 2. Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 97—120.

24. Соборное Уложение 1649 года // Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах Т. 3. Акты Земских соборов. — М. : Юрид. лит., 1985. — С. 83—257.

25. Литовский Устав 1529г. — Познань, 1841. — 125 с.

26. *Ткач А.П.* Історія кодифікації дореволюційного права України / А.П. Ткач. — К. : Вид-во Київського ун-ту, 1968. — 170 с.

27. Хрестоматия по истории отечественного государства и права (X век — 1917 год) / Под. Ред. В.А. Томсинова. — М. : ИКД «Зерцало-М», 2001. — 560 с.

28. Преступления против военной службы : Учебник; под ред. Н.А. Петухова. — СПб ; Юридический центр Пресс, 2002. — 421 с.

29. Акты Московского государства. Т. 1. № 2; под ред. Н.А. Попова. — СПб. : Импер. Акад. Наук, 1894. — 773 с.

30. *Алексеев Ю.Г.* Псковская судная грамота и ее время. Развитие феодальных отношений на Руси XIV—XV вв./ Ю.Г. Алексеев; под ред. Н.Е. Носова. — Л. : изд-во «Наука», 1980. — 427 с.

31. *Верховский К.* Источники Уложения царя Алексея Михайловича / К. Верховский // Юридический вестник. — 1889. — Т. 3. Кн. 3. — С. 377—388.

32. *Владимирский-Буданов М.* Отношения между Литовским Статутом и Уложением царя Алексея Михайловича // Сборник государственных знаний. — СПб., 1877. — С. 20—35.

33. *Латкин В.Н.* Лекции по внешней истории русского права. Московское государство — Российская империя / В.Н. Латкин. — СПб., 1890. — 357 с.

34. Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 3. Акты Земских соборов. — М. : Юрид. лит., 1985. — 512 с.

35. *Маньков А.Г.* Уложение 1649 года — кодекс феодального права России / отв. ред. К. Н. Сербина. — Л. : Наука, 1980. — 272 с.

36. Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма. — М. : Юрид. лит., 1986. — 512 с.

37. Российское законодательство X—XX веков. Т.в. Законодательство первой половины XIX века. — М. : Юрид. лит., 1988. — 432 с.

38. Российское законодательство X—XX веков // Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций. Т. 9. — М. : Юридическая, литература 1994. — 351 с.

39. *Маргулиес М.С.* Уголовное уложение 22 марта 1903 г. / М.С. Маргулиес. — СПб. : Типография «Труд», 1904. — 488 с.

40. *Буняк В.С.* Кримінальне право. Загальна частина. Історико-правове дослідження : монографія / В.С. Буняк. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 224 с.

41. Преступления против военной службы : / Под. Ред. Н.А. Петухова. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. — 421 с.

42. *Михайленко П.П.* Борьба с преступностью в Украинской ССР. [В 2-х т.] / П.П. Михайленко // КК УСРР 1922 р. : Авт. очерка и сост. сборника документов проф. П.П. Михайленко. Т. 1. 1917—1925 гг. — Киев, 1966.

43. КК УСРР 1927 р. : Пост. ВУЦВК 8 червня 1927 р., оголошено 27-го червня 1927р. // СУ УСРР. — 1927. — № 26—27. — арт. 131.

44. Сборник материалов по истории социалистического уголовного права СССР (1917—1937 гг.) : Учебное пособие для юридических институтов. — М. : Юридическое изд-во НКЮ СССР. — 1938. — 827 с.

45. Кримінальний кодекс УРСР 1960р. : Закон Української РСР від 28 грудня 1960р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1961 № 2. — Ст. 14.

46. Злочини проти держави в редакції Закону від 17 червня 1992 р. // Відомості Верховної ради України. — 1992. — № 35. — Ст. 511.

47. Ст. 254-1 Кодекса доповнено Указом від 29 лютого 1984р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1984. — № 11. — Ст. 203.

48. Статтями 254-2, 254-3 Кодекса доповнено Законом від 11 липня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 29. — Ст. 216.

49. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25 — 26. — Ст. 131.

50. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

51. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

52. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

53. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.

54. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

REFERENCES

1. *Fesenko Ye.V.* Suchasni zavdannia kryminalno-pravovoi nauky (zahalna chastyna) / Ye. V. Fesenko // Pravo Ukrainy. — 2010. — № 9. — S. 66—72.

2. Istoriiia derzhavy i prava Ukrainy : Pidruchnyk : u 2—kh tomakh / [V.H. Honcharenko, L.O. Zatsev, V.M. Yermolaiev ta in.] ; za red. V.Ya. Tatsiia, A.Y. Rohozhyna, V.D. Honcharenka. — K. : Kontsern «Vydavnychi Dim «In Yure», 2003. — T.1 / [V.H. Honcharenko, A.Y. Rohozhyn, V.O. Rumiantsev ta in.] — 2003. — 656 s.

3. *Denisova T.A.* Pokarannia : kryminalno-pravovyi, kryminolohichni ta kryminalno-vykonavchiy analiz : [Monohrafiia] / T.A. Denisova. — Zaporizhzhia : Klyasychnyi pryvatnyi universytet, 2007. — 286 s.

4. *Matviichuk V.K.* Istoriia rozvytku kryminalnogo zakonodavstva stosovno zlochyniv proty osnov natsionalnoi bezpeky / V.K. Matviichuk // Yurydychna nauka. — 2011.— № 3. — S. 139 —151.
5. *Matviichuk V.K.* Kryminalno-pravova okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha (kryminalno-pravove ta kryminolohichne doslidzhennia) : [Monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : «Azymut — Ukraina», 2005. — 464 s.
6. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / Uklad, i holov. Red. V.T. Busel. — K. : Irpin : VTF «Perun», 2003. — 1440 s.
7. *Volkova T.I.* Vytoky ta geneza kryminalno-pravovoi okhorony rybnykh, zvirynykh abo inshykh vodnykh dobuynykh resursiv / T.I. Volkova // Yurydychna nauka. — 2013. — № 10. — S. 38—49.
8. Ukrainsko-rosiiskyi slovnyk : vydannia chetverte [V.S. Ilin, K.P. Doroshenko, S.P. Levchenko ta in.] ; vidp. redaktor L.S. Palamarchuk, L.H. Skrypnyk. — K. : Yzd-vo «Naukova dumka», 1976. — 944 s.
9. *Ozhegov S.I.* Slovar' russkogo jazyka : Ok. 5700 slov / Pod red. chl-korr. AN SSSR N.Ju. Shvedovoj. — 19 izd., ispr. — M. : Rus. jaz., 1987. — 846 s.
10. *Matvejchuk V.K.* Ugolovno-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagrjazneniem vodnyh obektov : [uchebnoe posobie] / V.K. Matviichuk. — K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1963. — 80 s.
11. *Subtelnyi Orest* Ukraina : Istoriia ; [perekl. z anhл. Yu.L. Shevchuka. V st. S.V. Kulchytskoho] / O. Subtelnyi. — K. : Lybid, 1991. — 512 s.
12. *Hrushevskiy S.M.* Istoriia Ukrainy-Rusy : V 11 t., 12 kn. (Redkol. : P.S. Sokhan (holova) ta in.) — K. : Naukova dumka, 1991. — T. 1. — 736 s.
13. *Hryshchuk V.K.* Metodolohichni zasady suchasnoi derzhavnoi kryminalnoi polityky Ukrainy / V.K. Hryshchuk // Problemy yurydychnoi nauky ta pravookhoronnoi praktyky : (Zbirnyk naukovykh prats). — K. : Ukr. akad. vnutr. sprav, 1994. — S. 158—165.
14. *Pidoplichko I.G.* O lednikovom periode / I.G. Pidoplichko. — M. 1951. — 280 s.
15. Prokopij iz Kesarii. Vojna s gotami. — Kn. VII (III), gl. 14, § 22 // Pamjatniki Russkogo prava. / Pod. red. S.Ju. Jushkova : Sost. A.A. Zimin. — M. : Jurid. lit., 1952. — Vyp. 1. — 287 s.
16. *Frojanov I.Ja.* Kievskaja Rus'. Oчерki social'no-politicheskoi istorii / I.Ja. Frojanov — L. : Iz-vo LGU, 1980. — 325 s.
17. *Muntian V.L.* Pravova okhorona pryrody Ukrainskoi RSR / V.L. Muntian — K. : Vyd-vo Kyivskoho derzhavnogo universytetu, 1966. — 103 s.
18. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha : [Monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia», 2011. — 368 s.
19. Rossijskoe zakonodatel'stvo X—XX vekov. V devjati tomah. T. 1. Zakonodatel'stvo Drevnej Rusi — M. : Jurid. lit., 1984. — 432 s.
20. *Georgievskij Je.V.* Formirovanie i razvitie obshhij polozhenij drevnerusskogo ugolovnogo prava : monografija / Je.V. Georgievskij, — M. : Jurlitinform, — 2013. — 320 s.
21. Fedorova A.N. Retrospektivnaja juridicheskaja otvetstvennost' za pravonarusheniya pot Russkoj Pravde (A.N. Fedorova // Pamjatniki russkogo prava : V 35 t. T. 1. Pamjatniki prava Drevnej Rusi : uchebno-nauchnoe posobie ; pod obshh. red. dokt. jurid. nauk, prof. R.L. Hachaturova. — M. : Jurlitinform, 2013. — S. 211— 277.
22. Sudebnik 1497 goda // Rossijskoe zakonodatel'stvo X—XX vekov. V devjati tomah. T. 2. Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 54—62

23. Sudebnik 1550 goda // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T. 2. Zakonodatel'stvo perioda obrazovanija i ukreplenija Russkogo centralizovannogo gosudarstva. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 97–120.
24. Sobornoe Ulozhenie 1649 goda // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah T. 3. Akty Zemskih soborov. — M. : Jurid. lit., 1985. — S. 83–257
25. Litovskij Ustav 1529g. — Poznan', 1841. — 125 s.
26. Tkach A.P. Istoriia kodyfykatsii dorevoliutsiinoho prava Ukrainy / A.P. Tkach. — K. : Vyd-vo Kyivskoho un-tu, 1968. — 170 s.
27. Hrestomatija po istorii otechestvennogo gosudarstva i prava (X vek — 1917 god) / Pod. Red. V.A. Tomsinova. — M. : IKD «Zercalo-M», 2001. — 560 s.
28. Prestuplenija protiv voennoj sluzhby : Uchebnik; pod red. N.A. Petuhova. — SPb ; Juridicheskij centr Press, 2002. — 421 s.
29. Akty Moskovskogo gosudarstva. T. 1. № 2; pod red. N.A. Popova. — SPb. : Imper. Akkad. Nauk, 1894. — 773 s.
30. Alekseev Ju.G. Pskovskaja sudnaja gramota i ee vremja. Razvitie feodal'nyh otnoshenij na Rusi XIV–XV vv./ Ju.G. Alekseev; pod red. N.E. Nosova. — L. : izd-vo «Nauka», 1980. — 427 s.
31. Verhovskij K. Istochniki Ulozhenija carja Alekseja Mihajlovicha / K. Verhovskij // Juridicheskij vestnik. — 1889. — T. 3. Kn. 3. — S. 377 — 388.
32. Vladimirkij-Budanov M. Otnoshenija mezhdou Litovskim Statutom i Ulozheniem carja Alekseja Mihajlovicha // Sbornik gosudarstvennyh znanij. — SPb., 1877. — S. 20–35.
33. Latkin V.N. Lekcii po vneshnej istorii russkogo prava. Moskovskoe gosudarstvo — Rossijskaja imperija / V.N. Latkin. — SPb., 1890. — 357 s.
34. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T. 3. Akty Zemskih soborov. — M. : Jurid. lit., 1985. — 512 s.
35. Man'kov A.G. Ulozhenie 1649 goda — kodeks feodal'nogo prava Rossii / otv. red. K.N. Serbina. — L. : Nauka, 1980. — 272 s.
36. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T. 4. Zakonodatel'stvo perioda stanovlenija absoljutizma. — M. : Jurid. lit., 1986. — 512 s.
37. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. T.v. Zakonodatel'stvo pervoj poloviny XIX veka. — M. : Jurid. lit., 1988. — 432 s.
38. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov // Zakonodatel'stvo jepohi burzhuazno-demokraticeskikh revoljucij. T. 9. — M. : Juridicheskaja, litera-tura 1994. — 351 s.
39. Margulies M.S. Ugolovnoe ulozhenie 22 marta 1903 g. / M.S. Margulies. — SPb. : Tipografija «Trud», 1904. — 488 s
40. Buniak V.S. Kryminalne pravo. Zahalna chastyna. Istoryko-pravove doslidzhennia : monografija / V.S. Buniak. — K. : Yurinkom Imber, 2015. — 224 s.
41. Prestuplenija protiv voennoj sluzhby : / Pod. Red. N.A. Petuhova. — SPb. : Juridicheskij centr Press, 2002. — 421 s.
42. Mihajlenko P.P. Bor'ba s prestupnost'ju v Ukrainskoj SSR. [V 2-h t.] / P.P. Mihajlenko // KK USRR 1922 r. : Avt. ocherka i sost. sbornika dokumentov prof. P.P. Mihajlenko. T. 1. 1917–1925 gg. — Kiev, 1966.
43. KK USRR 1927 r. : Post. VUTsVK 8 chervnia 1927 r., oholosheno 27-ho chervnia 1927r. // SU USRR. — 1927. — №26–27. — art. 131.
44. Sbornik materialov po istorii socialisticheskogo ugolovnogo prava SSSR (1917–1937 gg.) : Uchebnoe posobie dlja juridicheskikh institutov. — M. : Juridicheskoe izd-vo NKJu SSSR. — 1938. — 827 s.

45. Kryminalnyi kodeks URSR 1960r. : Zakon Ukrainskoi RSR vid 28 hrudnia 1960r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. — 1961 № 2. — St. 14.
46. Zlochny protyy derzhavy v redaktsii Zakonu vid 17 chervnia 1992 r. // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy. — 1992. — № 35. — St. 511.
47. St. 254-1 Kodeksa dopovнено Ukazom vid 29 liutoho 1984r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. — 1984. — № 11. — St. 203.
48. Stattiamy 254-2, 254-3 Kodeksa dopovнено Zakonom vid 11 lypnia 1995 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1995. — № 29. — St. 216.
49. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25 — 26. — St. 131.
50. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.
51. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
52. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
53. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.
54. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

Астахова О.О. Витоки та генеза обстановки вчинення злочину як ознаки об’єктивної сторони злочину.

У статті проведено дослідження витоків та генези обстановки вчинення злочину як ознаки об’єктивної сторони злочину. Автор провела це дослідження стосовно восьми періодів розвитку суспільства та шести, які стосуються розвитку кримінального законодавств. З’ясовано, що в кримінальному законодавстві на теренах України така ознака об’єктивної сторони, як обстановка, в Особливій частині чинного на той час кримінального законодавств і до сучасного його стану має тенденцію до зростання статей, які містять таку ознаку об’єктивної сторони.

Ключеві слова: обстановка, вчинення злочину, ознака, об’єктивна сторона, специфічна обстановка, періоди, кримінальне законодавство.

Астахова А.А. Истоки и генезис обстановки совершения преступления как признаки объективной стороны преступления.

В статье проведено исследование истоков и генезиса обстановки совершения преступления как признаки объективной стороны преступления. Автор провела это исследование в отношении восьми периодов развития общества и шести, которые касаются развития уголовного законодательства. Установлено, что в уголовном законодательстве на территории Украины такой признак объективной стороны, как обстановка в Особливій частині действующего в то время уголовного законодательства и к современному его состоянию имеет тенденцию к росту статей, содержащих такой признак объективной стороны.

Ключевые слова: обстановка, совершение преступления, признак, объективная сторона, специфическая обстановка, периоды, уголовное законодательство.

Astahova A. The Backgrounds and Genesis of a Crime Situation as an Element of an Actus Reus of a Crime

The article deals with the backgrounds and genesis of a crime situation as an element of an actus reus of a crime. The research is provided with regard to the eight periods of the social development and six periods of the criminal legislation development. It is found that crime situation as an element of an actus reus of a crime was implemented in all criminal codes, valid at the certain time, and there is a stable upward trend concerning the number of articles, which include crime situation.

Keywords: Situation; Commission of a Crime; Element; Actus Reus; Specific Situation; Periods; Criminal Legislation.

Стаття надійшла до редакції: 25.09. 2017.

УДК 343: 349,6 (477)

A. Gmirin

THE DISTINCTION BETWEEN A CRIME OF UNLAWFUL MANUFACTURING, STORAGE, SALE OR TRANSPORTATION FOR SELLING PURPOSES OF EXCISABLE GOODS, RELATED OFFENSES, AND SIMILAR ADMINISTRATIVE DELINQUENCY

A.A. Gmirin

здобувач кафедри

кримінального права, кримінології,

цивільного та господарського права

ВНЗ «Національна академія управління»

м. Київ

ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНУ НЕЗАКОННЕ ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ АБО ТРАНСПОРТУВАННЯ З МЕТОЮ ЗБУТУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ ВІД СУМІЖНИХ ЗЛОЧИНІВ ТА АНАЛОГІЧНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються відмежування злочину, передбаченого ст. 204 КК України, від суміжних злочинів та аналогічного адміністративного правопорушення мають істотне значення для теорії кримінального права та практики застосування цієї норми кримінального законодавства на практиці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема відмежування злочину, передбаченого ст. 204 КК України, від суміжних злочинів та аналогічного адміністративного правопорушення займалися такі вчені, як: П.П. Андрушко, М.М. Мінаєв, С.М. Сулейманов, О.М. Малютенко, О.Д. Максимюк, В.К. Матвійчук та ін.. Проте, до цього часу зазначені питання не знайшли свого належного вирішення.

Мета статті полягає у з'ясуванні відмежування злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів від суміжних злочинів та аналогічного адміністративного правопорушення.

Основні результати дослідження. З метою дослідження певного складу злочину, з'ясування його ознак і правильної кваліфікації необхідно провести чітке його відмежування від суміжних злочинів та аналогічного адміністративного правопорушення. Для цього необхідно з'ясувати, що слід розуміти під

суміжними злочинами. На нашу думку, слід погодитись з В.М. Кудрявцевим про те, що залежно від кількості відмежувальних ознак між складами злочинів виділяється три основних варіанти схожості складів злочинів: 1) які не мають між собою жодної спільної ознаки (крім осудності і віку суб'єкта); 2) котрі мають невелику кількість спільних ознак; 3) які мають всі спільні ознаки крім однієї [1, с. 127]. Найскладнішим є розмежування третьої групи, саме такі склади злочинів можна вважати суміжними. При цьому суміжність злочинів необхідно відрізнити від конкуренції норм. Відмінність між цими категоріями полягає в тому, що суміжні склади відмежовуються між собою за однією чи декількома ознаками, тобто один із суміжних складів злочинів має ознаку, якої немає в іншому складі, але при цьому інший склад має ознаку (або ознаки), відсутню в першому складі злочину, а при конкуренції норм лише один склад злочину має ознаку, яка відсутня в іншому діянні [1, с. 215]. Ця позиція підтримується й іншими фахівцями [2, с. 102; 3, с. 86].

Враховуючи таке доктринальне розуміння суміжних злочинів, вважаємо за можливе розглядати суміжні злочини з діянням незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів. У зв'язку з цим слід зазначити, що кожен злочин має ряд загальних ознак з іншими злочинами, тому труднощі, що виникають при кваліфікації, і пояснюються цією обставиною. Для того, щоб правильно встановити той чи інший злочин, передбачений певною статтею КК України, необхідно вміти чітко відмежувати його від суміжних злочинів, а саме, встановлюючи властиві злочину відмежування злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів слід виключити ті з них, які йому непритаманні, постійно поглиблюючи аналіз цієї правової норми на основі дослідження фактичних обставин вчиненого. Лише такий підхід даватиме можливість відмежувати злочин, передбачений ст. 204 Кримінального кодексу України, від суміжних. На наше переконання, досить чітко цю позицію висловив В.М. Кудрявцев: «По суті справи весь процес кваліфікації обставин полягає у послідовному відмежуванні кожної ознаки вчиненого діяння від ознак інших, суміжних злочинів. Можна сказати, що розмежування злочинів — зворотний бік кваліфікації» [1, с. 146].

Відповідь на запитання, за якими саме ознаками слід відрізнити злочин незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів від суміжних складів злочину, на наш погляд, має не тільки теоретичне, а й важливе практичне значення. Найбільш прийнятним є послідовне їх розмежування за окремими елементами об'єкта й об'єктивної сторони, суб'єкта й суб'єктивної сторони, та за ознаками кожного з цих елементів. Проте, перед тим як здійснювати таке відмежування, звернемо увагу на те, що М.М. Мінаєв здійснював відмежування від злочинів у 2005 році, які на той час містилися в КК України, а на даний час були виключені з нього, зокрема, ст. 202 КК України Порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю; ст. 203 КК Зайняття забороненими видами господарської діяльності; ст. 225 КК Обман покупців та замовників [4; 5, с. 165—199]. Натомість інші статті КК України, за якими М.М. Мінаєв проводить відмежування, мають

зміни і доповнення після 2005 року, зокрема, ст. 190 КК (із змінами, внесеними згідно із Законом № 270-VI від 15.04.2008 р.), ст. 192 КК (із змінами, внесеними згідно із Законом № 270-VI від 15.04.2008 р.), ст. 199 КК (із змінами, внесеними згідно із Законом № 5283-VI від 18.09.2012 р., № 71-VIII від 28.12.2014 р.), ст. 201 КК (із змінами, внесеними згідно із Законом № 1071-V від 24.05.2007 р.; в редакції Закону № 4025-VI від 15.11.2011р.), ст. 205 КК (із змінами, внесеними згідно із Законом № 4025-VI від 15.11.2011р.), ст. 209 КК (із змінами і доповненнями, внесеними згідно із Законом № 2258-VI від 18.05.2010р., 4025-VI від 15.11.2011р., № 17.02-VI від 14.10.2014р.), ст. 2012 КК (із змінами і доповненнями, внесеними згідно із Законом № 270-VI від 15.04.2008 р., № 2756-VI від 02.2010 р., № 4025-VI від 15.11.2011р.), ст. 227 КК (із змінами, внесеними згідно із Законом № 4025-VI від 15.11.2011р.).

Виходячи з викладених вище методологічних вимог та уточнень, проведемо відмежування складу злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК) від злочину, передбаченого с. 227 КК. Під час кримінального провадження при застосуванні ч. 3 с. 204 КК викликає певні труднощі, зокрема при відмежуванні цього злочину від злочину, передбаченого ст. 227 КК України.

Відмежування за об'єктом та предметом цих складів злочину. Різницю у порівнюваних складах злочинів слід проводити, насамперед, за основним об'єктом посягання, якщо при вчиненні злочину, передбаченого ч.3 ст. 204 КК основним безпосереднім об'єктом цього злочину є суспільні відносини, що забезпечують умови (стосунки) з належного, тобто встановленого чинним законодавством України, справлення акцизного збору з підакцизних товарів до Державного бюджету, то основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 227 КК України, є встановлений порядок виготовлення та реалізації продукції у частині забезпечення її безпечності [6, с. 690]. Додатковим безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують умови (стосунки) з охорони життя та здоров'я людей — споживачів підакцизних товарів, а додатковим безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 227 КК України, може бути здоров'я особи [6, с. 690]. Предметом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК України, є алкогольні напої, тютюнові вироби, інші підакцизні товари, виготовлені з недоброякісної сировини (матеріалів), натомість предметом злочину, передбаченого ст. 227 КК України, є «небезпечна продукція, що випускається на ринок України. Продукцією є будь-який виріб, процес чи послуга, що виготовляється, здійснюється чи надається для задоволення суспільних потреб. Поняття «товар» охоплюється поняттям «продукція» [6, с. 690]. У відповідності до ст. 1 Закону України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» від 14 січня 2000 р. № 1393-XIV (із змінами і доповненнями на 2017 р.) до неякісної та небезпечної продукції відносяться: продукція, яка не відповідає вимогам чинних в Україні нормативно-правових актів і нормативним документам стосовно відповідних видів продукції щодо її споживчих властивостей; продукція, яка не відповідає обов'язковим вимогам чинних в Україні нормативно-право-

вих актів і нормативних документів щодо її безпеки для життя і здоров'я людини, майна і довкілля продукція, якій з метою збуту споживачем виробником (продавцем) навмисно надано зовнішнього вигляду та (або) окремих властивостей певного виду продукції, але яка не може бути ідентифікована як продукція, за яку вона видається; продукція, під час маркування якої порушено встановлені законодавством вимоги щодо мови маркування та(або) до змісту і повноти інформації, яка має при цьому повідомлятися; продукція, строк придатності якої до споживання або використання закінчився); продукція, на яку немає передбачених законодавством відповідних документів, що підтверджують якість та безпеку продукції [7].

Відмежування злочинів за об'єктивною стороною. Об'єктивна сторона злочину у першій формі прояві злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК України, є дії, які в диспозиції цієї статті сформульовані таким чином: «Незаконне виготовлення товарів, вказаних у частині першій або другій цієї статті, з недоброякісної сировини (матеріалів), що становлять загрозу для життя та здоров'я людей» [4]. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину в цій формі прояву є засоби вчинення злочину — недоброякісна сировина (матеріали). Цей злочин у першій формі його прояву відноситься до злочинів з формальним складом. У той же час незаконний збут зазначених у частинах першій або другій цієї статті таких товарів, що призвело до отруєння людей чи інших тяжких наслідків (друга форма прояву цього злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК України). Цей злочин у другій формі прояву відноситься до злочинів з матеріальним складом. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є дія — незаконний збут таких товарів. Крім того, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони у другій формі його прояву, є суспільно небезпечні наслідки — отруєння людей; інші тяжкі наслідки. Крім того, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони в другій формі прояву цього злочину, є наявність необхідного причинного зв'язку між дією і наслідками, що настали. Натомість об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 227 КК України, полягає у введенні в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції» [8, с. 517]. Введення в обіг — дії, спрямовані на виготовлення або ввезення в митну територію України продукції з подальшою самостійною або опосередкованою реалізацією на території України [8, с.517]. Крім того, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є великі розміри — це введення в обіг продукції, загальна вартість якої перевищує п'ятсот неоподаткованих мінімумів доходів громадян [4].

Відмежування за суб'єктами злочину. Відмежування злочинів залежно від їх суб'єктів у більшості випадків не викликає труднощів. Це пояснюється тим, що ознаки суб'єкта цих злочинів бувають зазначені в законі і легко можуть бути встановлені. Для злочинів, передбачених ч. 3 ст. 204 та ст. 227 КК України, такої вказівки не має. Це створює певні труднощі у відмежуванні цих злочинів. Так, суб'єктом злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК є фізична особа, приватна, неслужбова особа (громадянин України, особа без громадянства, громадянин іноземної держави), що виготовляють товари, зазначені у частинах першій або другій цієї статті, з недоброякісної сировини (матеріалів).

Натомість суб'єктом злочину, передбаченого ст. 227 КК, можуть бути: працівник підприємства, установи, організації, що виробляють продукцію чи товари, який відповідає за дотримання (перевірку) якості, комплектності, відповідності стандартам продукції, що випускається підприємством на товарний ринок, або за її реалізацію; працівники (у тому числі службові особи) торговельних організацій, які реалізують небезпечну продукцію чи товари; індивідуальні підприємці, які виробляють або реалізують продукцію чи товари [8, с. 517–518].

Відмежування злочинів за суб'єктивною стороною. Суб'єктивна сторона злочину є відображенням у свідомості суб'єкта об'єктивних ознак вчиненого і характеризує ставлення до них суб'єкта [9, с. 131]. Вивчення матеріалів досудового слідства і судової практики свідчить про те, що значна кількість помилок при кваліфікації злочинів допускається або через неправильне розуміння суб'єктивних ознак цих складів, або з причини неглибокого їх з'ясування. Кримінальне право України не віддає пріоритету ні об'єктивним, ні суб'єктивним ознакам. Якщо переоцінка об'єктивних ознак призводить до об'єктивного ставлення в вину, то переоцінка суб'єктивних факторів призвела б до засудження за думки, а не за дії. І те, й інше суперечить вимогам законності, яка має своїм основним завданням боротьбу з різними антисусільними явищами, забезпечення непохитності сусільного і державного ладу, тому проголошення деякими авторами до так званого пріоритету суб'єктивного ставлення у вину [10, с. 140] має хибний, суб'єктивістський підхід до кримінально-правового ставлення у вину і не може бути сприйнятий практикою.

Основний критерій розмежування за суб'єктивною стороною — це форма вини. Але як визначити, чи передбачає той чи інший склад злочину вину умисну або необережну, із чого виходити? Це може бути: а) прямо вказано в законі; б) впливати зі змісту вживаних у ньому термінів; в) із вказівок закону на мотив і мету, що характеризують умисні дії; г) походити із системного тлумачення закону [11, с. 117]. Аналіз суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 3 ст. 204 КК України, сконструйованого по типу формальних (за виключенням ознак «... а так само незаконний збут таких товарів, що призвело до отруєння людей чи інших тяжких наслідків») вчиняється з прямим умислом, а за ознакою «а так само незаконний збут таких товарів, що призвело до отруєння людей чи інших тяжких наслідків» вчиняється з подвійною формою вини — до дій умисна форма вини, а до наслідків — лише необережна форма вини. Натомість злочин, передбачений ст. 227 КК, вчиняється у формі умислу.

Проте не можна погодитися з М. М. Мінаєвим, що предметом злочину, передбаченого ст. 227 КК, можуть бути підакцизні товари, а тому може виникнути конкуренція норм між ст. 204 і ст. 227 КК [5, с. 177], оскільки при конкуренції норм лише один склад має ознаку, яка відсутня в іншому діянні [1, с. 215]. У той же час можна погодитися з М. М. Мінаєвим, що з об'єктивної сторони виготовлення недоброякісної продукції може бути вчинено законно і незаконно, не охоплюється ст. 227 КК, тоді як злочини, передбачені ч. 3 ст. 204 КК вчиняються лише незаконно [5, с. 117]. Крім того, позитивним є судження цього фахівця, що «для кваліфікації діяння за ч. 3 ст. 204 КК достатньо використання у процесі виготовлення підакцизних товарів з недоброя-

кісної сировини (матеріалів), незалежно від того, чи відповідає кінцевий продукт установленим стандартам та іншим нормативним вимогам. Предметом же злочину, передбаченого ст. 227 КК, завжди є недоброякісна продукція як кінцевий продукт виробництва» [5, с. 177]. Проте не можна погодитися з М.М. Мінаєвим, що законодавча конструкція складу злочину, передбаченого ст. 227 КК, припускає кваліфікацію за цією статтею як умисних, так і необережних діянь щодо випуску на товарний ринок або реалізації недоброякісної продукції [5, с. 178].

Використання для відмежування злочину, передбаченого ст. 229 КК, як суміжного з діянням, передбаченим ст. 204 КК, М. М. Мінаєвим є необґрунтованим, оскільки ці злочини не можна віднести до суміжних за варіантами схожості, запропонованих В. М. Кудрявцевим [1, с. 127]. Проте слід погодитися з М.М. Мінаєвим, що коли незаконне виготовлення підакцизних товарів, зберігання, транспортування, придбання та збут незаконно виготовлених підакцизних товарів супроводжується незаконним використанням знака для товарів і послуг, фірмового найменування, то відповідальність на це діяння (але з нашим уточненням), за умови, як що це завдало шкоди у значному розмірі — її розмір у двадцять і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, у великому розмірі — якщо її розмір у двісті і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, в особливо великому розмірі — якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, все вчинене має кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених стст. 204 і 229 КК України. Також неможливо розглядати як суміжний злочин, передбачений ст. 201 КК та ст. 204 КК. Хоча транспортування незаконно виготовлених підакцизних товарів може бути пов'язано з їх переміщенням через державний чи митний кордони України, а тому в такому випадку такі діяння необхідно розглядати як сукупність злочинів, передбачених відповідною частиною ст. 204 і ст. 201 КК [5, с. 182].

Крім того, не слід відносити злочини, передбачені ст. 204 КК і ст. 216 КК, як робить М. М. Мінаєв, не називаючи їх суміжними, але співвідносить їх у відповідному підрозділі дисертації [5, с. 171–172]. Проте слід погодитися з названим науковцем, що «незаконне виготовлення алкогольних напоїв або тютюнових виробів, а також незаконне придбання, зберігання, транспортування або збут незаконно виготовлених алкогольних напоїв чи тютюнових виробів супроводжується незаконним виготовленням, підробкою чи використанням незаконно виготовлених, отриманих чи підроблених марок акцизного збуту, такі діяння слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами стст. 204 і 216 КК» [5, с. 176].

Таким чином, відмінність злочинів, передбачених ч. 3 ст. 204 та ст. 227 КК, виявляється: за основними та частково за додатковими об'єктами; за предметами цих злочинів; за об'єктивною стороною злочину; за суб'єктами цих злочинів; за суб'єктивною стороною цих злочинів частково.

Відмежування злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів від аналогічних адміністративно-правових деліктів. Слід звернути увагу на те, що шкода суспільним

відносинам, що нами досліджується, заподіюється не тільки чинними злочинними посяганнями, а й іншими правопорушеннями, які тягнуть за собою адміністративну або дисциплінарну відповідальність. Необхідною умовою успішної боротьби з такими правопорушеннями і обґрунтованим застосуванням заходів правового впливу є правильна юридична оцінка вчинених дій або бездіяльність. У зв'язку з цим виникає необхідність розгляду питання про співвідношення незаконного виготовлення, зберігання, збуту або транспортування з метою збуту підакцизних товарів як злочину і як адміністративно-правового делікту (статті 156, 156-2, 161, 164, 164-5, 164-16, 166-22, 167 КУпАП).

Питання про кваліфікацію та відмежування злочинів і адміністративно-правових деліктів у загальнотеоретичному плані привертає увагу дослідників-юристів, причому нерідко висловлюються різні думки з проблем, які нас цікавлять. Значна кількість учених вважають, що відмінність між злочином і адміністративним правопорушенням визначаються наявністю або відсутністю суспільної небезпеки вчиненого діяння. Так, Н. Д. Дурманов зазначає, що «при розмежуванні злочинів та інших видів правопорушень вирішальне значення має наявність або відсутність основної ознаки злочину – суспільної небезпеки діяння» [12, с. 311]. Аналогічного погляду дотримувалися М. Лисов, М.С. Строгович, Д.П. Клошніченко, А.Н. Даншин, О.М. Якуба [12, с. 13; 14, с. 199–200; 15, с. 34, 36; 16, с. 107; 17, с. 163–165]. Однак є й інші висловлювання, що стосуються відмежування злочину від адміністративного правопорушення. Так, А.А. Піонтковський вказував, що відмінність злочину від дисциплінарного і адміністративного проступку полягає в ступені їх суспільної небезпеки [18, с. 41]. Такої ж точки зору підтримувалися А.В. Луньов, А.Ш. Якупов, Н.Ф. Кузнєцова, Б.А. Курінов [19, с. 41; 20, с. 42; 21, с. 122; 22, с. 12].

Як відомо, основна ознака всякого соціального явища концентровано відображає самі важливі йому властивості ознаки в їх органічному взаємозв'язку, без яких саме явище існувати не може. Злочини та адміністративні правопорушення характеризуються внутрішньо притаманною їм об'єктивною якістю – суспільною небезпекою, тобто, основною ознакою, суть якої полягає в реальному заподіянні або можливості заподіяння шкоди суспільним відносинам [20, с. 60]. Якщо це так, то, очевидно, саме дана ознака і повинна бути покладена в основу відмежування злочину, передбаченого ст. 204 КК [4] і адміністративно-правових порушень, передбачених статтями 156, 156-2, 161, 164, 164-5, 164-16, 166-22, 167 [23]. Для більш конкретного розгляду питання необхідно проаналізувати й інші моменти, виходячи з того, що у всякому правопорушенні можна виділити два аспекти, що визначають в кінцевому рахунку характер і ступінь суспільної небезпеки – якісний і кількісний. Якщо говорити про характер суспільної небезпеки, то це, передусім якісна визначеність, відмінна якість конкретного виду правопорушення [20, с. 60]. Саме цим один вид правопорушення відрізняється від іншого (злочин незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів від адміністративних правопорушень, передбачених статтями 156, 156-2, 161, 164, 164-5, 164-16, 166-22, 167, 168-1), однак прояв кожного з таких видів правопорушень можуть бути найрізноманітнішими. Тому в практичній діяльності

виникає необхідність враховувати і кількісні параметри небезпеки правопорушення того чи іншого виду. А роль загального «вимірювача» належить категорії «ступінь суспільної небезпеки». Ознаки, які різко змінюють ступінь суспільної небезпеки, правопорушення у бік її зростання або повторення, закладаються в диспозиції кримінально-правової норми, яка визначає тим самим конкретний вид правопорушення як злочин. Сказане має принципове значення при відмежуванні злочину, передбаченого ст. 204 КК України, від суміжного адміністративно-правового делікту.

Перш, ніж приступити до відмежування названого злочину від суміжного адміністративного правопорушення, необхідно усвідомити, які ознаки покладені законодавцем в основу криміналізації злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів. Виходячи з цього, можна дати розмежувальні критерії злочину, передбаченого ст. 204 КК, та аналогічного адміністративно-правового делікту. Незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів може бути адміністративно-правовим правопорушенням або злочином залежно від характеру самої дії або від інших ознак.

Проведемо відмежування злочину, передбаченого ст. 204 КК, від адміністративних правопорушень, передбачених статтями 156, 156-2, 161, 164, 164-5, 164-16, 166-22, 167 КУпАП за безпосереднім об'єктом та предметом, зазначених правопорушень. Враховуючи те, що об'єкт та предмет злочину, передбаченого ст. 204 КК, нами визначений вище, то ми лише звернемося до безпосереднього об'єкта та предмета адміністративних правопорушень. Так, безпосереднім об'єктом за дії, передбачені ст. 156 КУпАП, є суспільні відносини, що забезпечують умови з належної торгівлі пивом, алкогольними, слабоалкогольними напоями і тютюновими виробами. Натомість предметом адміністративного правопорушення є: пиво, алкогольні, слабоалкогольні напої, тютюнові вироби [23]. Безпосереднім об'єктом діяння, передбаченого ст. 156-2 КУпАП, є суспільні відносини, що забезпечують умови з належної промислової переробки, зберігання, транспортування або знищення конфіскованих спирту етилового, коньячного та плодового, алкогольних напоїв чи тютюнових виробів. Предметом діяння, передбаченого ст. 156-2 КУпАП, є спирт етиловий, коньячний та плодovий алкогольні напої, тютюнові вироби [23]. Безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 161 КУпАП, є суспільні відносини, що забезпечують умови з належного відпуску або придбання бензину чи інших паливно-мастильних матеріалів, що належать державним або громадським підприємствам, установам і організаціям. Предметом цього правопорушення є бензин чи інші паливно-мастильні матеріали. Безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 164 КУпАП, є суспільні відносини, що забезпечують умови з належного, у відповідності з чинним законодавством провадженням господарської діяльності. Безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 164-5 КУпАП, є суспільні відносини, що забезпечують умови з належного зберігання або транспортування алкогольних напоїв чи тютюнових виробів посадовими особами підприємств-виробників, імпортерів і продавців цих

товарів. Предметом цього правопорушення є алкогольні напої, тютюнові вироби, на яких не має належним чином розміщених марок акцизного збору або з підробленими чи фальсифікованими марками акцизного збору [23]. Безпосереднім об'єктом діяння, передбаченого ст. 164-16 КУпАП, є суспільні відносини, що забезпечують умови з належного, що відповідає чинному законодавству, заняття видами господарської діяльності. Безпосереднім об'єктом діяння, передбаченого ст. 166-22 КУпАП, є суспільні відносини, що забезпечують умови з дотриманням вимог законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів. Предметом цього правопорушення є непридатні харчові продукти [23]. Безпосереднім об'єктом правопорушення, передбаченого ст. 167 КУпАП, є суспільні відносини, що забезпечують умови з належно введення в обіг або реалізацію продукції, яка відповідає вимогам стандартів. Предметом цього правопорушення є продукція, яка не відповідає вимогам стандартів, сертифікатів відповідності, норм, правилі зразків (еталонів), щодо безпечності, якості, комплектності та упаковки [23].

Відмежування злочину, передбаченого ст. 204 КК, від перерахованих вище адміністративно-правових правопорушень. За ст. 156 КУпАП об'єктивна сторона цього правопорушення характеризується такими діями, як імпорт або експорт, торгівля спиртом етиловим, коньячним або плодовим, роздрібна торгівля алкогольними напоями чи тютюновими виробами. Крім того, за ч. 2 цієї статті додатково, ще обов'язковими ознаками цього правопорушення є така ознака, як місце — в приміщеннях або на територіях, заборонених законом, або в інших місцях. Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 156-2 КУпАП, характеризується діями: промислова переробка, зберігання, транспортування, знищення конфіскованого спирту етилового, коньячного та плодового, алкогольних напоїв чи тютюнових виробів [23]. Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 161 КУпАП, характеризується такими діями, як незаконним відпуском або придбанням бензину чи інших паливно-мастильних матеріалів [23]. Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 164 КУпАП, характеризується такими ознаками, як дії, а саме, провадження господарської діяльності без державної реєстрації або без одержання ліцензії, порушення такої діяльності з порушенням умов ліцензування тощо. Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 164-5 КУпАП, характеризується такими обов'язковими ознаками, як дії, зокрема, зберігання, транспортування алкогольних напоїв чи тютюнових виробів (ч. 1) і вчинені протягом року, великі розміри (ч. 2). Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 164-16 КУпАП, характеризується діями (зайняття видами господарської діяльності, щодо яких є спеціальна заборона). Об'єктивна сторона правопорушення характеризується діями — обіг непридатних харчових продуктів, порушення параметрів безпечності об'єктів санітарних заходів [23]. Об'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 167 КУпАП, характеризується такою обов'язковою ознакою, як дії — введення в обіг або реалізація продукції, яка не відповідає вимогам стандартів тощо [23].

Відмежування злочину, передбаченого ст. 204 КК, від перерахованих вище адміністративних правопорушень за ознаками суб'єкта. Так, суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 156 КУпАП, може бути фізична осудна особа,

яка здійснює роздрібну або оптову торгівлю включаючи імпорт або експорт без наявності ліцензії або марок акцизного збору чи підробленими марками, або працівник торгівлі, або громадського харчування, якому на момент правопорушення виповнилося 16-ть років. Суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 156-2 КУпАП, є фізична осудна особа, якій до моменту вчинення правопорушення виповнилося 16-ть років. Суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 161 КУпАП, є фізична осудна особа, працівник державних, громадських підприємств, установ і організацій, якому виповнилося до вчинення правопорушення 16-ть років. Суб'єктом адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 164 КУпАП, може бути фізична осудна особа, яка займається господарською діяльністю без державної реєстрації або без одержання ліцензії на проведення виду господарської діяльності, якій до моменту вчинення правопорушення виповнилося 16-ть років. Суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 164-5 КУпАП, є посадові особи підприємств-виробників, імпортерів і продавці алкогольних напоїв чи тютюнових виробів, на яких не має марок акцизного збору встановленого зразка, яким до моменту вчинення правопорушення виповнився вік відповідальності. Суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 164-16 КУпАП, є фізична осудна особа, якій до моменту вчинення правопорушення виповнилося 16-ть років. Суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 166-22 КУпАП, є фізична осудна особа, відповідальна за безпечність та окремі показники якості харчових продуктів, якій до моменту вчинення правопорушення виповнився вік відповідальності. Суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 167 КУпАП, є фізична осудна особа відповідальна за введення в обіг або реалізацію продукції (крім харчових продуктів), якій до моменту вчинення правопорушення виповнився вік відповідальності.

Відмежування злочину, передбаченого ст. 204 КК, від правопорушень, вказаних у статтях 156, 156-2, 161, 164, 164-5, 164-16, 166-22, 167 КУпАП за суб'єктивною стороною. Суб'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 156 КУпАП характеризується прямим умислом. Суб'єктивна сторона правопорушення, передбаченого ст. 156-2 КУпАП характеризується прямим умислом. Суб'єктивна сторона правопорушень, передбачених статтями 161, 164, 164-5, 164-16, 166-22, 167 КУпАП характеризується умисною формою вини і тільки прямим умислом, про що свідчить правопорушення з формальними складами. Зазначені проблеми знайшли певне відображення і в зарубіжному кримінальному законодавстві [24; 25; 26; 27; 28].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні судження: 1) що суміжними злочинами за темою дослідження є ті, що передбачені ч.3 ст. 204 КК і ст. 227 КК; 2) що в певній мірі аналогічними, що можуть бути використанні для відмежування злочину, передбаченого ст. 204 КК України, є наступні адміністративно-правові правопорушення: ст. 156, 156-2, 161, 164, 164-5, 164-16, 166-22, 167 КУпАП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кудрявцев В.Н.* Общая теория квалификации пре ступлений / В.Н. Кудрявцев. [2-е изд., перераб. и доп.] — М. : «Юрист». — 2006. — 304 с.

2. *Брич Л.* Суміжні склади злочинів : поняття і основні ознаки / Л. Брич // Підприємництво, господарство і право. — 2006. — № 6. — С. 102–109.
3. *Тарарухин С.А.* Квалификация преступлений в следственной судебной практике / С.А. Тарарухин. — Киев : «Юринком», 1995. — 208 с.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. // Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.
5. *Мінаєв М.М.* Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України). Дис. ... на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук; за спец. 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Михайло Миколайович Мінаєв. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2005. — 235 с.
6. *Дудоров О.О.* Коментар до ст. 227 КК України / О.О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., 2012. — С. 690–693.
7. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції: Закон України від 14 січня 2000 р., № 1393 (із змінами і доповненнями від 12.02.2015 р.) // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 12. — Ст. 95.
8. *Працюк О.В.* Злочини в сфері господарської діяльності / О.В. Працюк, В.В. Черней // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Дудоров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 455–529.
9. *Рарог А.И.* Субъективная сторона и квалификация преступлений / А.И. Рарог. — М. : ООО «Профобразование», 2001. — 135 с.
10. *Воробей П.А.* Теория і практика кримінально-правового ставлення в вину / П.А. Воробей. — К. : НАВСУ, 1997. — 184 с.
11. *Никифоров Б.С.* Применение общего определения умысла и норм Особенной части УК / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. — 1966. — № 7. — С. 117–199.
12. *Лысов М.* Ограничение преступления от проступка по должности / М. Лысов. — Советская юстиция. — 1972. — № 1. — С. 13–14.
13. *Строгович М.С.* Основные вопросы советской социалистической законности / М.С. Строгович. — М. : Наука, 1966. — С. 252.
14. *Клюшниченко А.П.* Административно-правовая борьба с мелким хулиганством и злостным пьянством / А.П. Клюшниченко. — Киев, 1967. — 128 с.
15. *Даньшин И.Н.* Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И.Н. Даньшин. — М. : Юрид. лит., 1973. — 200 с.
16. *Якуба О.М.* Советское административное право. Общая часть / О.М. Якуба. — Киев : Вища школа, 1975. — 231 с.
17. *Пионтковский А.А.* Курс советского уголовного права. — Наука, 1970, т. 2. — 516 с.
18. *Лунев А.Е.* Административная ответственность за правонарушения / А.Е. Лунев. — М. : Госюриздат, 1961. — С. 186.
19. *Якупов А.Ш.* Советское уголовное право. Часть Общая / А.Ш. Якупов. — Киев : КВШ МВД СССР, 1973. — С. 516.
20. *Кузнецова Н.Ф.* Преступление и преступность / Н. Ф. Кузнецова. — М. : Изд-во МГУ, 1969. — С. 232.

21. *Куринов Б.А.* Основы квалификации преступлений. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. — 181 с.

22. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 35. — Ст. 376.

243 The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and D.J., prof. N.F. Kuznetsova; introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center Press», 2001. — 234 p.

24. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2001. — 298 p.

25. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 366 p.

26. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 226 p.

27. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridicheskyy Center — Press», 2002. — 366 p.

REFERENCES

1. *Kudrjavcev V.N.* Obshhaja teoriya kvalifikacii prestuplenij / V.N. Kudrjavcev. [2—e izd., pererab. i dop.] — M. : «Jurist». — 2006. — 304 s.

2. *Brych L.* Sumizhni sklady zlochyniv : poniattia i osnovni oznaky / L. Brych // Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo. — 2006. — № 6. — S. 102—109.

3. *Tararuhin S.A.* Kvalifikacija prestuplenij v sledstvennoj sudebnoj praktike / S.A. Tararuhin. — Kiev : «Jurinkom», 1995. — 208 s.

4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. // Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25—26. — St. 131.

5. *Minaiev M.M.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne vyhotovlennia, zberihannia, zbut abo transportuvannia z metoiu zbutu pidaktsyznykh tovariv (st. 204 KK Ukrainy). Dys. ... na zdobuttia naukovooho stupenia kand. yuryd. nauk; za spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Mykhailo Mykolaiovych Minaiev. — K. : Kyivskyy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, 2005. — 235 s.

6. *Dudorov O.O.* Komentar do st. 227 KK Ukrainy / O.O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / Za zah. red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd., 2012. — S. 690—693.

7. Pro vyluchennia z obihu, pererobku, utylizatsiiu, znyshchennia abo podalshe vykorystannia neiakisnoi ta nebezpechnoi produktsii: Zakon Ukrainy vid 14 sichnia 2000 r., № 1393 (iz zminamy i dopovnnenniamy vid 12.02.2015 r.) // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2000. — № 12. — St. 95.

8. *Pratsiuk O.V.* Zlochyny v sferi hospodarskoi diialnosti / O.V. Pratsiuk, V.V. Cherniei // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy /

D.S. Dudorov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red.. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia. — K. : Yurinkom Inter, 2016. — S. 455—529.

9. *Rarog A.I.* Subektivnaja storona i kvalifikacija prestuplenij / A.I. Rarog. — M. : OOO «Profobrazovanie», 2001. — 135 s.

10. *Vorobei P.A.* Teorii i praktyka kryminalno-pravovoho stavlennia v vynu / P.A. Vorobei. — K. : NAVSU, 1997. — 184 s.

11. *Nikiforov B.S.* Primenenie obshhego opredelenija umysla i norm Osobennoj chasti UK / B.S. Nikiforov // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. — 1966. — № 7. — S. 117—199.

12. *Lysov M.* Ogranichenie prestuplenija ot prostupka po dolzhnosti / M. Lysov. — Sovetskaja justicija. — 1972. — № 1. — S. 13—14.

13. *Strogovich M.S.* Osnovnye voprosy sovetskoj socialisticheskoj zakonnosti / M.S. Strogovich. — M. : Nauka, 1966. — S. 252.

14. *Kljushnichenko A.P.* Administrativno-pravovaja bor'ba s melkim huliganstvom i zlostnym p'janstvom / A.P. Kljushnichenko. — Kiev, 1967. — 128 s.

15. *Dan'shin I.N.* Ugolovno-pravovaja ohrana obshhestvennogo porjadka / I.N. Dan'shin. — M. : Jurid. lit., 1973. — 200 s.

16. *Jakuba O.M.* Sovetskoe administrativnoe pravo. Obshhaja chast' / O.M. Jakuba. — Kiev : Vyshcha shkola, 1975. — 231 s.

17. *Piontkovskij A.A.* Kurs sovetskogo ugolovnogo prava. — Nauka, 1970, t. 2. — 516 s.

18. *Lunev A.E.* Administrativnaja otvetstvennost' za pravonarushenija / A.E. Lunev. — M. : Gosjurizdat, 1961. — S. 186.

19. *Jakupov A.Sh.* Sovetskoe ugolovnoe pravo. Chast' Obshhaja / A.Sh. Jakupov. — Kiev : KVSh MVD SSSR, 1973. — S. 516.

20. *Kuznecova N.F.* Prestuplenie i prestupnost' / N.F. Kuznecova. — M. : Izd-vo MGU, 1969. — S. 232.

21. *Kurinov B.A.* Osnovy kvalifikacii prestuplenij. — M. : Izd-vo Mosk.un-ta, 1984. — 181 s.

22. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia : Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 № 8073-X // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2017. — № 35. — St. 376.

23. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov, and D.J., prof. N.F. Kuznetsova; introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Polish by D.A. Barilovitch. — St. Petersburg : «Yuridicheskij Center Press», 2001. — 234 p.

24. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : «Yuridicheskij Center — Press», 2001. — 298 p.

25. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St. Petersburg : «Yuridicheskij Center — Press», 2002. — 366 p.

26. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : «Yuridicheskij Center — Press», 2002. — 226 p.

27. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : «Yuridicheskij Center — Press», 2002. — 366 p.

Гмирін А.А. Відмежування злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту подакцизних товарів від суміжних злочинів та аналогічного правопорушення.

У статті досліджується положення, що стосуються відмежування злочину незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту подакцизних товарів від суміжних злочинів та аналогічного адміністративного правопорушення. У роботі з'ясовуються дискусійні положення стосовно суміжних злочинів, підведена теоретична база суміжності злочинів, конкуренції норм та адміністративних правопорушень.

Ключові слова: суміжні злочини, відмежування суміжних злочинів, аналогічні адміністративні правопорушення.

Гмирин А.А. Отграничение преступления незаконное изготовление, хранение, сбыт или транспортировка с целью сбыта подакцизных товаров от смежных преступлений и аналогичного правонарушения.

В статье исследуются положения, касающиеся отграничения преступления незаконное изготовление, хранение, сбыт или транспортировка с целью сбыта подакцизных товаров от смежных преступлений и аналогичного административного правонарушения. В работе выясняются дискуссионные положения относительно смежных преступлений, подведена теоретическая база смежности преступлений, конкуренции норм и административных правонарушений.

Ключевые слова: смежные преступления, отграничения смежных преступлений, аналогичные административные правонарушения.

Gmirin A. The Distinction between a Crime of Unlawful Manufacturing, Storage, Sale or Transportation for Selling Purposes of Excisable Goods, Related Offenses, and Similar Administrative Delinquency

The article aims to distinguish between a crime of unlawful manufacturing, storage, sale or transportation for selling purposes of excisable goods, related offenses, and similar administrative delinquency. In the article, the deliberative matters regarding the related offenses are researched; the theoretical grounds for the contiguity of crimes, competition among rules and administrative delinquencies are defined.

Keywords: Related Offenses; Distinction between Related Offenses; Similar Administrative Delinquencies

Стаття надійшла до редакції: 08.10. 2017.

УДК 343

V. Matviychuk

THE CONSTITUENT ELEMENTS OF A CRIME OF VIOLATION OF INVIOABILITY OF PRIVATE LIFE (PART 2, ARTICLE 182 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

В.В. Матвійчук

аспірант кафедри

кримінального права, кримінології,

цивільного та господарського права

ВНЗ «Національна академія управління»

м. Київ

КВАЛІФІКУЮЧІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ (ЧАСТИНА 2 СТАТТІ 182 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Постановка проблеми. Кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого частиною другою статті 182 КК України, не отримали належного розкриття в юридичній літературі сьогодення. Ці ознаки мають важливе значення для теорії кримінального права, а також правозастосовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Кваліфікуючими ознаками злочину, передбаченого статтею 182 КК України, на фрагментарному рівні присвячували свої роботи такі вчені: М.І. Мельник, О.О. Семенюк, В.І. Борисов, Л.В. Дорош, Т.М. Нурнаєва, Е.Л. Сидоренко, М.А. Карабут та інші. Проте, до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення. Крім того, ця проблема розглядалася на застарілому законодавстві.

Мета статті полягає у з'ясуванні кваліфікуючих ознак злочину порушення недоторканності приватного життя.

Основні результати дослідження. Склади злочинів розрізняються за суспільною небезпекою діянь, що в них фіксуються. У цьому контексті відповідно виділяється склади: 1) основні; 2) додаткові. У нашому випадку основним є склад злочину, за допомогою ознак якого суспільно небезпечне діяння порушення недоторканності приватного життя відображене в частині першій статті 182 КК України. Натомість додатковим складом злочину є склад, передбачений частиною другою статті 182 КК України, за допомогою ознак якого диференціюється караність цього суспільно небезпечного діяння.

Слід акцентувати увагу на тому, що додаткові склади злочинів також неоднорідні, що обумовлено спрямованістю диференціації караності суспіль-

но-небезпечних діянь [1, с. 53]. Сприймаючи позицію, яка є в юридичній літературі, що серед додаткових складів злочину виділяються склади кваліфікуючі та привілейовані [1, с. 53], у нашому випадку кваліфікуючими складом є той, що характеризує суспільно небезпечне діяння порушення недоторканності приватного життя, що описане в частині другій статті 182 КК України. Отже така кваліфікація складів злочинів за суспільною небезпечністю фіксованих у частині другій статті 182 КК України (суспільно небезпечних діянь) відповідає законодавчому формулюванню «ті самі дії, вчинені повторно, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи» [2].

Важливо звернути увагу на те, що перелік обтяжуючих обставин міститься в статті 67 КК України [2]. Вони виходять за межі складу злочину, передбаченого частиною другою статті 182 КК України, і є підставою для суду в призначенні більш суворого покарання в межах санкції статті цього Кримінального кодексу. Але буває й так, що певна обтяжуюча обставина знаходить своє закріплення як кваліфікуюча ознака конкретного складу злочину. При застосуванні покарання в таких випадках суд не може враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжують (стаття 67 КК України). Це положення знайшло своє підтвердження в абзаці другому пункту 4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 (із змінами і доповненнями, внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України № 18 від 10.12.2004, № 8 від 12.06.2009, № 11 від 06.11.2009) [3, с. 68].

Отже частина 2 статті 182 КК України передбачає відповідальність за кваліфікуючі (обтяжуючі) види діяння, зазначені в диспозиції статті. До них належать «ті самі дії, вчинені повторно, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересом особи» [2]. Що стосується «тих самих дій», то ми їх уже дослідили в статті «Об'єктивна сторона злочину порушення недоторканності приватного життя». Наразі в цій роботі необхідно проаналізувати такі діяння: 1) вчинені повторно; 2) ті самі дії, якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи.

Перш за все з'ясуємо точки зору авторів публікацій стосовно першої кваліфікуючої ознаки цього злочину «ті самі дії, вчинені повторно». Так, О.О. Семенюк стверджує, що вчинення незаконного збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації буде повторним у разі вчинення не одночасно однією особою двох або більше злочинів, передбачених цією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України [4, с. 411]. Інші погляди на цю ознаку в існуючих публікаціях відсутні, а тому нам необхідно з'ясувати цей припис частини другої статті 182 КК України.

У контексті зазначеного звернемося до статті 32 КК України. Поняття повторності злочинів визначається в частині першій статті 32 КК України, відповідно до якої повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК [2]. Крім того, поняття повторності злочинів отримує певну кон-

кретизацію в частині третій статті 32 КК, відповідно до якої вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині цього Кодексу [2]. У частині четвертій цієї статті звертається увага на те, що повторність буде відсутня, якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за ці злочини було погашено або знято [2]. Слід погодитися з О.М. Шармар, що повторністю злочинів визнається неоднчасне вчинення однією особою двох або більше злочинів, передбачених цією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК [5, с. 104]. До ознак повторності слід віднести: 1) особа (група осіб) вчиняє два або більше самостійних одиничних злочинів, що утворюють повторність і можуть мати різний характер; 2) одиничні злочини, що утворюють повторність, вчиняються неоднчасно, тобто відділені певним проміжком часу; 3) на повторність не впливає судимість особи за раніше вчинені злочини; 4) повторність виключається, якщо за раніше вчинений злочин особа звільняється від кримінальної відповідальності, закінчилися строки давності, на злочин поширилася амністія або судимість особи погашено чи знято [5, с. 104].

Грунтуючись на ознаках повторності злочинів, що названі законодавцем у всіх трьох згаданих частинах статті 32 КК, а також з певними уточненнями ознак повторності, які випливають із змісту статті 32 КК, можна сформулювати таке визначення повторності: «повторність злочинів — це такий вид множинності злочинів, при якому особа (група осіб) не одночасно вчиняє два або більше одиничних злочинів, що передбачені цією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК, різними статтями Особливої частини КК і статтею, за якою кваліфікується наступний злочин, а також вчинення попереднього злочину, зазначеного як кваліфікуюча ознака. При цьому для повторності не має значення чи засуджувалися особи за раніше вчинений злочин».

У відповідності до пункту 4 постанови пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» у межах повторності злочинів їх неоднчасне вчинення означає, що початкові моменти вчинення кожного зі злочинів не збігаються за часовими показниками. У зв'язку з цим повторність можуть утворювати злочини, один з яких був вчинений у період, коли інший злочин уже розпочався, але ще не закінчився. У такому разі вчиненим повторно вважається злочин, розпочатий пізніше [6, с. 38].

Маючи такий теоретичний доробок, сформулюємо форми повторності злочину порушення недоторканності приватного життя: 1) вчинення дії незаконне збирання конфіденційної інформації про особу після такої ж дії; 2) вчинення дії незаконне зберігання конфіденційної інформації про особу після незаконного збирання такої інформації; 3) вчинення дії використання конфіденційної інформації про особу після незаконного зберігання такої інформації; 4) вчинення дії знищення конфіденційної інформації про особу після незаконного збирання такої інформації; 5) вчинення дії поширення конфіденційної інформації про особу після незаконного збирання такої інформації; 6) вчинен-

ня дій незаконна зміна конфіденційної інформації про особу після незаконного зберігання такої інформації.

Необхідно звернути увагу на те, що повторність цього злочину (частина друга статті 182 КК України) може полягати у найрізноманітніших поєднаннях злочинів, передбачених частиною першою статті 182 КК: вони можуть бути закінченим та незакінченим, вчинені особисто чи у співучасті. Для статті 182 КК України характерне повторність тотожних злочинів. Стосовно повторності тотожних злочинів існують наступні погляди: 1) Ю.В. Баулін заявляє, що під повторність тотожних злочинів слід розуміти вчинення особою двох чи більше одиничних злочинів, які містять ознаки одного й того ж складу злочину [7, с. 227]; 2) О.М. Шармар стверджує, що «повторність тотожних злочинів утворюють злочини, що містять ознаки того самого складу злочину. Обидва злочини, що утворюють таку повторність, охоплює одна стаття КК, у якій встановлена відповідальність за повторне вчинення злочину» [5, с. 105]. Зазначені погляди дають нам можливість запропонувати визначення повторності тотожних злочинів: «повторність тотожних злочинів слід розуміти як неоднчасне вчинення особою (групою осіб) двох чи більше одиничних злочинів, які містять ознаки одного й того ж складу злочину, коли обидва злочини, що утворюють таку повторність, охоплює одна стаття КК України».

Щодо кваліфікуючої ознаки злочину, передбаченої частиною другою статті 182 КК України, «ті самі дії ... якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи» в примітці до цієї статті зазначено, що під істотною шкодою, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, у цій статті слід розуміти таку, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [2].

У відношенні кваліфікуючої ознаки злочину, передбаченого частиною другою статті 182 КК України, «ті самі дії ... якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободи та інтереси особи» існують такі позиції фахівців: 1) М.К. Гнетнев, О.М. Готін, М.В. Мазур заявляють, що «наявність істотної шкоди слід з'ясовувати в кожному конкретному випадку залежно від обставин, оскільки це поняття є оціночним. Шкода, яка полягає в заподіянні матеріальних збитків, згідно з приміткою до статті 182 КК вважається істотною, якщо вона в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» [8, с. 189]; 2) І.О. Зінченко стверджує, що шкода, яка полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається істотною, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [9, с. 146]; 3) М.І. Мельник переконує, що «істотна шкода може мати матеріальний або інші характер. Згідно з приміткою до цієї статті істотною шкодою, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» [10, с. 495].

Аналіз поглядів М.К. Гнетнева, О.М. Готіна, М.В. Мазур, І.О. Зінченка, М.І. Мельника на таку кваліфікуючу ознаку злочину, передбаченого частиною другою статті 182 КК України, як «ці самі дії ... якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересом особи» дає нам

можливість виокремити наступні позитивні положення: 1) наявність істотної шкоди слід застосовувати в кожному конкретному випадку залежно від обставин справи, оскільки це поняття є оціночним; 2) істотна шкода може мати матеріальний або інший характер; 3) шкода, яка має матеріальний характер, буде істотною, якщо вона в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

У відношенні істотної шкоди нематеріального характеру у частині другій статті 182 КК України слід зазначити, що вона тут не диференційована. У той же час слід враховувати й те, що в диспозиції частини другої статті 182 КК шкоду нематеріального характеру слід розуміти виходячи із диспозицій, а також із змісту примітки. Зазначається, що якщо така шкода полягає у заподіянні матеріальних збитків, то вона вважається істотною, якщо в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Тобто, законодавець формує істотну шкоду нематеріального виміру як категорію оціночну. Шкода, яка полягає у заподіянні матеріальних збитків (виключно майновий характер), включає: а) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або повинна зробити для відновлення свого порушеного права на недоторканність приватного життя (тобто реальні збитки); б) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право на недоторканність приватного життя не було порушено (упущена вигода). Стосовно того, як має вирішуватися питання про істотність шкоди нематеріального характеру, в юридичній літературі існують наступні погляди: 1) М.І. Мельник зазначає, що «питання про істотність шкоди нематеріального характеру вирішуються органом досудового слідства, прокурором або судом з урахуванням конкретних обставин справи і в межах своєї компетенції. Зокрема, істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу і особисту недоторканність тощо). Істотна шкода у вигляді порушення конституційних прав та свобод людини і громадянина може полягати в суттєвому їх обмеженні, забороні їх реалізовувати відповідно до закону тощо» [11, с. 1047]. 2) В.І. Тютюгін стверджує, що «в пунктах 3 і 4 примітки до статті 364 КК України законодавче визначення істотної шкоди розкривається лише стосовно тих випадків, коли ці наслідки пов'язані із заподіяння матеріальних збитків. Але це зовсім не означає, що ці злочини не можуть спричинити і наслідки нематеріального характеру. Можливість спричинення останніх прямо впливає зі змісту диспозицій частини першої статті 364, статтею 364-1, 365, 365-2 і 367 КК України, у яких наслідки визначаються як заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян. Отже, такі наслідки не можуть обмежуватися спричиненням лише матеріальних збитків, бо зазначені в законі відповідні права, свободи та інтереси не можуть бути зведені тільки до суто майнових, і тому шкода може бути визнана істотною, якщо порушуються не тільки майнові, а й інші права, наприклад, основні конституційні права і свободи людини і громадянина (у нашому випадку право на недоторканність приватного життя — В.В. Матвійчук). Це свідчить, що зміст тих наслідків, які

можуть бути спричинені внаслідок заподіяння ... злочинів, розкривається далеко не у повному обсязі» [12, с. 502]. Питання про істотність шкоди, яка полягає в заподіянні наслідків нематеріального характеру, вирішуються в кожному окремому випадку з урахуванням обставин конкретного кримінального провадження, бо в таких ситуаціях істотна шкода є оціночним поняттям [12, с. 502].

Аналіз поглядів М.І. Мельника, В.І. Тютюгіна на істотну шкоду нематеріального характеру свідчать, що вони не суперечать один одному, а також є достатньо обґрунтованими, а тому нами сприймаються і можуть бути повністю перенесені на положення, що стосується істотної шкоди як наслідку, передбаченого частиною другою статті 182 КК України. У цьому сенсі стосовно предмета нашого дослідження потрібно акцентувати увагу на тому, що «загально-визнаним в міжнародному праві, фундаментальним правом людини, зокрема, є право на недоторканність приватного життя особистої і сімейної таємниці...» [13, с. 710].

Положення, що стосуються прав, свобод та інтересів, розкриті нами при розгляді предмета та об'єктивної сторони злочину, передбаченого статтею 182 КК України, а тому ми не будемо зосереджувати на цьому увагу у рамках цієї статті. При вирішенні істотної шкоди нематеріального характеру потрібно врахувати: 1) ступінь негативного впливу протиправного діяння на суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони особистого і сімейного життя особи; 2) характер завданої матеріальної шкоди цим відносинам; 3) розмір моральної шкоди тощо.

Важливо звернути увагу на те, що злочин, передбачений частиною другою статті 182 КК, вчинений за ознакою «ті самі дії, вчинені повторно», відноситься до діянь з формальним складом і обов'язковою ознакою об'єктивної сторони такого злочину є ці самі дії, вчинені повторно. Натомість злочин, передбачений цією частиною статті за ознакою «ті самі дії ... якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи», вважається закінченим з моменту настання (заподіяння) зазначених у законі наслідків, що повинні перебувати у причинному у зв'язку із вчиненнями особою діянь. Тому в цьому випадку обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього злочину є: дії; наслідки у вигляді істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи; необхідний причинний зв'язок між діями суб'єкта злочину і наслідками, що настали.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна дійти таких висновків.

1. Повторність злочинів — це такий вид множинності злочину, при якому особа (група осіб) не одночасно вчиняє два або більше одиничних злочини, що передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України і статтею, за якою кваліфікуються наступний злочин, а також вчинення попереднього злочину, зазначеного як кваліфікуюча ознака (при цьому не має значення, чи засуджувала ця особа за раніше вчинений злочин).

2. Повторність тотожних злочинів слід розуміти як неоднчасне вчинення особою (групою осіб) двох чи більше одиничних злочинів, які містять ознаки одного й того ж складу злочину, коли обидва злочини, що утворює таку повторність, охоплює одна стаття КК України.

3. Позитивними положеннями щодо істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи в існуючих поглядах є такі: а) наявність істотної шкоди слід застосовувати в кожному конкретному випадку залежно від обставин справи, оскільки це поняття щодо нематеріального його виміру є оціночним; б) істотна шкода може мати матеріальний або інший характер; в) істотною буде шкода, коли вона має матеріальний характер, якщо вона в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

4. В існуючих публікаціях стосовно істотної шкоди нематеріального характеру, що стосується злочину, передбаченого частиною другою статті 182 КК України, відсутні розробки.

5. При вирішенні істотної шкоди нематеріального характеру потрібно враховувати: ступінь негативного впливу протиправного діяння на суспільні відносини, що забезпечують умови з охорони особистого і сімейного життя особи; характер завданої матеріальної шкоди цим відносинам; розмір моральної шкоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Благов Е.В.* Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекцій] / Е.В.Благов. — М. : Юрлит-информ, 2012. — 344 с.

2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.

3. Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 (зі змінами і доповненнями, внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України № 18 від 10.12.2004, № 8 від 12.06.2009, № 11 від 06.11.2009) // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. — [2-ге видання]. — К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. — С. 68—85.

4. *Семенюк О.О.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / О.О. Семенюк // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.] ; За заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея ; НАВС. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 369—414.

5. *Шармар О.М.* Повторність, сукупність та рецидив злочинів / О.М. Шармар // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко [та ін.] ; За заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея ; НАВС. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 104—114.

6. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 04.06.2010 // Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. — [2-ге видання]. — К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. — С. 38—45.

7. *Баулін Ю.В.* Повторність, сукупність та рецидив злочинів / Ю.В. Баулін // Кримінальне право України : Загальна частина : Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін. ; За ред. Сташиса В.В., Тація В.Я. — 4-е вид., перероб. і доповн. — К. : Право, 2010. — С. 258—287.

8. *Гнетнев М.К.* Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / М.К. Гнетнев, О.М. Готін, М.В. Мазур // Кримінальне

право (Особлива частина): Підручник; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. — [2-ге видання]. — К.: «ВД» Данор», 2013. — С. 156—212.

9. *Зінченко І.О.* Злочини проти інших особистих прав і свобод людини і громадянина / І.О. Зінченко // Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. і допов. — К.: Право, 2015. — С. 140—148.

10. *Мельник М.І.* Коментар до ст. 182 КК України / М.І. Мельник /// Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., переробл. і допов. — К.: Юридична думка, 2012. — С. 492—495.

11. *Мельник М.І.* Коментар до статей 364, 365, 366—368, 369, 370 / М.І. Мельник // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. — 9-те вид., переробл. і допов. — К.: Юридична думка, 2012. — С. 1045—1092.

12. *Тютюгін В.І.* поняття, ознаки і види злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / В.І. Тютюгін // Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. — 5-те вид., переробл. і допов. — К.: Право, 2015. — С. 496—513.

13. *Шемчушенко Ю.С.* Права людини / Ю.С. Шемчушенко // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. — Т. 4. — К.: Укр. енциклопедія, 2002. — С. 710.

REFERENCES

1. *Blagov E.V.* Obshhaja chast' ugolovnoho prava v 20 lekcijah: [kurs lekcij] / E.V. Blagov. — M.: Jurlit-inform, 2012. — 344 s.

2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 20001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25—26. — St. 131.

3. Pro praktyku pryznachennia sudamy kryminalnoho pokarannia: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 7 vid 24.10.2003 (zi zminamy i dopovnenniamy, vnesenymy postanovamy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 18 vid 10.12.2004, № 8 vid 12.06.2009, № 11 vid 06.11.2009) // Postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy u kryminalnykh spravakh. — [2-he vydannia]. — K.: Alerta; TsUL, 2011. — S. 68—85.

4. *Semeniuk O.O.* Zlochyny proty vyborchych, trudovykh ta inshych osobystykh prav i svobod liudyny i hromadianyna / O.O. Semeniuk // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; Za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia; NAVS. — K.: Yurinkom Inter, 2016. — S. 369—414.

5. *Sharmar O.M.* Povtornist, sukupnist ta retsydyv zlochyniv / O.M. Sharmar // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; Za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia; NAVS. — K.: Yurinkom Inter, 2016. — S. 104—114.

6. Pro praktyku zastosuvannia sudamy kryminalnoho zakonodavstva pro povtornist, sukupnist i retsydyv zlochyniv ta yikh pravovi naslidky: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 7 vid 04.06.2010 // Postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy u kryminalnykh spravakh. — [2-he vydannia]. — K.: Alerta; TsUL, 2011. — S. 38—45.

7. *Baulin Yu.V. Povtornist, sukupnist ta retsydyv zlochyniv / Yu.V. Baulin // Kryminalne pravo Ukrainy : Zahalna chastyna : Pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, L.M. Kryvochenko ta in. ; Za red. Stashysa V.V., Tatsiia V.Ya. — 4-ie vyd., pererob. i dopovn. — K. : Pravo, 2010. — S. 258–287.*

8. *Hnietniev M.K. Zlochyny proty vyborchyykh, trudovykh ta inshykh osobystykh prav i svobod liudyny i hromadianyna / M.K. Hnietniev, O.M. Hotin, M.V. Mazur // Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna) : Pidruchnyk ; za red. O.O. Dudorova, Ye.O. Pysmenskoho. — [2-he vydannia]. — K. : «VD» Danor», 2013. — S. 156–212.*

9. *Zinchenko I.O. Zlochyny proty inshykh osobystykh prav i svobod liudyny i hromadianyna / I.O. Zinchenko // Kryminalne pravo Ukrainy : Osoblyva chastyna : Pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. ; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., pererobl. i dopov. — K. : Pravo, 2015. — S. 140–148.*

10. *Melnyk M.I. Komentar do st. 182 KK Ukrainy / M.I. Melnyk // // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ; Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd., pererobl. i dopov. — K. : Yurydychna dumka, 2012. — S. 492–495.*

11. *Melnyk M.I. Komentar do statei 364, 365, 366–368, 369, 370 / M.I. Melnyk // // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ; Za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. — 9-te vyd., pererobl. i dopov. — K. : Yurydychna dumka, 2012. — S. 1045–1092.*

12. *Tiutiuhin V.I. poniattia, oznaky i vydy zlochyniv u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazanoi z nadanniam publicznykh posluh / V.I. Tiutiuhin // Kryminalne pravo Ukrainy : Osoblyva chastyna : Pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. ; za red. prof. V.Ya. Tatsiia, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., pererobl. i dopov. — K. : Pravo, 2015. — S. 496–513.*

13. *Shemchushenko Yu.S. Prava liudyny / Yu.S. Shemchushenko // Yurydychna entsyklopediia: V 6 t. / Redkol. : Yu.S. Shemchushenko (holova redkol.) ta in. — T. 4. — K. : Ukr. entsyklopediia, 2002. — S. 710.*

Матвійчук В.В. Кваліфікуючі ознаки злочину порушення недоторканності приватного життя (частина 2 статті 182 Кримінального Кодексу України)

У статті досліджено кваліфікуючі ознаки злочину порушення недоторканності приватного життя. У роботі з'ясовуються загальнотеоретичні положення, що стосуються кваліфікуючих і обтяжуючих обставин. Автор визначається з такими кваліфікуючими ознаками злочину, передбаченими частиною 2 статті 182 Кримінального кодексу України, як: повторність та істотна шкода. Зроблено висновки стосовно кваліфікуючих ознак названого злочину.

Ключові слова: кваліфікуючі ознаки злочину, потворність, істотна шкода, повторність тотожних злочинів.

Матвейчук В.В. Квалифицирующие признаки преступления нарушение неприкосновенности частной жизни (часть 2 статьи 182 Уголовного кодекса Украины)

В статье исследуются квалифицирующие признаки преступления нарушение неприкосновенности частной жизни. В работе выясняются общетеоретические положения, касающиеся квалифицирующих и отягощающих обстоятельств. Автор определяется с такими квалифицирующими признаками преступления, предусмотренными частью 2 статьи 182 Уголовного кодекса Украины, как: повторность и

существенный вред. Сделаны выводы относительно квалифицирующих признаков указанного преступления.

Ключевые слова: квалифицирующие признаки преступления, повторность, существенный вред, повторность тождественных преступлений.

Matviychuk V. The Constituent Elements of a Crime of Violation of Inviolability of Private Life (Part 2, Article 182 of the Criminal Code of Ukraine)

The article deals with the matter of the constituent elements of a crime of violation of inviolability of private life. The general theoretical issues regarding the constituent elements and aggravating circumstances are analyzed. The author defines the following constituent elements of a crime, stated in Part 2, Article 182 of the Criminal Code of Ukraine: repetition and significant damage. The conclusions regarding the constituent elements of the mentioned crime are suggested.

Keywords: *Constituent Elements of a Crime; Repetition; Significant Damage; Repletion of Comparable Crimes*

Стаття надійшла до редакції: 04.10. 2017.

УДК 343: 349,6 (477)

I. Khar

THE BACKGROUNDS AND GENESIS OF A PERPETRATOR OF A CRIME DURING THE FIFTH–EIGHTS STATE-BUILDING PERIODS ACCORDING TO THE CRIMINAL LEGISLATION IN THE TERRITORY OF UKRAINE

I.O. Xarʹ

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ВИТОКИ ТА ГЕНЕЗА СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ В П'ЯТОМУ–ВОСЬМОМУ ПЕРІОДАХ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються витоків та генези суб'єкта злочину на теренах України в п'ятому – восьмому періодах має важливе значення для теорії кримінального права, а тому потребує належного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемами, що стосуються суб'єкта злочину, займалися такі вчені, як: В.Г. Павлов, В.К. Матвійчук, В.С. Бунян, А.А. Рожков та ін.

Проте до цього часу ці питання не знайшли свого належного дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні витоків та генези суб'єкта злочину в п'ятому – восьмому періодах за кримінальним законодавством на теренах України.

Основні результати дослідження. Як нами вже зазначалося в попередній статті, що Соборное уложение 1649 р. на теренах України в четвертому періоді розвитку суспільства і державності не діяло. Проте в *п'ятому періоді* (XVIII – початок XIX ст.), який дістав назву «Під імператорською владою» (для кримінально-правової охорони це був третій період), чинність Соборного уложення отримала поширення на території України [1, с. 37]. З кінця XVIII Україна стала звичайною провінцією Російської царської імперії. Це підтверджується створенням різних державних структур, які виконували волю царизму, як це свідчили науковці Росії: В. Зуєва, П. Шплікова, М. Погодіна, та іноземні вчені: М. Брюн, Г. Вотрен та ін. [2, с. 178–221]. Згідно з приписами

Уложення 1649 р. суб'єктом злочину міг бути як підданий незалежно від соціальної приналежності, так й іноземець [3, с. 192]. При цьому в силу прямого припису Уложення «приезжих иноземцев, и всяких прибылых людей, которые в Московском государстве будут, тем же судом судити и расправу делати по Государеву указу» (X, I), іноземці, не володіючи дипломатичним імунітетом, відповідали за злочини нарівні з росіянами [3, с. 192]. Згідно із ст. 1 глави першої Уложення богохульство каралося кваліфікованою смертною карою — через спалення, незалежно від того, чи являвся богохульник православним або іновірцем [4, с. 85]. За умовчування про державні злочини особа піддавалася смертній карі. У главі 2 ст. 6 Уложення говорилося: «А жены будет и дети таких изменников про ту их измену ведали, и их потому же казнити смертию» [4, с. 68]. Це може свідчити, що такі особи були суб'єктами цього злочину. При цьому слід зазначити, що одним з різновидів злочинів проти держави являлося «воровство», тобто повстання, заколот або скоп, спрямованих проти представників державної влади, які супроводжувалися погромами їх будинків і майна. Такі особи визнавалися державними злочинцями, називалися «ворами» і підвергалися смертній карі. У гл. 22 ст. 13 зазначалося: «А которые воры чинят в людях смуту и затевают на многих людей своим воровским умышлением затейные дела: и таких воров за такое воровство казнити смертию» [4, с. 249]. До «воровских дел» виносилися і злочини порядку управління: виготовлення підробних печаток, листів і фальшивих грошей, за які також передбачалася смертна кара [4, с. 91]. Тут можна говорити про такого суб'єкта, як «вор». Проте в Уложенні прямо про суб'єкт злочину практично нічого не говориться, але видно, що таким може бути лише людина (фізична особа). Слід погодитися з В. Г. Павловим, «що встановлені вікові характеристики злочину і ознаки, зв'язані з осудністю, званням, до якого належав злочинець, чин, який він мав, враховувалися при призначенні йому покарання» [5, с. 32].

Важливо звернути увагу на те, що в Соборному Уложенні 1649 року, як в оптичному фокусі, поєдналися підсумки законодавства, що йому передувало, воно достатньо довго продовжувало лежати «наріжним» каменем в основі законодавства, аж до видання «Свода законов Российской Империи» [6, с. 3—4]. Видання Уложення 1649 року не могло зупинити розвиток законодавства не тільки в силу руху юридичного життя, але й тому, що воно являлося зведенням значно неповним. Тому в усіх царюваннях, починаючи Петра I і закінчуючи Миколою I, йде постійна низка спроб звести в одне ціле всі різно-рідні закони, узгодити їх з Уложенням 1649 року, кодифікувати їх або ж замінити новими законоположеннями, статутами. До спроби перенести на терени імперії іноземні закони чи у вигляді простого перекладу, чи у вигляді переробки, узгодженні з вітчизняними узаконеннями, відносився перш за все Артикул воїнський Петра I 1716 р. 30 березня (1715 р. 26 квітня) [7, с. 314—393]. Хоча цей Артикул за призначенням своїм відносився до людей «ратних», але він був по губерніям і канцеляріям для керівництва при вирішенні справ загальних, при цьому він не відміняв Уложення Олексія Михайловича, а повинен був застосовуватися одночасно з ним [8, с. 91—92]. Таким чином, окрім спеціального суб'єкта — військовослужбовця, мова, в даному випадку, може йти про загального суб'єкта злочину, наприклад за злочини проти релігії [8, с. 92].

У відповідності з главою XV Артикулу Воїнського 1715 р. «О сдаче крепостей, капитуляции и акордах с неприятелем» колективну кримінальну відповідальність могли нести цілі військові підрозділи і навіть колеги. Так, зокрема, в арт. 117 указується, що полк або роту «дерзнувши без ведома и указа государя и его фельдмаршала заключить с неприятелем соглашение или объявить капитуляцию, надлежит лишить чести, пожитков и живота, а рядовых каждого десятого по жребии повесить, остальных же виновных жестоко шпицруентами наказать» [7, с. 348]. Якщо в артикулі 117 говориться про злочин, вчинений цілим воїнським підрозділом, тобто йдеться про колективну кримінальну відповідальність, яка властива, як правило, юридичній особі, то в арт. 118 встановлюється й індивідуальна кримінальна відповідальність, зокрема, у відношенні офіцерів або тих, хто здав фортецю без крайньої необхідності: «Кто из офицеров, которому команда в крепости поверена, оное место без крайней нужды сдаст и оставит, оный имеет чести, пожитков и живота лишен быть...» [7, с. 348–349; 5, с. 33–34].

Слід погодитися з думкою В. Г. Павлова, що в кримінальному законодавстві епохи царювання Петра I – і у Воїнських артикулах, і в Указі від 25 січня 1715 р. «О подметных письмах» та інших законодавчих актах – дуже мало інформації про суб'єкт злочину [5, с. 34]. Так, в арт. 195 Воїнського статуту зазначається: «кто в лишении ума воровство учинит, или вор будет младенец», то покарання умалюється або не застосовується [7, с. 363]. Проте, тут вік, «младенца» у законі не називається, а тому така обставина утруднює можливість визначити, з якого віку така особа, як «младенець» звільняється від кримінальної відповідальності за вчинений злочин. Хоча в цьому артикулі говориться про особу, яка «лишенная ума воровство учинит», звільняється від відповідальності, але щодо неосудності з цього положення зрозуміти про неосудність неможливо. Також відсутня конкретність і визначеність стосовно вікових особливостей суб'єкта злочину, зокрема, в імператорських Указах 1742 р. 1756 р., 1766р.. Так, за описанням П. Гуляева, малолітні злочинці замість смертної кари і «кнути» каралися плітями, відсилалися в монастирі під караул і покаюння, й при наявності малої вини били їх різками в залежності від винуватості і віку [9, с. 34]. Указом імператриці Єлизавети Петрівни, відзначала В. В. Єсіпова, було визначено осіб молодше сімнадцяти років, які вчинили тяжкі злочини, представляти в Сенат, та з ними розбиралися по мірі їх вини, а малолітніх, які вчинили злочини від 10 до 15 років, карали різками [10, с. 141]. Це положення знайшло відображення у подальшому в Указах Катерини II, зокрема, в зведенні законів Російської Імперії 1832 р., в якому були встановлені правила про покарання, що застосовувалися до малолітніх злочинців [11, с. 23].

Важливо акцентувати увагу на тому, що у відповідності із ст. 126 Зведення законів 1832 р. кримінальні справи про малолітніх, які не досягли сімнадцятилітнього віку і вчинили тяжкі злочини, представлялися «Правительствующему Сенату», який вирішував їх на свій угляд, а за злочини менш тяжкі, але які заслуговували на тілесні покарання, малолітні без представлення в Сенат за рішенням «Советных судов» і Кримінальних палат підлягали покаранню у віці від 10 до 15 років – різками; від 15 до 17 років –

плітьми; до 10 — віддавалися для покарання батькам, діти кріпосних людей віддавалися поміщику (малолітнім вчинення злочинів у вину не вмінялося) [12, с. 42].

На підставі викладеного вище можна зробити висновок, що мінімальним віком кримінальної відповідальності було досягнення особою 10 років. Разом з тим не визнавалася суб'єктом злочину особа, що вчинила діяння в неосудному стані. Зокрема, в ст. 136 Зведення законів 1832 р. зазначено: «Преступление, вчиненное в безумии и сумасшествии, не вменяется в вину, когда действительность безумия или сумасшествия доказана будет с достоверностью и порядком для сего в законах установленном» [12, с. 46].

Зведення законів 1832 р., з моменту вступу в силу 1 січня 1835 р. стало єдиним, безпосереднім джерелом російського права.

Шостий період охоплює середину XIX ст. — початок XX ст. (для кримінально-правової охорони це четвертий період). Зведення законів кримінальних, віднесене до тому XV, мало багато недоліків. Тому одразу за виданням зведення почалися роботи по його виправленню. Прийняте у 1845 році нове Уложення про покарання кримінальні і виправні підвело підсумок майже двохвіковому періоду кодифікаційних робіт. Саме в цей період сформувалися і отримали законодавче закріплення поняття «суб'єкт злочину», осудність, вік, настання кримінальної відповідальності. Великий вклад у розвиток цих понять внесли Сперанський, Мордвінов, Куніцин, Солонцев, Чебишев-Дмітрієв, Духовський та ін..

Притягнення до кримінальної відповідальності неживих предметів і тварин було визнано неприпустимим. У відповідності зі ст. 144 Уложення суб'єктом злочину визнавалася фізична осудна особа, яка досягла 10 років, хоча в цьому нормативному акті залишилася ст. 530, що передбачала відповідальність єврейського «общества», якщо там сховався військовий біженець із євреїв, і ст. 985, за якою каралося «общество» за те, що воно вдруге відпустило особу, викриту у жебракуванні [13, с. 620]. У відповідності зі ст. 143 цього Уложення діти у віці від 7 до 10 років не підлягали повному в законі покаранню, але віддавалися батькам і благонадійним родичам для суворого за ними нагляду для виправлення і перевиховання [13, с. 620]. Покарання ж, яке застосовується до осіб, які вчинили злочин у віці від 10 до 14 років, при цьому пом'якшується [13, с. 620]. Неповнолітні у віці від 14 до 21 року відповідно до ст. 145 Уложення, підлягали тим же покаранням, що і дорослі злочинці, але з деяким пом'якшенням покарання [13, с. 621]. Тут важливо акцентувати увагу на тому, що кримінальна відповідальність, хоча і настає з 10-річного віку за вчинення злочину, але в повному обсязі злочинець може нести відповідальність за законом тільки при досягненні ним повноліття, тобто коли йому виповнилося 21 рік [13, с. 621]. Такі ж вікові критерії, що дозволяли вирішувати питання притягнення особи до кримінальної відповідальності і покарання, були передбачені і в Уложенні 1885 р. (статті 94, 137, 138, 139, 140) [14, с. 25, 36–38].

Осудність суб'єкта, як умова здійснення каральної влади держави, стає основою всіх теорій, що визнають підставою караності винного посягання на існуючий правопорядок, і при цьому не тільки тих, які дивляться на покарання

як на плату за вчинене, але й тих, які бачать у цьому прояв доцільної каральної правоохорони, так як тим і відрізняються від інших видів охоронної діяльності держави, що вона викликана не тільки небезпечною або шкідливою, але саме винною діяльністю суб'єкта [15, с. 71]. Таким чином, осудність поряд з встановленням кримінальним законом віком визначає винуватість особи, яка вчинила злочин.

Вчення про осудність як одне із основних питань кримінального права, увібрало в себе прогресивні ідеї зарубіжних країн і специфіку вітчизняного законодавства, знайшло законодавче закріплення в Уложенні 1845 року. Кримінальне право виходило з того заснованого на суті людської природи положення, що будь-яка фізична особа не тільки передбачається правоздатною, але й дієздатною, що тільки через які-небудь особливі фізіологічні або патологічні умови окрема особистість виявляється такою, що не має або втратила цю здатність діяти самостійно в сфері юридичних відносин, кримінально відповідати за вчинене, законодавство зосередило свою увагу на негативній стороні питання на визначенні умов і ознак неосудності, на встановленні й визначенні тих різних станів і видозмінненні людського організму, при яких людина втрачає здатність до інкримінування. У ст. 98 Уложення давався детальний перелік станів, що виключає здатність до інкримінування, відносячи сюди: дитинство до 7 років, безумство від народження, божевілля, хвороба, що доводить несамовитості й безпам'ятства, лунатизм, глухонімота, одряхління [15, с. 193]. У ст. 101 Уложення зазначається, що неосудна особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, не визнається суб'єктом злочину: «Преступление или проступок, учиненные безумным от рождения или сумасшедшим, не вменяются им в вину, когда нет сомнения, что безумный или сумасшедший, по состоянию своему в то время не мог иметь понятия о противозаконности и о самом свойстве своего деяния» [15, с. 193]. Проте особа, яка в неосудному стані вчинила вбивство, підпал або замах на вбивство, а також посягнула на своє власне життя, то в цьому випадку неосудна особа заключається до будинку душевнохворих [15, с. 193].

Законодавчі реформи, що почалися зі вступу на престол Імператора Олександра II, вимагали більш повного перегляду Уложення. Закони про кримінальну відповідальність вносилися, зазвичай, але значна їх кількість та суттєві їх зміни, внесені в редакцію великої кількості статей, вимагали нового видання. 18 листопада 1898 р. була утворена особлива комісія під головуванням сенатора Таганцева для створення (складання) додаткових до проекту Кримінального Уложення узаконень, тобто узгодження з ними всіх інших частин зведення законів. 10 лютого 1903 року проект був заслуханий на загальному зібранні Державної ради, а 22 березня відбулося затвердження Кримінального Уложення. Нове Кримінальне Уложення 1903 р. з точки зору технічної було на значно більш високому рівні, чим старе російське законодавство. Воно відповідало сучасним йому Кримінальним кодексам інших країн і проіснувало до 1917 року.

Кримінальне Уложення від 22 березня 1903 року явилось важливою подією в суспільно-політичному житті Царської Росії, хоча воно і не повністю

було прийняте. У цьому значний розвиток отримало і поняття суб'єкта злочину, хоча за Кримінальним Уложенням прямо не вживався термін «суб'єкт злочину», останнім виступала фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність [16, с. 38]. Кримінальне Уложення 1903 р. знову закріпило вік настання кримінальної відповідальності з 10 років. Не являлася суб'єктом злочину в цьому Уложенні особа, яка не досягла 10-річного віку, так як вона вважалася малолітньою і не могла в повному обсязі усвідомлювати вчинене [5, с. 39]. У ст. 40 Глави Першої Кримінального уложення закріплено: «Не вменяється в вину преступное деяние, учинённое несовершеннолетним не достигшим десяти лет» [17, с. 22]. На такій же позиції знаходиться В.Г. Павлов, стверджуючи, що такі особи не можуть притягуватися до кримінальної відповідальності, але вони можуть бути віддані під нагляд батькам або іншим особам, що виявили на це згоду, або могли поміщуватися у виховні заклади [5, с. 39].

Важливо акцентувати увагу на тому, що простий перелік станів, що виключав кримінальну відповідальність, який був застосований Уложенні 1845 року, мав низку істотних недоліків: 1) упускалися окремі ненормальні психічні стани, що усували осудність; 2) спроба законодавця сформулювати окремі ненормальні психічні стани при далеко недосконалому стані психіатричної науки могли та можуть призвести до вживання таких термінів, які могли ускладнювати підведення під закон окремих життєвих випадків неосудності [18, с. 32]. Це зумовило те, що в новому Кримінальному Уложенні 1903 року було прийнято правило неосудності, яке містило в собі два елементи (критерії): психологічний критерій і перелік умов, що усувають осудність. На переконання М.С. Таганцева психологічний критерій, заснований на понятті кримінальної винуватості і її елементах, мав таке формулювання: «не інкримінується у вину злочинне діяння, вчинене особою, яка не могла під час учинення діяння розуміти властивості або значення ним вчинюваного або керувати своїми поступками» [11, с. 153].

Слід звернути увагу на те, що практика визначення кримінально-правової осудності людини (здатності її бути відповідальною за вчинене діяння) відбувалася через протилежне поняття неосудності і визначення відповідного віку особи, з якого можлива кримінальна відповідальність і збереглася у всіх пізніших положеннях. Виходячи зі змісту ст. 39 Кримінального Уложення 1908 р. можна стверджувати, що осудність визначалася за допомогою таких елементів психічної діяльності людини як інтелектуального та вольового її моментів, коли особа усвідомлювала свої дії та бажала вчинити такі дії. У цьому сенсі слід погодитися з твердженням, яке є в юридичній літературі, що за Уложенням умовою осудності є саме здатність особи усвідомлювати вчинені нею діяння, а також могла керувати своїми поступками [5, с. 40].

Крім загального визначення неосудності особи Кримінальне Уложення 1903 р. містило вичерпний перелік основних причин неосудності особи (хворобливий розлад душевної діяльності; несвідомий стан; розумова нерозвиненість, спричинена від тілесного недоліку або хвороби) (ст. 39).

У відповідності зі ст. 41 Уложення «не інкримінується в вину злочинне діяння, вчинене неповнолітнім від десяти до сімнадцяти років, який не міг

розуміти ... значення вчиненого ним або керувати своїми поступками». Неповнолітні ці можуть бути віддані під відповідальний нагляд батькам або особам, під опікою яких вони знаходяться або іншим благонадійним особам, які дали на те свою згоду, а у випадках учинення тяжких злочинів можуть бути поміщені і у виховно-виправні заклади.

Неповнолітні від чотирнадцяти до сімнадцяти років, що вчинили тяжкі злочини, направляються, переважно у виховно-виправні заклади, а при неможливості помістити в них в особливо пристосовані для неповнолітніх приміщення при тюрмах або арештних будинках.

Неповнолітні жіночої статі, у випадках неможливості помістити їх у виховно-виправні заклади, можуть бути віддані в жіночі монастирі їх віросповідання, якщо по правилам, для цих монастирів установленим особам не заборонено.

Неповнолітні віддані у виховно-виправні заклади, або в особливо пристосовані для них приміщення при тюрмах або арештних будинках, або в монастирі, не можуть бути залишені в цих закладах, приміщеннях або монастирях по досягненню двадцяти одного року» [17, с. 23].

Сьомий період охоплює початок ХХ ст. — 1991 р. (для кримінально-правової охорони це п'ятий період) і має назву «Україна в радянський період». Проблема суб'єкта злочину в кримінальному праві привертала увагу вчених криміналістів як в дореволюційний час, так і в радянський період. У вітчизняному кримінальному праві в цей період існувала позиція, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, тобто людина. На переконання В. Г. Павлова це твердження ґрунтується на єдності об'єктивного і суб'єктивного в природі виникнення злочину як юридичного факту [5, с. 41]. Цей час характеризувався безсистемністю кримінального законодавства.

У кримінальному законодавстві Радянської держави з перших років його існування мала місце тенденція до обмеження кримінальної відповідальності неповнолітніх. Це було викликано тим, що значна кількість правознавців були переконані, що вік, з якого можлива кримінальна відповідальність неповнолітніх, установлювався з врахуванням здатності особи усвідомлювати небезпечність вчиненого [19, с. ; 20, с. 134—218]. Так, Декрет РНК від 14 січня 1918 р. встановив, що «суди і тюремні ув'язнення для малолітніх скасовуються», а справи про неповнолітніх до 17 років, «помічених у справах суспільно небезпечних, підлягають веденню комісії про неповнолітніх» [21]. Це є свідченням того, що кримінальна відповідальність неповнолітніх могла наступати з 17-річного віку. справи про неповнолітніх чоловічої та жіночої статі у віці до 17 років, що вчинили злочини, підлягали розгляду в комісії для неповнолітніх, яка складалася в кількості не менше трьох осіб [22, с. 21].

Видання «Руководящих начал по уголовному праву РСФСР» 1919 р. систематизувало радянські кримінальні закони і в ст. 3 передбачило «неповнолітні до 14 років не підлягають суду і покаранню. До них застосовуються лише виховні міри. Такі ж заходи застосовуються у відношенні осіб перехідного віку 14—18 років, діючих без розуміння» [23]. Положення «Руководящих начал» дозволили інакше підійти до розуміння суті злочинного діяння та чітко зако-

нодавчо закріпити його ознаки. У відповідності із положеннями ст. 13 цих Начал суб'єктом злочину визнавалася особа, яка досягла віку 14-ть років. Декрет РНК від 4 березня 1920 р. визначив, що неповнолітніми є особи, що не досягли 18-річного віку, і коли комісії у справах неповнолітніх установлювали неможливість застосування до них чітких заходів медико-педагогічного впливу, то справа передавалася до народного суду [24].

Важливо звернути увагу на те, що в ст. 17 КК УРСР 1922 р., аналогічно як і в Керівних началах кримінального права РСФСР 1919 року, покаранню не підлягали особи, які вчинили злочин у стані хронічної психічної хвороби або тимчасового розладу психіки чи той, що діяв у стані душевної рівноваги, але до моменту винесення або приведення до виконання вироку захворів на психічну хворобу [25]. Цей загальний підхід до розуміння неосудності зберігся і в цьому Кодексі з дореволюційної кримінально-правової доктрини, проте неосудність визначалася через інтелектуальну складову психічної діяльності особи і при цьому в тексті закону не згадувався вольовий елемент такої діяльності, здатність особи керувати своїми діями. Це може свідчить про законодавчу прогалину першого кодифікованого кримінального закону тогочасної України.

Надто суперечливим було питання дореволюційної правової науки, що мали б робити з особою, яка для вчинення злочину й уникнення покарання умисно довела до стану сп'яніння, в якому втратила можливість усвідомлювати свої дії чи керувати ними. Слід акцентувати увагу на тому, що ця проблема отримала вирішення у тексті першого КК УРСР 1922 року. Так, у ч. 2 ст. 17 цього систематизованого нормативного акту зазначалося, що звільнення від покарання за неосудністю не розповсюджувалося на осіб, які привели себе в стан сп'яніння для вчинення злочину [25, с. 454]. Це нормативне положення збереглося й у тексті КК УРСР 1927 року. Крім того, КК УРСР 1922 року передбачав застосування медичних заходів соціального захисту, але не визначав підстав для їхнього застосування і не містив приписів про те, що ці заходи соціальної оборони застосовуються лише судом. Також перші кримінальні кодекси УРСР не розрізняли текстуально медичні заходи кримінально-правового характеру, які застосовувалися до неосудної небезпечної особи, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, від заходів примусового лікування осудних осіб, алкоголіків, осіб, хворих епідеміологічно небезпечними хворобами, зокрема, туберкульозом, сифілісом і т. ін., що призначалися судом разом з відповідним покаранням за конкретний злочин.

Стаття 18 КК УРСР 1922 року передбачала, що «покарання не застосовується до малолітніх до 14 років, а також до всіх неповнолітніх від 14 до 16 років, у відношенні яких визнано можливим обмежитися мірами медико-педагогічного характеру» [25, с. 454]. Це є свідченням, на наш погляд того, що КК УРСР 1922 року знизив до 16 років вік неповнолітніх, до яких переважно повинні застосовуватися міри медико-педагогічного впливу, враховуючи відсутність в державі та Україні достатньої кількості виховних установ для неповнолітніх [26, с. 106].

Намагання обмежити кримінальну відповідальність неповнолітніх не виключало необхідності при певних умовах посилити їх відповідальність,

оскільки, як свідчить практика того часу, міри, що застосовувалися комісіями у справах неповнолітніх, особливо неповнолітніх старшого віку, в низці випадків були недостатньо ефективними. Тому, постановою IV сесії ВЦІК десятого скликання від 11 листопада 1922 р. внесло зміни в ст. 18 КК, де зазначалося, що міри медико-педагогічного характеру можуть застосовуватися до осіб від 14 до 16 років не комісією, а тільки судом, що у свою чергу посилювало значення цих мір [27]. Ця ж постанова додатково вводила в Кодекс стст. 18 «а» і 18 «б», в яких передбачалося обов'язкове пониження покарання наполовину для неповнолітніх від 14 до 16 років і пом'якшення на одну третину для неповнолітніх від 16 до 18 років (проти вищої межі санкції) [27].

Основні начала кримінального законодавства СРСР і союзних республік 1924 року не визначали віку, з якого могла наступати кримінальна відповідальність. У ст. 8 цього нормативно-правового акту було вказано, що міри медико-педагогічного характеру повинні застосовуватися до малолітніх, а у відношенні неповнолітніх — лише у випадках, коли відповідні органи визнавали неможливим застосування до них покарання [28].

Основні начала не містили приписів, з якого віку могла наставати кримінальна відповідальність за вчинений злочин, але надали вказівку законодавчим органам союзних республік передбачати у спеціально виданих постановах вік осіб, що вчинили злочини, з якого повинна наставати кримінальна відповідальність [28]. Основні начала кримінального законодавства, у ст. 7 передбачали, як і КК УРСР 1922 р., міри медико-педагогічного характеру стосовно до малолітніх [28]. До неповнолітніх ці міри застосовувалися відповідними органами, якщо ними було визнано неможливим застосування до цих осіб мір соціального захисту судово-виправного характеру. У віх інших випадках питання про застосування мір медико-педагогічного характеру вирішувалися через судові органи [28].

Слід звернути увагу на те, що Основні начала відтворювали критерії неосудності КК УРСР 1922 р., що слугувало підставою для звільнення особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності та покарання. Так, згідно ст. 7 Основних начал міри медичного характеру повинні застосовуватися у відношенні осіб, які вчинили злочин в стані хронічної душевної хвороби або ж тимчасово розладу душевної діяльності, а також у випадках, коли особи, знаходячись у такому хворобливому стані, не могли давати собі звіт у своїх діях або керувати ними [28]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що неосудна особа, яка вчинила те чи інше суспільно-небезпечне діяння, що містило ознаки злочину, не може визнаватися суб'єктом злочину. У цьому сенсі слід визнати позитивним кроком здійсненого радянським законодавством визначення неосудності, коли наводився невичерпний перелік хворобливих або інших аномальних станів, які можуть спричиняти неосудність особи, порівняно з Кримінальним уложенням [16, с. 39].

Подальший етап у розвитку кримінального законодавства позначився прийняттям КК УРСР 1927 р., який був уведений в дію 19 червня 1927 р. Що стосується суб'єкта злочину, то в ст. 11 КК УРСР 1927 р. був установлений мінімальний вік настання кримінальної відповідальності — 14 років. Так, судо-

во-поправні заходи соціальної оборони не належить застосовувати до малолітніх до 14 років, що стосовно до них можна застосувати тільки медично-педагогічні заходи [29]. Судово-поправні заходи соціальної оборони до недолітків (неповнолітніх) від 14 до 16 років застосовувалися тільки тоді, коли комісія в справах недолітків визнавала за неможливе застосовувати до них медично-педагогічні заходи (ст. 11 КК) [29]. У тому випадку, якщо комісія в справах недолітків визнає, що до недолітнього праволомця від 14 до 16 років не є можливим застосувати медично-педагогічні заходи, то справу про застосування до цього недолітка судово-поправних заходів або про заміну їх заходами медично-педагогічними розв'язує суд [29]. Слід акцентувати увагу на тому, що медично-педагогічні заходи соціальної оборони застосовувалися до недолітків від 16 до 18 років тільки за постановою суду тоді, коли суд це визнавав за потрібне [29]. Якщо визнається за потрібне, то треба було застосувати до недолітка судово-поправні заходи соціальної оборони на реченець, то межу їх, встановлену в артикулі, де передбачено дану суспільно-небезпечну дію, понижується для недолітка від 14 до 16 років на половину, а для недолітка від 16 до 18 років – на третину, і конкретні заходи соціальної оборони виставляються в цих пониже-них межах (ст. 12 КК) [29].

Таким чином КК УРСР 1927 р. у першопочатковій редакції визнавав суб'єктом злочину тільки особу, яка вчинила суспільно-небезпечне діяння, що досягла 14 років. На відміну від КК УРСР 1922 р., за яким неповнолітні підлягали кримінальній відповідальності з 16 років.

7 квітня 1935 року була прийнята постанова ЦВК РНК СФСР «Про міри боротьби із злочинністю неповнолітніх», яке встановило кримінальну відповідальність з 12 років за вчинення ними крадіжок, тілесних ушкоджень, каліцтв, вбивств або замахів на вбивство тощо [30]. Ці особи визнавалися суб'єктами злочинів і притягувалися до суду із застосуванням усіх видів кримінального покарання. Слід звернути увагу на те, що одночасно була передбачена кримінальна відповідальність у відношенні осіб, які підбурювали або схилили неповнолітніх до вчинення різних злочинів або участі в них [5, с. 48]. 7 липня 1941 р. приймається Указ Президії Верховної ради СРСР, яким дається роз'яснення Верховному Суду СРСР і судам нижчих інституцій, що неповнолітні підлягають відповідальності не тільки за умисні злочини, але й за вчинення їх з необережності [5, с. 49; 31]. Указом Президії Верховної ради СРСР від 10 грудня 1940 р. встановлена кримінальна відповідальність з 12 років також і за дії, що можуть викликати аварію потягів: пошкодження рейок, підкладання під залізничне полотно предметів і т. ін. [32]. Вік, з якого кримінальна відповідальність може настати за інші злочини, не був визначений. За КК УСРР 1927 р. кримінальна відповідальність за всі інші злочини наступала з 14 річного віку.

Після закінчення Другої Світової війни відбулися істотні зміни в кримінальній політиці радянської держави. Відмінялися закони, що діяли в період воєнного часу, намітилася тенденція до пом'якшення кримінальної відповідальності за деякі злочини [5, с. 51].

Після закінчення другої світової війни відбулись істотні зміни в кримінальній політиці радянської держави: відмінялись закони про кримінальну

відповідальність, що діяли в період воєнного часу; намітилася з 1953 року тенденція на пом'якшення кримінальної відповідальності за окремі злочини; за деякі злочинні діяння кримінальна відповідальність була відмінена [33].

Важливим поступом у розвитку законодавства про кримінальну відповідальність та його інститутів було прийняття Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік [34]. Основи встановили вік кримінальної відповідальності неповнолітніх за всі злочини з 16 років, а за деякі, перераховані в ст. 10 — з 14 років [34]. У відповідності зі ст. 10 Основ 1958 р. суб'єктом злочину вважалася фізична особа, якій до моменту вчинення виповнилося 16-ть років, а за ч. 2 цієї ж статті суб'єктом злочину визнавалася неповнолітня особа у віці 14 років за вчинення убивства, крадіжки, злісного хуліганства, умисного знищення або пошкодження державного або суспільного майна чи особистого майна громадян, що потягли тяжких наслідків, а також умисні злочинні дії, які могли призвести до катастрофи, аварії або інших тяжких наслідків [34].

Слід звернути увагу на те, що в Основах 1958 р. не визнавалися суб'єктом злочину, як і в попередньому законодавстві про кримінальну відповідальність, юридичні особи. Основу знову підвищили мінімальний вік кримінальної відповідальності з 12 до 14 років. Говорячи про те, кого законодавство про кримінальну відповідальність попередніх років визнавало суб'єктом злочину, то необхідно зазначити наступне: 1) що хаотична правотворчість у 1920-ті — початок 1930-х років, зазвичай, спеціально не виділяло юридичних осіб як суб'єктів злочинів; 2) юридичні особи значилися в загальній масі будь-яких організацій, підприємств, установ і т. п. колективів, включаючи куркульські господарства. Там, у прийнятій 12 серпня 1921 року постанові СТО «Основные положения о мерах по восстановлению крупной промышленности и поднятию и развитию производства» вказувалося, що «правління об'єднання (підприємства) несе повну відповідальність за виконання виробничого плану, якості виробів, що випускаються, збереження майна і відповідає за свої дії не тільки в адміністративному порядку, але й також перед судом» [35]. У відповідності з відповідною постановою ВЦВК і РНК СРСР від 21.03.1922 р. за порушення правил залучення населення до робіт у порядку трудової і гужової повинності уїзні і волосні виконками каралися за перевищення влади, спільною постановою НКЮ 1923 р. суб'єктом злочину у сфері трудових відносин були визнані у відповідних випадках відповідальні наймачі — як фізичні, так і юридичні особи [36].

Значні зміни відбулися в радянський період і поняття підсудності. Ст. 14 Керівних начал по кримінальному праву РСФСР 1919 р. містила таке формулювання цього поняття: «суду і покаранню не підлягають особи, що вчинили діяння в стані душевної хвороби або взагалі в такому стані, коли особи що вчинили його не віддавали звіту в своїх діях» [23]. У ст. 11 КК УСРР 1927 р. закріплене більш повне визначення: «від кримінального покарання звільняються особи, що вчинили злочини в стані хронічною душевною хворобою або тимчасового душевної діяльності, або в такому хворобливому стані, коли вони не могли віддавати собі звіт у своїх діях і керувати ними» [29].

Звертає на себе увагу, що Основи 1958 р., що як попереднє радянське законодавство про кримінальну відповідальність, визнавали суб'єктом злочину тільки осудна особа, яка за своїм психічним станом здатна віддати звіт своїм діям і керувати ними [34].

28 грудня 1960 р. був прийнятий КК УРСР 1960 р., який був уведений в дію 1 квітня 1961 р. [37]. Загальний вік кримінальної відповідальності, з якого особа визнавалася суб'єктом злочину в ч. 1 ст. 10 КК УРСР 1960 р. був установлений по досягненню до моменту вчинення злочину 16 років [37]. Проте в ч. 2 цієї статті законодавець розширив перелік злочинів, кримінальна відповідальність за вчинення яких, наступала з 14-річного віку, в порівнянні з відповідним переліком, який був передбачений в ч. 2 ст. 10 Основ 1958 р.. До таких діянь Кодекс відносив: вбивство (статті 93–98); умисне заподіяння тілесних ушкоджень, що спричинили розлад здоров'я (статті 101–104 і ч. 1 ст. 106); зґвалтування (ст. 117); крадіжка (статті 81, 86-1, 140, 223 і 229-2); грабіж (статті 82, 86-1, 141, 223 і 229-2 ч. 3); розбій (статті 86, 86-1, 142, 223 ч. 2 і 229-2 ч. 3); злісне або особливо злісне хуліганство (ст. 206 частини 2 і 3); умисне знищення або пошкодження державного, колективного майна або особистого майна громадян, що спричинило тяжкі наслідки (статті 89 частини 2 і 3 і 145 ч. 2), а також за умисне вчинення дій, які можуть викликати аварію поїзда (ст. 78) [37]. Це свідчить про те, що в країні намітилася тенденція на посилення кримінальної відповідальності за низку нових злочинів.

У відповідності з ч. 1 ст. 14 КК УРСР 1960 р., не звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння [37]. Проте слід погодитися з думкою, що має місце в юридичній літературі, що «такий підхід залишає невирішеним питання, що роботи з особою, яка в стані сп'яніння не могла усвідомлювати свої дії або керували ними? Чи буде співвідноситися із загальним визначенням осудності таке законодавче виключення за ст. 14 КК УРСР 1960 року? Якщо ж людина, перебуваючи у стані сп'яніння, залишалася в стані осудності, то наведене право положення є просто зайвим... навряд чи законодавча редакція кримінальної оцінки злочинного діяння, вчиненого у стані сп'яніння, є вдалою» [16, с. 40]. У відповідності з ч. 2 ст. 14 КК 1960 р. «суд, незалежно від призначення кримінального покарання, може направити на примусове лікування особу, засуджену за злочин, вчинений на ґрунті алкоголізму чи наркоманії. Примусове лікування цих осіб проводиться, залежно від міри кримінального покарання, відповідно у місцях позбавлення волі або в спеціальних медичних закладах» [37]. Також ч. 3 ст. 14 цього Кодексу передбачала, що «в разі вчинення злочину особою, яка зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами і ставить у зв'язку із цим себе і свою сім'ю у складне матеріальне становище, суд, поряд з застосуванням за вчинений злочин покарання не пов'язаного з позбавленням волі, може за клопотанням членів її сім'ї, профспілкової чи громадської організації, прокурора, органу опіки і піклування або лікувальної установи визнати її обмежено дієздатною» [37].

Положення неосудності в КК УРСР 1960 р. практично відтворювало редакцію ст. 11 Основ 1958 р.. Так, за ст. 12 КК 1960 р. «не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного дія-

ня була у стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати своїх дій або керувати ними в наслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану. До такої особи за призначенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру» [37]. У відповідності з ч. 2 ст. 12 цього Кодексу «не підлягає покаранню також особа, яка вчинила злочин в стані осудності, але до винесення судом вироку захворіла на душевну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними. До такої особи за призначенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання вона може підлягати покаранню» [37]. Слід погодитися з таким поглядом, що є в юридичній літературі, що «КК 1960 р. ...не містив критеріїв необхідності застосування до неосудної особи медичних заходів кримінально-правового характеру, і не визначав рівня інтенсивності (суворості) останніх. Зокрема, в КК 1960 р. було відсутнє поняття небезпечності особи та не містилося переліку злочинів. У випадку вчинення цих злочинів до неосудної особи обов'язково застосовуються примусові заходи, як це було зроблено законодавцем у Кримінальному уложенні... невизначеність призвела до зловживань у сфері кримінально-правових заходів медичного характеру та ... виключення суду з процесу вирішення питання... примусового психіатричного лікування в спеціальному режимному медичному закладі... оскільки... суд вирішував лише питання застосування медичних заходів, а не визначав, чи є особа небезпечною, як це визначалося в Кримінальному Уложенні» [16, с. 40].

У КК УРСР 1960 р. відсутнє формулювання осудності, а також критерії осудності, як ознаки суб'єкта злочину, що є однією з підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Слід акцентувати увагу на тому, що з 1961 року кримінальне законодавство спонукає низка суттєвих змін. Ці зміни приймалися відповідними Указами Президії Верховної Ради УРСР. Так, КК 1960 р. було доповнено ст. 214 КК. Зайняття бродяжництвом або попрошайництвом чи ведення іншого паразитичного способу життя. За цією статтею суб'єктом злочину могла бути лише працездатна особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 18-ть років [37].

Восьмий період охоплює 1991 р. по нинішній час (для кримінально-правової охорони це шостий період) і має назву «Україна в період незалежної держави». Сучасний стан проблеми вивчення суб'єкта злочину вирішується в Кримінальному законодавстві наступним чином:

Стаття 18. Суб'єкт злочину. 1. Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність.

2. Спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

3. Службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах держав-

ної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

4. Службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів.

Стаття 19. Осудність. 1. Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними.

2. Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого цим Кодексом, перебувала в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру.

3. Не підлягає покаранню особа, яка вчинила злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню.

Стаття 20. Обмежена осудність. 1. Підлягає кримінальній відповідальності особа, визнана судом обмежено осудною, тобто така, яка під час вчинення злочину, через наявний у неї психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними.

2. Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру.

Стаття 21. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин. Особа, яка вчинила злочин у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин, підлягає кримінальній відповідальності.

Стаття 22. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

1. Кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення злочину виповнилося шістнадцять років.

2. Особи, що вчинили злочини у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років, підлягають кримінальній відповідальності лише за умисне вбивство (статті 115—117), посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги, представника іноземної держави (статті 112, 348, 379, 400, 443), умисне тяжке тілесне ушкодження (стаття 121, частина третя статей 345, 346, 350, 377, 398), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (стаття 122, частина друга статей 345, 346, 350, 377, 398), диверсію (стаття 113), бандитизм (стаття 257), терористичний акт (стаття 258), захоплення заручників (статті 147 і 349), згвалтування (стаття 152), насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (стаття 153), крадіжку (стаття 185, частина перша статей 262, 308), грабіж (статті 186, 262, 308), розбій (стаття 187, частина третя статей 262, 308), вимагання (статті 189, 262, 308), умисне знищення або пошкодження майна (частина друга статей 194, 347, 352, 378, частини друга та третя статті 399), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (стаття 277), угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (стаття 278), незаконне заволодіння транспортним засобом (частини друга, третя статті 289), хуліганство (стаття 296). [38]. Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою проблема суб'єкта злочину взагалі вирішується на законодавчому рівні і в деяких зарубіжних джерелах [39; 40; 41; 42].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна дійти наступного, що спеціальним суб'єктом злочину у відповідності зі ст. 208 КК УРСР 1960 р. також могла бути особа, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 18-ть років, у відношенні якої була передбачена кримінальна відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Крім того, посилюється відповідальність стосовно неповнолітніх. Так, суб'єктом хуліганства стали визнаватися фізичні осудні особи з 16 років, а за злісне (ч. 2 ст. 206) і особливо злісне (ч. 3 ст. 206) хуліганство — особи у віці з 14 років. Крім того, встановлюється кримінальна відповідальність за розкрадання вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин (ст. 223 КК), де передбачена відповідальність 14-річного віку. Також, кримінальна відповідальність з 14-річного віку наступає за вчинення злочину, передбаченого ст. 229-2 КК — розкрадання наркотичних засобів і т.ін..

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: Монографія. / В.К. Матвійчук. — К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2011. — 368 с.

2. *Січинський В.* Чужинці про Україну. / В. Січинський — Львів : Фірма «Довіра», 1992. — 256 с.
3. *Рожнов А.А.* История уголовного права Московского государства (XIV — XVII в.в.) : монография / А.А. Рожнов. — М. : Юрлитинформ, 2012. — 512 с.
4. Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т 3. Акты Земских соборов. — М. : Юрид. лит., 1985. — 512 с.
5. *Павлов В.Г.* Субъект преступления : монография / В.Г. Павлов. — СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. — 318 с.
6. *Загоснин И.П.* Уложение царя и великого князя Алексея Михайловича и Земский сббор. 1648—1649 / И.П. Загоснин. — Казань : тип. Имп. ун-та, 1879. — 80 с.
7. Артикул воинский, 1715 г. Апреля 26 // Российское законодательство X—XX веков. В девяти томах. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма. — М. : Юрид. лит. 1986. С. 314—393.
8. *Шорохов А.П.* К вопросу о применении Воинских артикулов Петра I 1715 г. В общих (гражданских) судах // Актуальные вопросы правоождения в общенародном государстве. — Томск. 1979. — С. 800.
9. *Гуляев П.Н.* Российское уголовное право, составленное из российских государственных узаконений Петром Гуляевым. — М., 1826. — 209 с.
10. *Есипов В.В.* Очерк русского уголовного права. Часть Общая: Преступление и преступники. Наказание и наказуемые / Есипов В.В., проф. Имп. Варш. ун-та. — 2-е изд., пересмотр. — С.-Пб. : Тип. Н. В. Васильева, 1898. — 402 с.
11. *Таганцев Н.С.* Исследование об ответственности малолетних преступников по Русскому праву. СПб., 1871. — 159 с.
12. Свод законов Российской Империи. Законы уголовные. — Т. 15. — СПб., 1832. — 585 с.
13. Полное собрание законов Российской Империи. Собрание перове : С 1649 по 12 декабря 1825 года. В 48 т. — Т. 20. Отд. 1. — СПб., 1830. — 1045 с.
14. *Таганцев Н.С.* Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. 1885 года / Н.С. Таганцев — М. : Книга по Требованию, 2011. — 963 с.
15. Уложения о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. // Российское законодательство X—XX веков. Т. 6. Законодательство первой половины XIX века. — М. : Юрид. лит., 1988. — С. 160—411.
16. *Буняк В.С.* Кримінальне право. Загальна частина. Історико-правове дослідження : монографія / В.С. Буняк. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 224 с.
17. Уголовное уложение. Высочайшее утвержденное 22 марта 1903 г. — С.-Петербургъ. : Сенатская типография, 1903. — 226 с.
18. *Жуковский В.И.* Субъект преступления в уголовном праве России: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. / Владимир Ильич Жуковский. — Ставрополь : 2002. — 165 с.
19. *Люблинский П.И.* Борьба с преступностью несовершеннолетних в детском и юношеском возрасте. Социально-правовые очерки / П.И. Люблинский / — М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1923. — 294 с.
20. *Озерецкий Н.И.* Несовершеннолетние правонарушители (По данным Московского трудового дома) // Преступник и преступность. / Н.И. Озерецкий — М. : Изд-во Мосздравотдела, 1927, Сб. 2. — С. 218—234.
21. О комиссиях для несовершеннолетних : Декрет СНК РСФСР от 14 января 1918 года — 1918. — № 16. Ст. 227
22. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917—1952 гг. / Под ред. : Голяков И.Т. — М. : Госюриздат, 1953. — 463 с.

23. Руководящие начала по уголовному праву РСФСР 1919 г. // СУ РСФСР. — 1919. — № 66. — Ст. 590.

24. О делах несовершеннолетних, обвиняемых в общественно опасных действиях : Декрет СНК РСФСР от 4 марта 1920 г. // СУ РСФСР. — 1920. — № 13. Ст. 83.

25. Уголовный кодекс УССР, 1922 г. : Постановление Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета 23 августа 1922 г. // Михайленко П.П. Борьба с преступностью в Украинской ССР. [В 2-х т.] Авт. Очерка и сост. Сборника документов проф. П. П. Михайленка. Т. 1 — Киев : Министерство охраны общественного порядка УССР. Высш. школа, 1966. — С. 450—496.

26. Орлов В.С. Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов — М. : Госюриздат, 1958. — 260 с.

27. Об изменении и дополнении Уголовного Кодекса РСФСР. Постановление ВЦИК от 11 ноября 1922 г. // Собрание узаконений РСФСР. — 1922. — № 72—73. — Ст. 906.

28. Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и Союзных Республик 1924 г. // СЗ СССР. 1924. — № 24. — Ст. 205.

29. Кримінальний Кодекс УСРР 1927 р. : Постанова ВУЦВК від 6 червня 1927 р., оголошено 27 червня 1927 р. // 36. Уз. УСРР. — 1927. — № 26—27. — Арт. 131.

30. О мерах борьбы с преступностью несовершеннолетних: Постановление ЦИК и СНК СССР от 7 апреля 1935 г. // СЗ СССР. — 1935. — № 19. — Ст. 155.

31. О мерах борьбы с преступностью среди несовершеннолетних: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 7 июля 1941 года «О применении судами Постановления ЦИК и СНК СССР от 7 апреля 1935 г. // Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938 г. — июль 1956 г / под ред. к. ю. н. Мандельштам Ю.И. — Москва : Государственное издательство юридической литературы, 1956. — С. 415

32. Ведомости верховного совета СССР. — 1940. — № 52.

33. Об отмене судебной ответственности рабочих и служащих за самовольный уход с предприятий и из учреждений и за прогул без уважительной причины : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 25 апреля 1956 года. // Ведомости Верховного Совета СССР. — 1956 г. — № 10 — Ст. 14.

34. Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР. 1938—1967 [Текст] : В 2 т. — Москва : Известия, 1968. Т. 2: 1938—1967 / Сост. Ф.И. Калинычев, М.И. Юмашев и А.В. Калитевская. — 1968. — 896 с.

35. Основные положения о мерах по восстановлению крупной промышленности и поднятию и развитию производства : Постановление СТО от 12 августа 1921 г. / СУ РСФСР. — 1921. — № 63. — Ст. 462.

36. Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства (СУ РСФСР) // СУ РСФСР 1923. — № 80. — Ст. 780

37. Кримінальний Кодекс Української РСР 1960 р. : Закон Української Радянської соціалістичної Республіки від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1961. — № 2. — Ст. 14.

38. Кримінальний Кодекс України 2001 р. : Закон України від 05.04.2001 // Відомості Верховної Ради України. — 2001 р. — № 25. — Ст. 131.

39. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 226 p.

40. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction

by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; – St Petersburg : “Yuridichesky Center – Press”, 2002. – 366 p.

41. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. – St. Petersburg : “Yuridichesky Center – Press”, 2002. – 366 p.

42. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. – St. Petersburg : “Yuridichesky Center – Press”, 2001. – 313 p.

REFERENCES

1. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: Monohrafiia. / V.K. Matviichuk. – K. : VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia», 2011. – 368 s.

2. *Sichynskiy V.* Chuzhyntsi pro Ukrainu. / V. Sichynskiy – Lviv : Firma «Dovira», 1992. – 256 s.

3. *Rozhnov A. A.* Istorija ugovnogo prava Moskovskogo gosudarstva (XIV–XVII v.v.) : monografiya / A.A. Rozhnov. – M. : Jurlitinform, 2012. – 512 s.

4. Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T 3. Akty Zemskih soborov. – M. : Jurid. lit., 1985. – 512 s.

5. *Pavlov V.G.* Subekt prestuplenija : monografiya / V.G. Pavlov. – SPb. : Izdatel'stvo «Juridicheskij centr Press», 2001. – 318 s.

6. *Zagosnin I.P.* Ulozhenie carja i velikogo knjazja Alekseja Mihajlovicha i Zemskij srbor. 1648–1649 / I.P. Zagosnin. – Kazan' : tip. Imp. un-ta, 1879. – 80 s.

7. Artikel voinskij, 1715 g. Aprelja 26 // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. V devjati tomah. T. 4. Zakonodatel'stvo perioda stanovlenija absoljutizma. – M. : Jurid. lit. 1986. S. 314–393.

8. *Shorohov A.P.* K voprosu o primenenii Voinskih artikulov Petra I 1715 g. V obshhij (grazhdanski) sudah // Aktual'nye voprosy pravovedenija v obshhenarodnom gosudarstve. – Tomsk. 1979. – S. 800.

9. *Guljaev P.N.* Rossijskoe ugovnoe pravo, sostavlennoe iz rossijskih gosudarstvennyh zakonov Petrom Guljaevym. – M., 1826. – 209 s.

10. *Esipov V.V.* Oчерk russkogo ugovnogo prava. Chast' Obshhaja: Prestuplenie i prestupniki. Nakazanie i nakazuemye / Esipov V.V., prof. Imp. Varsh. un-ta. – 2-e izd., peresmotr. – S.-Pb. : Tip. N.V. Vasil'eva, 1898. – 402 s.

11. *Tagancev N.S.* Issledovanie ob otvetstvennosti maloletnih prestupnikov po Russkomu pravu. SPb., 1871. – 159 s.

12. Svod zakonov Rossijskoj Imperii. Zakony ugovnnye. – T. 15. – SPb., 1832. – 585 s.

13. Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj Imperii. Sobranie perove : S 1649 po 12 dekabnja 1825 goda. V 48 t. – T. 20. Otd. 1. – SPb., 1830. – 1045 s.

14. *Tagancev N.S.* Ulozhenie o nakazaniyah ugovnyh i ispravitel'nyh. 1885 goda / N.S. Tagancev – M. : Kniga po Trebovaniju, 2011. – 963 s.

15. Ulozhenija o nakazaniyah ugovnyh i ispravitel'nyh 1845 g. // Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vekov. T. 6. Zakonodatel'stvo pervoj poloviny XIX veka. – M. : Jurid. lit., 1988. – S. 160–411.

16. *Buniak V.S.* Kryminalne pravo. Zahalna chastyna. Istoryko-pravove doslidzhennia : monohrafiia / V.S. Buniak. – K. : Yurinkom Inter, 2015. – 224 s.

17. Uголовное ulozhenie. Vysochajshee utverzhdennoe 22 marta 1903 g. — S.-Peterburg. : Senatskaja tipografija, 1903. — 226 s.
18. *Zhukovskij V.I.* Subekt prestuplenija v ugovornom prave Rossii: Dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.08. / Vladimir Il'ich Zhukovskij. — Stavropol' : 2002. — 165 s.
19. *Ljublinskij P.I.* Bor'ba s prestupnost'ju nesovershennoletnih v detskom i junosheskom vozraste. Social'no-pravovye ocherki / P.I. Ljublinskij / — M. : Jurid. izd-vo NKJu SSSR, 1923. — 294 s.
20. *Ozereckij N.I.* Nesovershennoletnie pravonarushiteli (Po dannym Moskovskogo trudovogo doma) // Prestupnik i prestupnost'. / N.I. Ozereckij — M. : Izd-vo Moszdravotdela, 1927, Sb. 2. — S. 218—234.
21. O komissijah dlja nesovershennoletnih : Dekret SNK. RSFSR ot 14 janvarja 1918 goda — 1918. — № 16. St. 227
22. Sbornik dokumentov po istorii ugovornogo zakonodatel'stva SSSR i RSFSR 1917—1952 gg. / Pod red. : Goljakov I.T. — M. : Gosjurizdat, 1953. — 463 s.
23. Rukovodjashhie nachala po ugovornomu pravu RSFSR 1919 g. // SU RSFSR. — 1919. — № 66. — St. 590.
24. O delah nesovershennoletnih, obvinjaemyh v obshhestvenno opasnyh dejstvijah : Dekret SNK RSFSR ot 4 marta 1920 g. // SU RSFSR. — 1920. — № 13. St. 83.
25. Ugovolnyj kodeks USSR, 1922 g. : Postanovlenie Vseukrainskogo Central'nogo Iсполnitel'nogo Komiteta 23 avgusta 1922 g. // Mihajlenko P.P. Bor'ba s prestupnost'ju v Ukrainskoj SSR. [V 2-h t.] Avt. Oчерka i sost. Sbornika dokumentov prof. P.P. Mihajlenka. T. 1 — Kiev : Ministerstvo ohrany obshhestvennogo porjadka USSR. Vyssh. shkola, 1966. — S. 450—496.
26. *Orlov V.S.* Subekt prestuplenija po sovetскому ugovornomu pravu / V.S. Orlov — M. : Gosjurizdat, 1958. — 260 s.
27. Ob izmenenijah i dopolnenijah Ugovornogo Kodeksa RSFSR. Postanovlenie VCIK ot 11 nojabrja 1922 g. // Sobranie zakonov RSFSR. — 1922. — № 72—73. — St. 906.
28. Osnovnye nachala ugovornogo zakonodatel'stva Sojuza SSR i Sojuznyh Respublik 1924 g. // SZ SSSR. 1924. — № 24. — St. 205.
29. Kryminalnyi Kodeks USRR 1927 r. : Postanova VUTsVK vid 6 chervnia 1927 r., oholosheno 27 chervnia 1927 r. // Zb. Uz. USRR. — 1927. — № 26—27. — Art. 131.
30. O merah bor'by s prestupnost'ju nesovershennoletnih: Postanovlenie CIK i SNK SSSR ot 7 aprelja 1935 g. // SZ SSSR. — 1935. — № 19. — St. 155.
31. O merah bor'by s prestupnost'ju sredi nesovershennoletnih: Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR ot 7 ijulja 1941 goda «O primenenii sudami Postanovlenija CIK i SNK SSSR ot 7 aprelja 1935 g. // Sbornik zakonov SSSR i ukazov Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR. 1938 g. — ijul' 1956 g / pod red. k. ju. n. Mandel'shtam Ju.I. — Moskva : Gosudarstvennoe izdatel'stvo juridicheskoy literatury, 1956. — S. 415
32. Vedomosty verkhovnoho soveta SSSR. — 1940. — № 52.
33. Ob otmene sudebnoj otvetstvennosti rabochih i sluzhashhих za samovol'nyj uhod s predpriyatij i iz uchrezhdenij i za progul bez uvazhitel'noj prichiny : Ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR ot 25 aprelja 1956 goda. // Vedomosti Verhovnogo Soveta SSSR. — 1956 g. — № 10 — St. 14.
34. Sbornik zakonov SSSR i ukazov Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR. 1938—1967 [Tekst] : V 2 t. — Moskva : Izvestija, 1968. T. 2: 1938—1967 / Sost. F.I. Kalinychev, M.I. Jumashев i A.V. Kaliteevskaja. — 1968. — 896 s.
35. Osnovnye polozenija o merah po vosstanovleniju krupnoj promyshlennosti i podnjatiju i razvitiju proizvodstva : Postanovlenie STO ot 12 avgusta 1921 g. // SU RSFSR. — 1921. — № 63. — St. 462.

36. Sbornie zakonienij i rasporejzhenij Rabocheho i Krest'janskogo pravitel'stva (SU RSFSR) // SU RSFSR 1923. — №80. — St.780

37. Kryminalnyi Kodeks Ukrainskoi RSR 1960 r. : Zakon Ukrainskoi Radianskoi sotsialistichnoi Respubliki vid 28 hrudnia 1960 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. —1961. — № 2. — St. 14.

38. Kryminalnyi Kodeks Ukrainy 2001 r. : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001 r. — № 25. — St. 131.

39. THE SAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

40. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

41. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn.V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

42. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A.I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.

Харь І.О. Витоки та генеза суб'єкта злочину в п'ятому—восьмому періодах за кримінальним законодавством на теренах України.

У статті розглядаються витоки та генеза суб'єкта злочину в п'ятому—восьмому періодах за кримінальним законодавством на теренах України. Показана важливість ретроспективного аналізу суб'єкта злочину для теорії кримінального права та методології його дослідження.

Ключові слова: суб'єкт злочину, витоки, генеза, ретроспективний аналіз, сучасний стан проблеми.

Харь И.А. Истоки и генезис субъекта преступления в пятом—восьмом периодах по уголовному законодательству на территории Украины.

В статье рассматриваются истоки и генезис субъекта преступления в пятом—восьмом периодах по уголовному законодательству на территории Украины. Показана важность ретроспективного анализа субъекта преступления для теории уголовного права и методологии его исследования.

Ключевые слова: субъект преступления, истоки, генезис, ретроспективный анализ, современное состояние проблемы.

Khar I. The Backgrounds and Genesis of a Perpetrator of a Crime during the Fifth-Eights State-Building Periods According to the Criminal Legislation in the Territory of Ukraine

In this article, the backgrounds and genesis of a perpetrator of a crime according to the criminal legislation in the territory of Ukraine during the fifth-eights and fourth state-building periods are researched. The great importance of the retrospective analysis of a perpetrator of a crime for criminal law theory and methodology of its research is demonstrated.

Keywords: Perpetrator of a Crime; Backgrounds; Genesis; Retrospective Analysis; Current State of the Issue

Стаття надійшла до редакції: 03.10. 2017.

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України

ЩЕРБИНА ВАЛЕНТИН СТЕПАНОВИЧ

Народився 7 листопада 1950 р. у с. Новоандріївка Новгородківського р-ну Кіровоградської обл. У 1978 р. закінчив юридичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка), де і залишився працювати, пройшовши шлях від асистента до завідувача кафедри господарського права.

У 1983 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Правове становище учасників арбітражного процесу» (спеціальність 12.00.04), у 1996 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Проблеми попередження господарських правопорушень в умовах становлення ринкової економіки» (спеціальність 12.00.04). Вчене звання доцента присвоєно у 1989 р., а вчене звання професора — у 2001 р. У 2004 р. обраний членом-кореспондентом, а у 2009 р. — дійсним членом (академіком) Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України).

Напрями наукової діяльності — проблеми господарського права і господарського процесуального права. Опублікував понад 180 наукових праць, серед яких: «Попередження господарських правопорушень» (1993), «Очерки акціонерного права України» (у співавт., 1995), «Господарське право України: навчальний посібник» (1995, 1996, 1998, 1999, 2001, 2002), «Арбітражний процес» (у співавт., 1999), «Господарське право: підручник» (2003, 2005, 2006, 2007, 2009, 2012, 2013), «Правові проблеми створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні» (у співавт., 2005), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 4: Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.), «Актуальні проблеми правового регулювання

розвитку підприємницької діяльності в Україні» (у співавт., 2008), «Суб'єкти господарського права України» (2008), «Господарський кодекс України: Науково-практичний коментар» (2004, 2008, 2012), «Система органів державного управління та регулювання в сфері підприємницької діяльності: монографія» (у співавт., 2010), «Актуальні проблеми господарського права (Загальна частина): навчальний посібник» (2012), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права» (у співавт., 2013 (укр.), 2017 (англ.)), «Актуальні проблеми господарського права (Особлива частина): навчальний посібник» (2016).

Член редакційної колегії видань: «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Юридичні науки», «Приватне право і підприємництво», «Вісник господарського судочинства», «Вісник Вищого адміністративного суду України», «Бюлетень законодавства і юридичної практики».

Заступник голови спеціалізованої вченої ради Д 26.001.06 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Академік Академії наук вищої школи України (1999). Приймав участь у складі робочої групи з розробки проекту Господарського кодексу України.

Заслужений юрист України (2009). Оголошено подяку Президента України (2009). Нагороджений знаками Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України» (1999) та «За наукові досягнення» (2008), нагрудним знаком Вищого арбітражного суду України «Почесний працівник арбітражного суду України» та нагрудним знаком і платівкою Вищого господарського суду України «85 років арбітражно-судовій системі України». Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2012).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Валентина Степановича Щербину з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАН України, дійсного члена
(академіка) НАПрН України

СІРЕНКО ВАСИЛЬ ФЕДОРОВИЧ

Народився 11 листопада 1941 р. у м. Пирятині Полтавської обл. У 1971 р. закінчив юридичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка). У тому ж році почав працювати в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, де обіймав посади молодшого наукового співробітника, старшого наукового співробітника, завідувача відділу. З 1998 р. по 2002 р. — народний депутат України III скликання. Голова Комітету з питань правової реформи (1998—2000), потім член Комітету з правової політики. З 2002 р. по 2006 р. — народний депутат України IV скликання, заступник Голови Комітету Верховної Ради України з питань правової політики. З 2007 р. і до сьогодні — головний науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.

У 1975 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Організація і розвиток принципів діяльності обчислювальних центрів, що функціонують в умовах АСУ» (спеціальність 12.00.02), у 1984 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Теоретичні проблеми формування і реалізації інтересів у сфері державного управління» (спеціальність 12.00.02). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1984 р. Обраний членом-кореспондентом НАН України у 1995 р., дійсним членом (академіком) Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) — у 1993 р.

Напрями наукових досліджень — теорія держави і права, проблеми розвитку правової системи України, державне управління. Опублікував понад 150 наукових праць, серед яких: «Организационно-правовые вопросы деятель-

ности вычислительных центров, функционирующих в условиях АСУ» (1976), «Проблема интереса в государственном управлении» (1980), «Обеспечение приоритета общегосударственных интересов» (1987), «Интересы — власть — управление» (1991), «Теоретичні проблеми систематизації законодавства» (у співавт., 1999), «Государство: демократическое, правовое, социальное» (2012).

Був членом Конституційної Асамблеї України, брав участь у розробленні проектів законів України «Про судоустрій», «Про народне підприємство», «Про науково-технічну політику». Член наукової ради юридичного журналу «Право України».

Заслужений діяч науки і техніки України (1993).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Василя Федоровича Сіренка з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України

КРУПЧАН ОЛЕКСАНДР ДМИТРОВИЧ

Народився 15 листопада 1947 р. в м. Києві. У 1974 р. закінчив юридичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка). У 1970—1976 рр. працював юрисконсультом у райвиконкомі, міськвиконкомі м. Києва. Протягом 1977—1983 рр. — на партійній роботі. З 1983 р. працював у Національній академії наук України заступником директора науково-технічного комплексу Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля, старшим науковим співробітником Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені В. Діброва. З 1994 р. — заступник керівника, а з 2000 р. по 2005 р. — керівник Київського регіонального центру Академії правових наук України (нині — Національної академії правових наук України). З 2005 р. очолює Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України (нині — Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України).

У 1989 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Соціалістична державна організація (питання теорії)» (спеціальність 12.00.01). У 2013 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Організація виконавчої влади в Україні» (спеціальність 12.00.07). Вчене звання доцента присвоєно у 1989 р., професора — у 2014р. У 2000 р. обраний членом-кореспондентом, а у 2009 р. — дійсним членом (академіком) Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України).

Напрями наукової діяльності — теорія держави і права, конституційне право, адміністративне право, порівняльне законодавство, міжнародне комер-

ційне право. Опублікував понад 250 наукових праць, серед яких: «Основні напрямки становлення та розвитку правової держави» (1990), «Виконавча влада: конституційні засади і шляхи реформування» (у співавт., 1998), «Державна служба: організаційно-правові основи і шляхи розвитку» (у співавт., 1999), «Практикум з державного управління: навчальний посібник» (у співавт., 2000), «Наукові засади реформування державної служби» (у співавт., 2000), «Організація виконавчої влади» (2001), «Виконавча влада і адміністративне право» (у співавт., 2002), «Державне управління в умовах адміністративної реформи в Україні» (у співавт., 2002), «Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади: навчальний посібник» (у співавт., 2002), «Органи державної влади в Україні: структура, функції та перспективи розвитку: навчальний посібник» (у співавт., 2003), «Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави в підприємницькій діяльності» (2006), «Проблеми правового регулювання комерційних відносин в умовах їх інтернаціоналізації» (2007), «Політична система України в умовах взаємодії громадянського суспільства і правової держави» (у співавт., 2008), «Правове регулювання майнових відносин в Європейському Союзі» (2008), «Методологічні засади охорони та захисту майнових прав осіб в Україні та ЄС» (2008), «Агентський договір: порівняльно-правовий аналіз за законодавством України та Республіки Молдова: монографія» (у співавт., 2011), «Проблеми оптимізації цивільного процесу в Україні: монографія» (у співавт., 2011), «Органи виконавчої влади: питання компетенції: монографія» (2012), «Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія» (у співавт., 2012), «Проблеми регулювання приватноправових відносин в умовах регіональних та глобальних трансформацій» (у співавт., 2012), «Проблеми регулювання приватноправових відносин в умовах регіональних та глобальних трансформацій» (2013), «Адміністративне право України: збірник основних питань та відповідей (особлива частина)» (у співавт., 2013), «Організація виконавчої влади в Україні» (2013), «Актуальні питання правового регулювання участі суб'єктів публічного права в приватних відносинах» (у співавт., 2013), «Державне управління та виконавча влада в Україні» (у співавт., 2015), «Обмеження застосування колізійних норм у міжнародному приватному праві» (у співавт., 2016), «Право власності на житло в Україні: доктрина та реалізація» (у співавт., 2016).

Головний редактор збірника наукових праць НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України «Приватне право і підприємництво», голова редакційної колегії журналу «Юридична Україна». Член редакційних колегій журналів та збірників наукових праць «Право України», «Інтелектуальний капітал», «Підприємництво, господарство і право», «Правова інформатика», «Вісник Академії правових наук України», «Бюлетень Міністерства юстиції України», «Щорічник українського права».

Член комісії з питань Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави при МОН України, член робочої групи з питання розробки змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», член науково-консультативної ради Департаменту інтелектуальної власності МОН України, член президії Федерації вчених України, член прези-

дії Фонду фундаментальних досліджень, член робочої групи з питань створення Музею українського правознавства.

Заслужений юрист України (1995). Нагороджений орденом «За заслуги» III, II, I ступенів (2002, 2006, 2013), медаллю «Ветеран праці» (1989), Почесною грамотою Верховної Ради України (2004), відзнакою Головного управління державної служби України — нагрудним знаком «За сумлінну працю» (2003).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Олександра Дмитровича Крутчана з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

СТАТІВКА АНАТОЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Народився 1 листопада 1956 р. у с. В. Івани Богодухівського р-ну Харківської обл. У 1984 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині — Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»). З 1984 р. працює в цьому навчальному закладі на посадах стажиста-дослідника, асистента, доцента кафедри аграрного права, заступника декана факультету № 2. З 2001 р. і до сьогодні — професор кафедри земельного та аграрного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (нині — Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»).

У 1990 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Договор на выращивание в личных подсобных хозяйствах колхозников скота и птицы, принадлежащих колхозу» (спеціальність 12.00.06), у 1998 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Договори в системі агропромислового комплексу України в умовах ринкових відносин» (спеціальність 12.00.06). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1999 р., вчене звання професора присвоєно в 2002 р. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2009 р.

Напрями наукових досліджень — теоретико-правові проблеми договірних відносин в агропромисловому комплексі, організаційно-правові проблеми соціального розвитку села в Україні. Опублікував понад 100 наукових праць, серед яких: «Договоры в агропромышленном комплексе Украины в условиях рынка: Монография» (1997), «Новые виды договорных отношений с участием аграрных товаропроизводителей: Монография» (1999), «Аграрное право Украины: Пособие» (у співавт., 2003), «Міжнародне приватне право: Навчальний

посібник» (у співавт., 2005), «Порадник керівникові сільськогосподарського підприємства: Навчальний і науково-практичний посібник» (у співавт., 2005), «Правові основи майнових і земельних відносин: Навчальний посібник» (у співавт., 2006), «Організаційно-правові питання соціального розвитку села в Україні: Монографія» (2007), «Міжнародне приватне право: підручник» (2011, 2012), «Особливості класифікації договорів за участю сільськогосподарчих товаровиробників» (у співавт., 2012).

Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2012).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Анатолія Миколайовича Статівку з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

КОЦЮБА ОЛЕКСАНДР ПАВЛОВИЧ

Народився 7 листопада 1939 р. у с. Іванківці Тиврівського р-ну Вінницької обл. Трудову діяльність розпочав ще підлітком, з 1952 р. працював у колгоспі с. Іванківці. У 1959 р. вступив на заочне відділення юридичного факультету Львівського державного університету ім. І. Я. Франка (нині — Львівський національний університет імені Івана Франка). З 1962 р. по 1964 р. працював старшим юрисконсультом тресту «Добропільвугілля». У 1964 р. закінчив юридичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка). До 1968 р. працював помічником прокурора, слідчим прокуратури Вінницької області. У 1968—1973 рр. — завідувач юридичної консультації Немирівського р-ну Вінницької обл. З 1973 р. до 1975 р. навчався в аспірантурі Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Протягом 1975—1985 рр. працював старшим юрисконсультом у радгоспі «Жукинський» у Київській обл. У 1985—1990 рр. обіймав посаду доцента у Республіканській вищій школі управління АПК Держагропрому УРСР. З 1990 р. до 1994 р. — народний депутат України, Голова постійної комісії з питань законодавства і законності, а з 1992 р. — член Президії Верховної Ради України. З 1995 р. до 1999 р. — радник першого заступника Голови та Голови Верховної Ради України. З 2000 р. до 2002 р. — заступник директора Інституту приватного права і підприємництва Академії правових наук України (нині — Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака Національної академії правових наук України). Одночасно з 2000 р. по 2003 р. — декан юридичного факультету Академії муніципального управління, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, а з 2003 р. — завідувач кафедри економіко-правових дисциплін та земельного права.

У 1984 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Правове регулювання особистого землеволодіння громадян» (спеціальність 12.00.06). Науковий ступінь кандидата юридичних наук присуджено у 1984 р. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 1993 р.

Напрями наукової діяльності — земельне, екологічне, конституційне, господарське, римське право та філософія права. Опублікував понад 130 наукових праць, серед яких: «Защита прав колхозников в суде» (у співавт., 1974), «Личное землепользование граждан» (1984), «Юридический словарь о землепользовании граждан, коллективном садоводстве и огородничестве» (1988), «Почему не решается конституционное обеспечение экономической реформы в СССР?» (1990), «Спочатку було слово — правове слово» (1998), «Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики» (у співавт., 2000), «Організація та діяльність промислово-фінансових груп в Україні» (у співавт., 2000), «Новітні проблеми філософії права з питань прав і свобод людини» (2002), «Правологія — наука третього тисячоліття, або новітня ідеологія прав, свобод і обов'язків людини» (2003), «Збірник нормативних актів по навчальній дисципліні «Земельне право» (у співавт., 2000), «Екологічна енциклопедія: Т. 3» (у співавт., 2007). Брав активну участь у законотворчій діяльності.

Був автором проекту Закону України «Про вибори органів народовладдя України», співавтором Декларації про державний суверенітет України, Договору між Україною і Росією, Земельного кодексу України, законів «Про Конституційний Суд України», «Про прокуратуру України», «Про Президента України», Концепції судово-правової реформи, Конституції Автономної Республіки Крим та ін.

Заслужений юрист України (2009), Нагороджений орденами «За заслуги» III ступеня (1997), «Знаком Пошани», Почесною грамотою Верховної Ради України «За особливі заслуги перед Українським народом» (2011) та відомчими відзнаками.

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Олександра Павловича Коцюбу з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

ШУЛЬГА МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ

Народився 7 листопада 1948 р. у с. Рудка Чернігівської обл. У 1974 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині – Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»), де залишився працювати і пройшов шлях від асистента до професора, директора Інституту підвищення кваліфікації. З 2005 р. і до сьогодні – завідувач кафедри земельного та аграрного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (нині – Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»).

У 1981 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Виникнення і припинення права користування землями сільських населених пунктів» (спеціальність 12.00.06), у 1998 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Актуальні проблеми правового регулювання земельних відносин в сучасних умовах» (спеціальність 12.00.06). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1999 р., вчене звання професора присвоєно у 2001 р. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині – Національна академія правових наук України) у 2002 р.

Напрями наукових досліджень – еколого-правові та земельно-правові проблеми, зокрема питання права природокористування та охорони навколишнього природного середовища, правового регулювання використання та охорони земель, а також теоретичні проблеми земельних відносин в сучасних умовах.

Автор понад 180 наукових праць, зокрема: «Екологічне право України: Загальна частина» (у співавт., 1995), «Екологічне право України: Особлива частина» (у співавт., 1996), «Актуальные правовые проблемы земельных отно-

шений в современных условиях» (1998), «Земельне право» (у співавт., 2001), «Екологічне право України» (у співавт., 2001), «Земельний кодекс України: Коментар» (у співавт., 2002), «Земельне право України» (2004), «Екологічне право України» (у співавт., 2005), «Экологическое право Украины: Учебное пособие» (2007), «Екологічне право України в запитаннях та відповідях» (2008), «Земельні правочини: сутність, класифікація та особливості» (у співавт., 2011), «Правове регулювання екологічної безпеки в Україні» (у співавт., 2011), «Навчально-методичний посібник для практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Правове регулювання екологічної безпеки» (у співавт., 2011), «Договір як універсальна правова конструкція: монографія» (у співавт., 2012), «Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія» (у співавт., 2012), «Навчально-методичний посібник для практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Земельне право України» (у співавт., 2012), «Правове регулювання екологічної безпеки в Україні: навчальний посібник» (у співавт., 2012).

Є членом редакційних колегій низки видань, серед яких: «Земельне право України: теорія і практика», «Проблеми законності», «Юридичний радник», «Екологічний вісник» та інші.

Заслужений діяч науки і техніки України (2009). Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2005). Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2009).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Михайла Васильовича Шульгу з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

ТИЩЕНКО МИКОЛА МАРКОВИЧ

Народився 14 листопада 1956 р. у м. Харкові. У 1979 р. закінчив Харківський юридичний інститут імені Ф. Е. Дзержинського за спеціальністю «правознавство». У 1979 – 1982 рр., 1984 – 1991 рр. працював асистентом кафедри криміналістики. У 1991 – 1994 рр., 1997 – 2000 рр. – доцент, а з 2000 р. – професор кафедри адміністративного права, а з 2001 р. по теперішній час – декан факультету підготовки кадрів для Пенсійного фонду України Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (нині – Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»).

У 1988 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Правовий статус суб'єктів провадження по справах про адміністративні правопорушення» (спеціальність – 12.00.02), у 1999 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Адміністративно-процесуальний статус громадянина України: проблеми теорії та шляхи вдосконалення законодавчого регулювання» (спеціальність – 12.00.07). Обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2013 р.

Напрями наукових досліджень – проблеми адміністративного процесу, забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Є автором монографій: «Громадянин в адміністративному процесі» (1998), «Адміністративно-процесуальний статус громадянина України: проблеми теорії і шляхи вдосконалення» (1998), «Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту» (у співавт.). Співавтор підручників: «Адміністративне право України» (2003), «Адміністративне право України. Академічний курс» у 2 т., «Військова адміністрація» (2013),

«Адміністративний процес» (2001), «Адміністративна відповідальність в Україні» (у співавт., 2001). Автор понад 80 наукових та навчально-методичних праць. Приймав участь у розробці проекту адміністративно-процедурного кодексу України у складі робочої групи Міністерства Юстиції України.

Є членом спеціалізованої вченої ради Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Підготував 10 кандидатів юридичних наук. Є членом редколегії журналу «Наше право».

Заслужений діяч науки і техніки України (2008). Нагороджений Почесною відзнакою Пенсійного Фонду України. Лауреат премії ім. Ярослава Мудрого (2011).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Миколу Марковича Тищенка з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

ШИЛО ОЛЬГА ГЕОРГІЇВНА

Народилася 15 листопада 1966 р. у м. Харкові. У 1988 році закінчила Харківський юридичний інститут (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). З 1988 р. по 1998 р. – стажист-дослідник, аспірант, асистент, а з 1998 р. – доцент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2004 р. – 2007 р. – навчання в докторантурі. З 2007 р. по 2012 – доцент кафедри кримінального процесу цього ж навчального закладу. З 2012 р. по теперішній час – завідувач кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. У 1997 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Захист в кримінальних справах та питання його реалізації у стадії касаційного провадження» (спеціальність 12.00.09). Вчене звання доцента присвоєно у 2001 р. У 2011 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України» (спеціальність 12.00.09). Вчене звання професора присвоєно у 2014 р. Обрана членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2017 р.

Напрями наукової діяльності: захист прав людини у сфері кримінального судочинства; судовий контроль під час досудового розслідування; правовий статус слідчого судді в кримінальному провадженні; заходи забезпечення кримінального провадження. Опублікувала понад 120 наукових та навчально-методичних праць, серед яких: «Проблеми затримання та взяття під варту на досудовому провадженні по кримінальній справі: монографія» (у співавт. 2005), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в

Україні» (у співавт. 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.), «Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження): монографія» (у співавт. 2008), «Досудове розслідування кримінальних справ: навчально-практичний посібник» (у співавт. 2009), «Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні: монографія» (у співавт. 2010), «Кримінальний процес: підручник» (у співавт. 2010) «Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: монографія» (2011), «Конституція України: Науково-практичний коментар» (у співавт. 2003, 2011), «Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1» (у співавт. 2012), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку» (у співавт. 2013), «Спеціальне досудове розслідування і судове провадження: проблемні питання правового регулювання» (у співавт. 2015), «Проблеми адаптації кримінального процесуального законодавства України до права Європейського Союзу» (2016). Брала участь у робочій групі по доопрацюванню проекту КПК України, у роботі Конституційної Асамблеї (у робочих групах Кабінету Міністрів України, комісіях Верховної Ради України). Член Науково-консультативної ради Верховного Суду України за кримінально-правовою спеціалізацією (2016), член Науково-консультативної ради Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (2014), член спеціалізованих вчених рад Д 64.086.01 та Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.

Член редакційних колегій наукових видань «Вісник Національної академії правових наук України», «Право України», «Проблеми законності», «Питання боротьби зі злочинністю», «Вісник кримінального судочинства». Заслужений діяч науки і техніки України (2013). Відзначена подяками Міністра освіти України (2009, 2010), подякою Харківського міського голови (2012), начальника Головного управління МВС України в Харківській області (2012), пам'ятним знаком «Слідче управління Служби безпеки України» (2009), відзнакою МВС України «За безпеку народу» (2010), Почесною грамотою Союзу юристів України (2012). Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2010, 2011).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Ольгу Георгіївну Шило з Днем народження, бажають їй міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у її багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

КОЛОМОЄЦЬ ТЕТЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Народилася 15 листопада 1972 р. у м. Запоріжжя. У 1996 р. закінчила з відзнакою Запорізький державний університет (нині Запорізький національний університет) за спеціальністю «правознавство». З 1996 р. і до тепер працює у Запорізькому національному університеті: 1996–1997 рр. — асистент кафедри кримінального права та правосуддя, 1997–1999 р.р. — викладач кафедри конституційного та адміністративного права, 1996–2005 рр. — заступник декана юридичного факультету з наукової роботи; 1999–200 рр. — доцент кафедри конституційного та адміністративного права; 2000–2005 рр. — заступник декана юридичного факультету по заочному відділенню; з 2005 р. і до цього часу — професор кафедри адміністративного та господарського права; 2005–2006 р.р. — заступник декана юридичного факультету з навчальної роботи; 2005–2016 рр. — завідувач кафедри адміністративного та господарського права; з 2007 р. і до цього часу — декан юридичного факультету. У 1999 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Штрафи за законодавством про адміністративні правопорушення» (спеціальність 12.00.07), у 2002 р. присвоєно вчене звання доцента. У 2005 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації» (спеціальність 12.00.07). Вчене звання професора присвоєно у 2006 р. Обрана членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2017 р.

Основні напрями наукової діяльності — проблеми адміністративного права та адміністративного процесу, організаційно-правові проблеми державної служба, теоретико-правові проблеми законності, контролю та нагляду в публічному управлінні, питання адміністративної відповідальності. Опублікувала понад 200 наукових праць, серед яких: «Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації» (2004), «Адміністративне право» (у співавт., 2009), «Кодекс адміністративного судочинства України: нау-

ково-практичний коментар» (у співавт., 2009), «Адміністративне право України» (у співавт., 2010), «Адміністративне судочинство» (у співавт., 2011), «Адміністративне право України: Академічний курс» (2011), «Проблеми правового регулювання державної служби в Україні» (2012), «Міжнародні стандарти державного управління» (2012), «Адміністративне право України. Особлива частина. Академічний курс: підручник» (у співавт., 2013), «Адміністративне право України: словник термінів» (у співавт., 2014), «Адміністративно-правове регулювання публічного адміністрування в Україні» (у співавт., 2014), «Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України»: навчальна лекція» (у співавт., 2014), «Загальне адміністративне право: підручник» (у співавт., 2015), «Судовий розгляд справ про адміністративні правопорушення» (у співавт., 2016), «Дисциплінарно-деліктне право України» (у співавт., 2016), «Заохочення у службовому праві» (у співавт., 2017), «Кваліфікаційний (адвокатський) іспит» (у співавт., 2017) та ін. Постійно співпрацює з Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, Комітетом Верховної Ради України з питань податкової та митної політики. Входила до складу робочих груп при Адміністрації Президента України з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження кримінальних проступків (2012–2013 р.р.), з питань реформування законодавства про реалізацію права громадян на звернення (2012–2013 р.р.), робочої групи при Міністерстві освіти і науки України з розроблення Концепції розвитку юридичної освіти в Україні (2015–2017 р.р.). Готувала пропозиції до таких проектів нормативних актів, як «Про вищу освіту», «Про державну службу», «Про громадські об'єднання», «Адміністративно-процедурного кодексу України», «Про громадський контроль», «Про освіту», «Про професійну технічну освіту» та ін. Заслужений юрист України (2007), Стипендіат Кабінету Міністрів України для молодих учених (2002–2004), Нагрудний знак Міністерства освіти і науки України за наукові досягнення «Петро Могила» (2006), Премія Кабінету Міністрів України за вагомий внесок молоді у розбудову української держави (номінація «Наукові досягнення», 2006), Премія імені Ярослава Мудрого Національної академії правових наук України (номінація «За підготовку і видання підручників для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів», 2011), Почесна відзнака Верховного Суду України «За вірність закону» (2012), Орден «Княгині Ольги» III ступеня (2012), II ступеня (2016), рядом відомчих нагород та відзнак.

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Тетяну Олександрівну Коломоєць з Днем народження, бажають їй міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у її багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

СІБІЛЬОВ МИХАЙЛО МИКОЛАЙОВИЧ

Народився 20 листопада 1944 р. у м. Маріуполі Донецької обл. У 1970 р. після закінчення Харківського юридичного інституту (нині — Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого») поступає до аспірантури цього закладу (1970—1973 рр.) і з 1973 р. залишається працювати на викладацькій роботі: асистент, старший викладач, доцент кафедри цивільного права, декан факультету, завідувач кафедри цивільного права (1993 р. по 1997 р.). У 1994—1998 рр. — головний вчений секретар Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України). З 1999 р. по 2005 р. — доцент кафедри цивільного права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (нині — Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»). З 2006 р. працював у Харківському гуманітарно-технічному інституті завідуючим кафедри цивільно-господарського права. З 2010 р. не працює.

У 1974 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Право на житло у гуртожитку» (спеціальність 12.00.03). Науковий ступінь кандидата юридичних наук присуджено у 1975 р. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 1993 р.

Напрями наукової діяльності — цивільне, житлове та підприємницьке право. Опублікував понад 140 наукових праць, серед яких: «Учебник по советскому гражданскому праву: у 2 т.» (у співавт., 1977, 1978, 1982, 1983), «Справочник предпринимателя Украины» (у співавт., 1993), «Российскому предпринимателю» (у співавт., 1994), «Реформа цивільного права України» (у співавт., 1999), «Кодифікація приватного (цивільного) права України» (у співавт., 2000), «Цивільне право України: У 2 т.» (у співавт., 2004), «Цивільний

кодекс України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2004), «Гражданский кодекс Украины: Научно-практический комментарий» (у співавт., 2005), «Общая характеристика сферы частного права. Харьковская цивилистическая школа: в духе традиции: монография» (у співавт., 2011).

Член редколегії «Вісника Національної академії правових наук України».

Нагороджений Грамотою Президії Верховної Ради УРСР. Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2005).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Михайла Миколайовича Сібільова з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С.А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

БОРИСОВА ВАЛЕНТИНА ІВАНІВНА

Народилася 23 листопада 1948 р. у м. Самбір Львівської області. У 1970 р. закінчила Харківський юридичний інститут (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). У 1970–1977 рр. – завідувач лабораторії Харківського юридичного інституту. У 1977–1980 рр. працювала викладачем кафедри планування народного господарства Харківського державного університету ім. О. М. Горького (нині – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна). З 1980–1981 рр. – старший викладач, з 1981–1998 рр. – доцент, з 2001 р. – завідувач кафедри цивільного права № 1 Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого).

У 1980 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Правове положення виробничих об'єднань в СРСР» (спеціальність 12.00.03), у 1983 р. присвоєно вчене звання доцента, професора – у 2010 р. Обрана членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2012 р.

Напрями наукової діяльності – цивільне право, сімейне право, право інтелектуальної власності, корпоративне право. Опублікувала понад 180 наукових і навчально-методичних праць, серед яких: «Правовые основы предпринимательской деятельности: учебное пособие» (1998), «Цивільне право України. Частина перша: підручник» (у співавт., 2000), «Приватная высшая школа в объективе времени: украинский вариант: монография» (у співавт., 2000), «Сімейне право України: підручник» (у співавт., 2004, 2008, 2011, 2012), «Цивільне право України: підручник. У 2 т.» (у співавт., 2004, 2008, 2011), «Комментарий к Гражданскому кодексу Украины. Том II» (у співавт., 2005), «Правовий статус невідприємницьких організацій: навчальний посібник» (у

співавт., 2006), «Правові проблеми комунальної власності: монографія» (у співавт., 2007), «Корпоративне управління: монографія» (у співавт., 2007), «Правознавство» (у співавт., 2007), «Основи правознавства» (у співавт., 2007), «Договірне право: конспект лекцій» (2008), «Основи римського приватного права: підручник» (у співавт., 2009), «Енциклопедія цивільного права України» (у співавт., 2009), «Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Т.3.» (у співавт., 2009), «Харьковская цивилистическая школа: в духе традиций: монографія» (у співавт., 2011), «Харьковская цивилистическая школа. Право собственности: монографія: (у співавт., 2012), «Договір як універсальна правова конструкція: монографія (у співавт., 2012), «Приватно-правові механізми здійснення та захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб: монографія» (у співавт., 2013), «Харьковская цивилистическая школа. Антология семейного права: монографія» (у співавт., 2013), «Правова доктрина України: у 5 т. Т.3: Доктрина приватного права України» (у співавт., 2013 (укр.), 2017 (англ.)), «Правове регулювання некомерційних організацій в Україні: монографія» (у співавт., 2013), «Проблеми правової відповідальності: монографія» (у співавт., 2014), «Харьковская цивилистическая школа. Объекты гражданских прав: монографія» (у співавт., 2015), «Харьковская цивилистическая школа. Грани наследственного права: монографія» (у співавт., 2016).

Голова Харківського обласного осередку Всеукраїнської громадської організації «Асоціація цивілістів України». Член редакційних колегій наукових видань «Проблеми законності», «Вісник Національної академії правових наук України», «Часопис цивілістики».

Заслужений працівник освіти України (2004). Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2005, 2010).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Валентину Іванівну Борисову з Днем народження, бажають їй міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у її багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

КОЗЮБРА МИКОЛА ІВАНОВИЧ

Народився 28 листопада 1937 р. у с. Тетерівка Жашківського р-ну Черкаської обл. У 1961 р. закінчив юридичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка). У 1961–1965 рр. працював в органах МВС УРСР, обіймаючи посади оперуповноваженого дізнання, слідчого, старшого слідчого на Вінниччині та м. Києві. У 1965–1967 рр. навчався в аспірантурі Сектора держави і права АН УРСР. Протягом 1967–1990 рр. працював в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького АН УРСР на посадах молодшого наукового співробітника, старшого наукового співробітника, завідувача відділу теорії держави і права. З 1990 р. по 1996 р. – завідувач кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З 1996 р. по 2003 р. – суддя Конституційного Суду України. З 2003 р. і до сьогодні працює в Національному університеті «Кієво-Могилянська академія» професором факультету правничих наук, завідувачем кафедри загальнотеоретичних та державно-правових наук, є керівником магістерської програми (правознавство).

У 1968 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Переконавання і примус в радянському праві» (спеціальність 12.00.01), у 1980 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Взаємодія соціалістичного права і суспільної свідомості» (спеціальність 12.00.01). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1981 р. Вчене звання професора присвоєно у 1986 р. У 1993 році обраний дійсним членом Української академії політичних наук, у 1996 р. – членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині – Національна академія правових наук України).

Напрями наукової діяльності — теорія держави і права, філософія права, конституційне право. Опублікував понад 250 наукових праць. Найвизначнішими серед них є: «Убеждение и принуждение в советском праве» (1970), «Социалистическое право и общественное сознание» (1979), «Правове виховання» (1985), «Демократия и перестройка» (у співавт., 1988), «Конституційне право України» (у співавт., 1999), «Основи конституційного права України» (у співавт., 2001), «Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту» (у співавт., 2007), «Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві» (у співавт., 2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи» (у співавт., 2008), «Принцип верховенства права і судова влада» (2011), «Основні форми буття права та взаємовідносини між ними» (2011), Правопонимание: понятие, типы и уровни» (2011), «Права человека и верховенство права» (2011), «Авторитет уже не тот» (2011), «Верховенство права, правова і соціальна держава: співвідношення: колективна монографія» (у співавт., 2012).

Є членом Конституційної Асамблеї. Брав участь у розробленні проєктів Декларації про державний суверенітет України, Конституції України, законопроєктів «Про місцеве самоврядування», «Про державну реєстрацію нормативних актів» тощо.

Заслужений юрист України (1997). Нагороджений орденом «За заслуги» III (1996) та II (2001) ступенів, орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня (2007), Почесною грамотою Верховної Ради України (2002), Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2006), Почесною відзнакою Асоціації працівників України «За честь та професійну гідність» (2011), Почесною відзнакою Верховного Суду України «За вірність закону» (2012).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Миколу Івановича Козюбру з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С.А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В.К. Матвійчук*

ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Парижі); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року; HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – з 27 липня 2017 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропагувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входження України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців і всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15,

e-mail: har_2008@ukr.net

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 153 from 02.14.2014. The journal is represented and indexed in following international scientometric directories and databases: Index Copernicus – since 01/01/2014; SafetyLit – since 08/17/2016; Social Science Research Network (SSRN) – since 10/17/2016; HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – since 07/27/2017.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
- Forensic examination; operatively-search activity
- Commercial law and Commercial procedure law
- Statewide, agricultural and environmental law
- Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія KB № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних:

Index Copernicus – з 01 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року;

Social Science Research Network (SSRN) – з 17 жовтня 2016 року;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – з 27 липня 2017 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

З приводу публікації статей авторам необхідно звертатися до секретаря журналу

Савенкової Тетяни Гаріївни

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).

6. Структура текстової частини:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
 - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
 - формулювання цілей статті;
 - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
 - висновки з даного дослідження;
 - внутрішня структуризація (розділи з назвами або виділені частини).
- У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку (ІЗ, с. 12).

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.

• Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

• Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

• Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилається у такому форматі:

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc**. (де topic – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
- фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 года зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 01 января 2014 года; Safetylit – з 17 августа 2016 года;

Social Science Research Network (SSRN) – с 17 октября 2016 года;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – с 27 июля 2017 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 года под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой уголовного права, криминологии, гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
 - определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
 - анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
 - формулировка целей статьи;
 - изложение основных обоснованных результатов исследования;
 - выводы из данного исследования;
 - внутренняя структуризация (разделы с названиями или выделенные части).
- В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);

б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);

в) нижнее подчеркивание () затем тип документа note – аннотация или topic – статья;

г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»**

03151, м. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW «JURIDICAL SCIENCE»

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:

Index Copernicus – from 1 January 2014; Safetylit – from 17 August 2016;

Social Science Research Network (SSRN) – 17 October 2016;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – since 27/07/2017.

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminology, Civil and Commercial Law of the National Academy of Management»

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
 - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
 - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
 - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
 - formulation of the objectives of the article;
 - summary of the main conclusions of the study;
 - conclusions of this study;
 - in the article should be no less than 15 references;
 - internal structure – sections with names or selected parts.

English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you

should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);

- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;

- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

**Higher education institution «National Academy of Management»
SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«Juridical science»**

**03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74**